

De små fikk et hjem

Filantropers oppfatninger om barn på barnehjem 1866-1920

Caroline Asbjørnsen

Masteroppgave i historie ved Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

UNIVERSITETET I BERGEN

Våren 2015

De små fikk et hjem: *Filantropers oppfatninger om barn på barnehjem 1866-1920.*

© Caroline Asbjørnsen

2015

De små fikk et hjem: Filantropers oppfatninger om barn på barnehjem 1866-1920

Caroline Asbjørnsen

<https://bora.uib.no/>

ABSTRACT

This thesis is about children's homes that were privately run and established by philanthropists in Bergen between 1866 and 1920. An era in which private children's homes both first evolved and went on to expand in Norway. Most of these homes were run by private organisations free to regulate and shape their own initiatives. The aim of my thesis is to analyse these philanthropists' views on children and upbringing. This is the main question I ask:

How did philanthropists running private children's homes in Bergen from 1866 to 1920 present their perceptions on children and upbringing? How did this change throughout the period and how did it relate to perceptions on children and upbringing in the period in general?

In addition I will look at how the children's age and gender affected the way they were perceived and the upbringing they received. My reasoning behind asking these questions is that children's homes were meant to provide children with a home and basic needs. While another major aim was to give the children an upbringing, and this upbringing would always be based on how the children were perceived. Throughout the thesis, I rely on previous Norwegian and European research and its results to show how my findings relate to the views of the period in general. Seeing as the child rescue movement was in fact a Europe-wide movement, I have used the European research on the same premisses as the Norwegian.

As source material I have used annual reports from three specific children's homes, *Anna Jepsens Minde* (Anna Jepsens Memorial), *Barnehjemmet i Sandviken* (The children's home of Sandviken) and *Bergens guttehjem* (Bergen's home for boys). The last was a boys' home and the first two were exclusively for girls. Such annual reports were written by the homes' committee and are therefore a source where the philanthropists presented their work for the children to the public and from these texts, I analyse their ideas. My method for analysing is inspired by Stuart Hall and Roger Chartier's theories on representation.

The perceptions on children and the perceptions on upbringing are discussed in one chapter for each concept. A chapter about the homes' foundation, aim and restrictions on what sort of children they were meant for is presented ahead of this as a basis for the further analysis.

With use of previous research I prove that the perceptions presented by the philanthropists on children and upbringing matched up well with the ones of the period in general. Children are

described from a philanthropic viewpoint, but within the period's set of views on children. Likewise the methods and frames of the upbringing were recognisable and changed according to the time. Only concerning the use and presentation of work for the children can there be spotted that children in children's homes required separate treatment compared to those outside of them.

FORORD

Jeg ønsker å takke de jeg ikke hadde klart meg uten i arbeidet med å skrive denne oppgaven.

Takk til veileder Astri Andresen for all uvurderlig hjelp, inspirasjon og imøtekommenhet fra start til slutt.

Takk til mamma Vibecke Asbjørnsen for å ha overbevist meg om å ta fatt på en master og deretter støttet og oppmuntret meg enormt i løpet av prosessen.

Takk til masterseminaret *Individ, kultur og samfunn etter 1800* for nyttige kritiske kommentarer og god oppfølging i to år.

Caroline, mai 2015.

INNHOLDSFORTEGNELSE

KAPITTEL 1: Innledning.....	1
1.1 Problemstilling.....	1
1.2 Historisk kontekst.....	3
1.3 Tidligere forskning.....	7
1.4 Kilder.....	11
1.5 Metode.....	13
KAPITTEL 2: Barnehjennene.....	16
2.1 Anna Jebsens Minde.....	16
2.2 Bergens guttehem.....	19
2.3 Barnehjemmet i Sandviken.....	24
2.4 Konklusjon.....	27
KAPITTEL 3: Oppfatninger om barn.....	28
3.1 Ideer om barn i tidligere forskning.....	28
3.2 Barn som avhengige og verdig trengende.....	30
3.3 Barns utvikling og framtid.....	35
3.4 Barn som måtte reddes for samfunnet.....	40
3.5 Barns behov for et godt hjem.....	45
3.6 Barnets synd og onde natur.....	50
3.7 Konklusjon.....	55
KAPITTEL 4: Oppfatninger om oppdragelse.....	56
4.1 Sysselsetting og arbeid.....	56
4.2 Skolegang.....	66
4.3 Sommeropphold og helse.....	71
4.4 Ulydighet og straff.....	78
4.5 Lek.....	84
4.6 Etter barnehjemmet.....	89
4.7 Konklusjon.....	97
KONKLUSJON.....	98
TRYKTE KILDER OG LITTERATUR.....	100
UTRYKTE KILDER.....	103
INTERNETTKILDER.....	103

Forkortelser i fotnotene: AJMÅ = Anna Jepsens Minde, årsberetning. BGÅ = Bergens guttehem, årsberetning. BSÅ = Barnehemmet i Sandviken, årsberetning.

KAPITTEL 1: Innledning

1.1 Problemstilling

hvad der ligger nu at tenke på hvor det sundeste pædagogiske Syn er at finde, enten i den gamle strengere eller i den moderne friere opdragelsesmethode i sandhed tør vel her som saa ofte snarest ligge i midten. Den 'tone' har bevaret sin tidsmæsighed fra det 20de aarhundrede og dermed ogsaa sin sammenbindende magt, og det er 'tonen fra himlen'.¹

Dette sto på trykk i barnehjemmet Anna Jepsens Mindes årsberetning for året 1900. På dette tidspunktet var barnehjem på god vei til å etablere seg som et tilbud for bortsatte barn i Norge.² Sitatet er et eksempel på refleksjon rundt oppdragelsen disse barna skulle få. Den er skrevet av en av styrerne for hjemmet, og viser at barnehjemmene ikke var upåvirket av samtidsdiskursen om hvordan barneoppdragelsen skulle være.³ Da barnehjem først kom til Norge, ble de opprettet og drevet av private filantropiske foreninger som hver for seg definerte sine tiltak og sine rammer for barna som skulle bo der.⁴ Hvordan de begrunnet sine valg og hvilket barnesyn de baserte seg på vil være tema for min oppgave, der problemstillingen vil være som følger:

Hvordan presenterte filantroper som drev private barnehjem i Bergen fra 1866 til 1920 sine oppfatninger om barn og barneoppdragelse? Hvordan endret dette seg i løpet av perioden og hvordan sto det i forhold til oppfatninger om barn og oppdragelse i tiden generelt?

Jeg ønsker å se hvordan barn og oppdragelse ble presentert og forstått av filantroper som drev barnehjem i den tidligste perioden de eksisterte i Norge.⁵ Med hensyn til siste del av problemstillingen, skal jeg benytte meg av norsk og internasjonal forskning om barn og barn på barnehjem til å se hvordan filantropenes syn passer med tidligere forskning. En underproblemstilling jeg ønsker å undersøke baserer seg på at jeg, ut i fra forskningslitteraturen, mener det er nærliggende å tro at synet på barn og oppdragelse ikke var det samme for alle barn uavhengig av kjønn og alder. Hvordan disse elementene influerte oppfatningene skal derfor undersøkes underveis.

1 AJMÅ 1900: 3-4.

2 Se for eksempel NOU 2004: 23.

3 Schrumpf 2007: 46, Thuen 2008: 113.

4 Thuen 2008: 83-84.

5 Thuen 2008: 83.

Et barnehjem tok seg av barn som sto uten forsørgere, huset dem og ga dem mat og klær. Dette var basisen, men i tillegg var en vesentlig intensjon med barnehjemmene å oppdra barna. Hvordan man oppdrar barn er utformet ut i fra de oppfatningene man har om dem, og derfor ser jeg dette som relevante spørsmål å studere.

Som vi så i det innledende sitatet oppfattet styret seg her å bli konfrontert med en ny tid og nye idealer i barneoppdragelsen. I en 50-årsperiode som min oppgave dekker vil det skje forandringer: syn, forestillinger og metoder vil endre seg og disse søker jeg å legge spesielt merke til og forklare for å illustrere når og hvorfor det skjer endringer i oppfatningene om barna og oppdragelsen. Filantropenes oppfatninger var ikke statiske, de ble påvirket av endringer i driften av barnehjemmene, men også av tiden og samfunnet rundt seg. Aller siste del av problemstillingen går på å se i hvor stor grad nettopp dette var tilfellet. I vår tid har det forrige århundrets barnehjem spesielt fått rykte på seg for å ha behandlet barna dårlig og ha hengt etter samtidens oppfatninger om barn og hvordan de skulle tas hånd om.⁶ For de første barnehjemmene finnes det færre muligheter for å si noe om dette. De befinner seg i større grad i et skyggeland.

Starten på denne oppgaven i 1866, knytter seg direkte til opprettelsen av det som oftest blir regnet som det første moderne barnehjemmet i Norge, og som står meget sentralt i min oppgave; Anna Jepsens Minde i Bergen. Det ble grunnlagt oktober 1866, og satt i drift i 1867.⁷ Kildematerialet mitt går tilbake til 1867, men oppstarten av hjemmet i 1866 blir også behandlet.

Alle barnehjemmene i min undersøkelse forble privat drevne helt ut i etterkrigstiden. Et slikt langt perspektiv var ikke ideelt for denne studien der jeg ønsket å gå mer i detalj heller enn bare å se på lange linjer. Derfor har jeg støttet meg på forskningslitteratur som antyder at 1920 markerte et vendepunkt, og kun anvendt kildemateriale som går fram til dette årstallet. Harald Thuen mener at barneredning som filantropisk virksomhet gikk mot slutten da staten gikk fra en rettstatlig til en sosialstatlig begrunnelse for sitt virke. Barneredning som så mye annet ble et offentlig engasjement. Han mener denne prosessen fant sted i perioden mellom 1870 og 1920-årene.⁸ Astri Andresen skriver at Bergen kommune satte ned en barnehjemskomité i 1919 for å utrede bygging av kommunale barnhjem.⁹ Kommunen hadde støttet spedbarnshjemmet og mødre hjemmet i byen i flere år og opprettet et opptagelseshjem i 1913 der barn kunne bo midlertidig.¹⁰ Fram til da hadde

6 Andresen 2006: 153-154, 158.

7 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 7, 14.

8 Thuen 2001: 29.

9 Andresen 2006: 146.

10 Andresen 2006: 143.

private tiltak dominert, og disse satte selv sine retningslinjer for hvilke barn som skulle få plass.¹¹ Kommunene fulgte etter de private med å dekke noen av de tomrommene i etterspørselen som de hadde etterlatt seg. For eksempel med større tilbud for uektefødte spedbarn og gutter, som det stadig manglet plasser til.¹² Dermed var situasjonen at rundt 1920 rådet ikke lenger de filantropiske barnehjemmene grunnen alene, men ble supplert av det offentlige og flere barn ble tatt vare på av kommunale hjem.

Oppgavens stedsavgrensning til Bergen baserer seg heller på at kildeutvalget derfra var nært, tilgjengelig og tilstrekkelig enn et ønske om å problematisere situasjonen i Bergen spesielt. Hjemmenes geografiske tilknytning vil spille liten rolle i framstillingen, da jeg velger å tro at den ikke hadde så mye å si med hensyn til de spørsmålene jeg søker å finne svar på. Bergen kunne ha vært erstattet med 'Norge' i problemstillingsformuleringen, men da dette kan bli missvisende og gi inntrykk av en større nasjonal undersøkelse, har jeg valgt å ikke gjøre det.

Denne oppgaven er bygd opp i fire hovedkapitler. Det første vil presentere bakgrunnen til hjemmene som skal brukes i analysen for å gi et bilde av utgangspunktet. De to neste kapitlene vil deretter gå mer direkte på problemstillingen og er oppdelt etter dens undersøkelsestemaer. Kapittel 3 vil konsentrere seg om oppfatninger om barn og kapittel 4 om oppfatninger om oppdragelse. Disse temaene er deretter igjen delt opp og behandlet etter undertemaer som blir underkapitler. Underveis vil sammenligning med tidligere forskning sette funnene i en tidskontekst. Begge kapitlene har en konklusjon der betydningen av kjønn og alder i særdeleshet vil tas opp i tillegg til en kort oppsummering eller spesielle bemerkninger til det kapitlet har vist. I den overordnede konklusjonen til sist vil det bli gitt svar til hovedproblemstillingen.

1.2 Historisk kontekst

Den historiske konteksten for min oppgave går ut i fra Norge på 1800-tallet der befolkningsvekst og økt flytting fra bygd til by satte sterkt preg på landets samfunnsutvikling.¹³ Med industrialiseringen delte byene seg inn i østkant og vestkant. Der folk av alle klasser tidligere hadde bodd side om side, ble de fattigere og rikere deler av befolkningen nå adskilt.¹⁴ Befolkningsveksten i Bergen nådde ikke samme høyden som i andre byer, likevel var den dobbelt så høy mellom 1855-75 som de førti årene som hadde gått forut.¹⁵ Bergens bebyggelse var tradisjonelt utformet etter at de viktigste

11 Andresen 2006: 148.

12 Andresen 2006: 150.

13 Ertresvaag 1982: 134.

14 Dahl 1978: 20.

15 Ertresvaag 1982: 135.

næringsveiene handel og sjøfart samlet det høyeste samfunnslaget rundt havna og Vågen. Mindre handelsmenn og håndverkere bodde nært opptil og lavere stilte folk i utkanten. Denne inndelingen til tross fantes det lenge ingen adskilte boligstrøk for de ulike samfunnslagene.¹⁶ Krohnengen anlagt på 1870-tallet ble Bergens første virkelige arbeiderstrøk og her vokste befolkningen seg snart stor.¹⁷

Også i Bergen førte den lavere dødeligheten til at flere ble voksne slik at flere fikk barn og flere av disse igjen overlevde. Dette var en stor årsak til økt fattigdom.¹⁸ Mange fattige var eldre, mange var kvinner og en hel del var barn.¹⁹ En løsning på det nye fattigdomsproblemet som oppsto fra det offentliges side var fattigvesnet. Det var organisert etter forordningen av 1755 som mente å sikre understøttelse til de verdig trengende i Bergen by og stift. Hvert kirkesogn hadde en fattigforstander som samlet inn fattigskatt fra borgerne og fordelte den blant de som meldte seg og ble godtatt til fattigunderstøttelse.²⁰ Fattigloven av 1863 satte strengere krav for å få rett til støtte, slik at bare de som absolutt trengte det fikk hjelp og arbeidsføre og friske ikke kunne utnytte den.²¹

En annen løsning staten benyttet seg av var å la private utføre oppgaver i kampen mot fattigdom eller å lette hverdagen for de fattige.²² Samtidig vokste filantropien fram.²³ De oppsto ved at sosialt engasjerte mennesker gikk sammen i foreninger med et bestemt formål.²⁴ Filantropiske grupper kunne ofte utføre oppgaver staten hadde godkjent eller gitt sitt bifall for, men ingen økonomisk støtte til.²⁵ Slike foreninger sørget for penger og drift selv og var ofte helt, men alltid delvis privat finansiert.²⁶ Disse menneskene var oftest blant de bedre stilte, de var også ofte religiøst motivert.²⁷ Indremisjonen var for eksempel sterkt tilstedeværende som filantropisk aktør.²⁸ Filantropien ble et område der kvinnene hadde en viktig stilling, var en stor drivkraft og til en viss grad fikk trening i politisk deltagelse.²⁹ Arbeidet ble knyttet til tidens oppfatninger om kvinnens naturlige moderlighet og omsorg, slik kunne det bli sett på som en høyst akseptabel syssel for kvinner av de høyere klasser.³⁰

16 Ertresvaag 1982: 166-167.

17 Ertresvaag 1982: 176, 178, 179.

18 Ertresvaag 1982: 258.

19 Seip 1994: 139.

20 Ertresvaag 1982: 250.

21 Ertresvaag 1982: 275.

22 Seip 1994: 181, Vammen 1998: 93-94.

23 Dahl 1978: 21.

24 Seip 1998: 48.

25 Seip 1994: 85.

26 Vammen 1998: 94, 104.

27 Thuen 2008: 76.

28 Seip 1994: 178.

29 Vammen 1998: 92.

30 Vammen 1998: 99-100.

Filantropien skilte seg fra tidligere tiders velgjørenhet eller barmhjertighet mot de fattige, da den ikke kun gikk ut på å sørge for materielle behov.³¹ Filantropi gikk også ut på å påvirke de man hjalp utover dette.³² Det dreide seg om lære de hjelpetrengende opp på en eller annen måte slik at de kunne hjelpe seg selv i framtiden, frelse dem eller vende dem om til sin trosretning. Det kunne for eksempel være å hjelpe kriminelle, prostituerte eller alkoholikere til å komme ut av sin livsstil ved hjelp av bestemte metoder man trodde på.³³ Slik hjalp man ikke bare de fattige i deres akutte nød, men samfunnet som helhet, ved å skåne det for farlige fattige.³⁴

Det fantes altså filantropiske tiltak for mange ulike grupper mennesker i samfunnet, som ble oppfattet å trenge hjelp.³⁵ Det var ikke alle fattige som ble sett på som å tilhøre en gruppe verdige fattige.³⁶ Man måtte ikke hjelpe de uverdige, de som ble oppfattet å kunne sørge for seg. Dette ville bare oppmuntre til latskap og lediggang.³⁷ En gruppe filantropien viet mye oppmerksomhet og som det ble opprettet mange ulike tiltak for var barn.³⁸ Fattige barn ble av mange oppfattet som de mest verdige av de verdige fattige og den beste gruppen å hjelpe.³⁹ 1800-tallet var institusjonens tid og i filantropien var det mye tiltro til institusjonen. En institusjon definerte en gruppe mennesker som et problem, tok til seg disse og forsøkte å løse problemet ved å ta vare på og i forskjellig grad forbedre dem.⁴⁰

Institusjonen ble også viktig innenfor filantropien for barn. Innen institusjonen kunne man beholde barna over tid og påvirke dem slik at de kunne bli nyttige borgere i samfunnet når de flyttet ut. Men institusjonene var forskjellige.⁴¹ Noen tok til seg kriminelle eller barn man trodde var på vei til å bli kriminelle for å oppdra dem og forbedre dem.⁴² Dette resulterte blant annet i oppdragelsesanstalter for barn, der skulle barna fjernes fra et dårlig miljø eller hindres fra å ende opp med et liv som kriminell ved hjelp av et spesielt system.⁴³ Ulike anstalter valgte ulike systemer. Skillet mellom den militære kaserne modellen og den landlige familiemodellen var typisk.⁴⁴

Andre tok til seg helt eller delvis foreldreløse barn eller barn der foreldrene ikke var i stand

31 Vammen 1998: 98, 116.

32 Seip 1998: 48.

33 Seip 1998: 48, Luddy 1995: 2.

34 Dahl 1978: 21.

35 Seip 1994: 179.

36 Dahl 1978: 21.

37 Dahl 1978: 21, Jordansson 1992: 92.

38 Schrupf 2007: 80.

39 Løkke 1998: 139.

40 Dahl 1978: 24, Andresen 2006: 138.

41 Andresen 2006: 138.

42 Cunningham 1996: 166, Thuen 2008: 81.

43 Dahl 1978: 25, Thuen 2008: 78.

44 Thuen 2008: 82.

til å ta seg av dem, oftest på grunn av fattigdom, for å gi dem omsorg, men også for å forme dem.⁴⁵ Dette resulterte i barnehjem der pleietrengende barn skulle få et hjem og den oppdragelsen man mente var best egnet til å sørge for at barna ble nyttige i framtiden.⁴⁶ Disse institusjonene brukte ikke spesielle oppdragelsessystemer, men søkte gjerne å etterligne den borgerlige idealfamilien.⁴⁷ At institusjonen kalte seg et hjem, og at barna som oftest ble tatt hånd om av en bestyrerinne i det daglige, spilte på tidens idealer om å vokse opp i et hjem og bli tatt vare på av en mor.⁴⁸ Mange hjem hadde også et gift forstanderpar som skulle være mors og farsfigurer for barna.⁴⁹

I forkant av 1800-tallet hadde det vokst fram nye ideer rundt å oppdra barn. Verker av opplysningsfilosofene John Locke og Jean-Jacques Rousseau fikk enorm spredning og inspirerte mange andre verk om oppdragelse fra opplysningstiden av og utover 1800-tallet.⁵⁰ Dette resulterte i nye ideer om at barn trengte oppfølging, voksen veiledning og en god oppvekst for at de skulle bli til gode voksne.⁵¹ Det oppsto større oppmerksomhet om at barn skulle ha det bra mens de vokste opp.⁵²

I perioden ble det innført en hel rekke nye lover som rettet seg mot barn som gruppe. I 1889 kom loven om folkeskolen som lovbestemte 7-årig skolegang i en felles skole for alle barn.⁵³ Utbyggingen av skolen gjorde at barnas tidligere arbeidshverdag ble erstattet av en skolehverdag.⁵⁴ Fabrikktilsynsloven av 1892 regulerte barnarbeidet slik at barn under 12 år ikke kunne arbeide i industrien, og barn mellom 12-14 skulle ha regulert arbeidstid og lettere arbeidsoppgaver. Lovens hensikt var nettopp at skolen skulle være barnas førsteprioritet.⁵⁵ I 1896 ble vergerådsloven vedtatt og i 1900 trådte den i kraft, denne ga Norge et offentlig barnevern.⁵⁶ Vergerådene hadde rett til å gi advarsler til foreldre, utføre bortplassering av barn og oppheve foreldremyndighet.⁵⁷ Det var en lov om barn som ble definert som vanartede og forsømte, og gikk ut på at barn skulle få beskyttelse og oppdragelse i stedet for fengselstraff.⁵⁸ Denne tanken ble videreført med straffeloven av 1902 der den kriminelle lavalderen ble hevet til 15 år og barnet hadde fått en helt særegen rett til å ikke bli

45 Andresen 2006: 138.

46 Luddy 1995: 76.

47 Luddy 1995: 69.

48 Thuen 2008: 85, Luddy 1995: 69.

49 Se for eksempel *Bergens guttehjem gjennom de første 50 år 1928*: 84, 67.

50 Hendrick 1994: 21, Thuen 2008: 59.

51 Hendrick 1994: 22, 23, 28.

52 Cunningham 1996: 155, Schrumpf 2007: 79.

53 Blom 2004: 54.

54 Schrumpf 1999: 192.

55 Schrumpf 2007: 50

56 Thuen 2008: 141.

57 Thuen 2008: 142.

58 Andresen 2006: 28-29.

dømt til straff.⁵⁹ Nye visjoner og økt oppmerksomhet rundt at barn skulle tas best mulig vare på, ha rett til en barndom og at barndommen skulle være lykkelig preget det nye århundret.⁶⁰ Svenske Ellen Keys bok *Barnets århundrade* fra 1900 var et viktig innspill i denne prosessen.⁶¹ Den demografiske overgangen resulterte dessuten i færre barn i hver familie og mer oppmerksomhet og oppfølging for de barna man hadde.⁶² Samtidig mistet barna gradvis sin status som økonomisk ressurs og de fikk dermed en helt ny betydning eller funksjon i familien og for foreldrene.⁶³

1.3 Tidligere forskning

En del av min problemstilling går ut på å finne ut av hvordan oppfatningene om barn og barneoppdragelse som ble presentert i materiale sto i forhold til generelle oppfatninger om barn i tiden. Sammenligningsgrunnlaget for dette har i min oppgave vært funn fra tidligere forskning. Derfor vil jeg gjennom hele oppgaven presentere funn og teorier hos andre forskere og sette det opp i mot min egen analyse. Det vil vise seg at jeg har tatt i bruk litteratur fra flere europeiske land som jeg har andvent på lik linje med den norske litteraturen. Noe som baserer seg på at barnehjemsdrift gikk ut i fra en felles europeisk barneredningsdiskurs, der man satset på å lære av hverandre og utvekslet teori og praksis over landegrenser. Fra oppdragelsesanstaltene eksisterer det reiseberetninger fra filantropenes studiereiser i de fleste vesteuropeiske land.⁶⁴ Barnehjemmene i min studie sendte også sine forstandere eller forstanderinner på slike reiser for å få lærdom av hjem i utlandet til bruk i egen driften.⁶⁵

Forskningslitteraturen i seg selv bærer også preg av at det er nyttig, eller nesten uunngåelig å studere barndomshistorie i et internasjonalt perspektiv. Hugh Cunningham forfatter av *Barn og barndom* som tar for seg utviklingen i hele den vestlige verden sier i sin innledning at selv om han vil komme til å peke på "forskjeller i ulike deler av vesten, fins det et viktig felles endringsmønster".⁶⁶ Tove Stang Dahls *Barnevern og samfunnsvern* handler om hvordan barnevernet etablerte seg i Norge. Her presenterer hun dette ut i fra at barnevernsideologien var produsert ute i Europa. Slik at selv om boka søker å forklare norske forhold, har den et europeisk perspektiv og omhandler utenlandske forhold for å forklare de norske.⁶⁷ Til og med Harald Thuens *Om barnet*

59 Schrumpf 2007: 82.

60 Thuen 2008: 107, 113, 116.

61 Thuen 2008: 109.

62 Schrumpf 2007: 33, Cunningham 1996: 191.

63 Cunningham 1996: 191.

64 NOU 2004: 23: 22.

65 Se *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 14 og BGÅ 1901: 6.

66 Cunningham 1996: 41.

67 Dahl 1978: 9-10.

som har et overordnet norsk perspektiv har "et sideblikk mot den større verden og de impulser som herfra har virket inn på vår hjemlige utvikling".⁶⁸ På bakgrunn av dette har jeg tatt utgangspunkt i en felleseuropeisk utvikling når det gjelder barnehjems- og barndomsdiskursen i mitt valg av litteratur.

I denne delen skal jeg gå igjennom det meste av den litteraturen jeg støtter meg på og refererer til i oppgaven. Jeg vil begynne med å ta for meg de verkene som i tillegg har bidratt til å inspirere problemstillingen og mine undersøkelser. Først og fremst har to verk vært spesielt viktige både med tanke på at de som helhet er veldig relevante for min studie fordi de tar opp mange av de samme temaene, men også fordi de til dels har inspirert mitt prosjekt og problemstillingen.

Astri Andresens bok *Hender små* tar for seg praksisen rundt bortsatte barn i Norge mellom 1900 og 1950.⁶⁹ Her er barnehjem som bortsetningsalternativ behandlet og diskutert, og barnehjemmene i min studie er brukt som eksempler. Boken har bidratt med inspirasjon ut i fra det Andresen skriver om bortsatte barn i sin konklusjon: "De sto stadig i faresonen for å bli definert som fremmede eller mindreverdige, og dermed som noen som ikke hadde krav på det samme som andre barn, eller som trengte mer straff og oppstramming for å nå det som mange oppfattet som barndommens hensikt; Å bli voksen."⁷⁰ Slike ting gjør seg mer synlige i praksisen og kan vanskelig leses ut fra et materiale som mitt, men kanskje nettopp derfor har det vært interessant å se om det kan komme til uttrykk, og om filantropene mente disse barna trengte den samme typen oppdragelse som ellers var vanlig i tiden.

Harald Thuens *Om barnet* tar for seg barndomshistorie i Norge fra førmoderne tid fram til i dag.⁷¹ Kapittel 2 og 3 som sammen spenner fra opplysningstiden til mellomkrigstiden har jeg hatt spesielt nytte av. Han går ut i fra forestillinger om barn og forklarer hvordan de definerte hva som ble gjort for dem i de ulike periodene. I forbindelse med dette behandles nettopp framveksten av filantropien for barn. Thuen sier i sin innledning: "Siktemålet har vært å gi en framstilling av tenkningen omkring barndommen [...] barndomsfokuset [er] rettet mot voksensamfunnets vurderinger og betraktninger rundt barnet. Barndommen som idé er denne bokens tema".⁷² At barndommen til enhver tid har eksistert i kraft av et sett av ideer blant de voksne er en tanke jeg har tatt utgangspunkt i og støttet meg til hele veien.

I sammenheng med problemstillingen presenterte jeg mitt ønske om å behandle kjønn som en variabel for å se hvordan den påvirket synet på barna og oppdragelsen. Ida Bloms artikkel

68 Thuen 2008: 13.

69 Andresen 2006.

70 Andresen 2006: 216.

71 Thuen 2008.

72 Thuen 2008: 11.

"Barneoppdragelse" i antologien *Barn av sin tid* var en inspirasjon for dette.⁷³ Artikkelen tar for seg barneoppdragelsen i Norge fra opplysningstiden og utover 1900-tallet med en hovedvekt på slutten av 1800-tallet, og har vært viktig i min studie også med tanke på hvordan hun forklarer arbeid som en del av barneoppdragelsen.⁷⁴ I tillegg gjøres det hele med et kjønnsperspektiv som får fram at barneoppdragelse ikke var upåvirket av kjønnsidealene som fantes for de voksne, men derimot sterkt knyttet til dem og at nye pedagogiske oppdragelsesidealer ikke alltid gjaldt for begge kjønn.⁷⁵

Den andre variabelen jeg nevnte var alder. Harry Hendrick har skrevet om alder i "Age as a category of analysis in the history of childhood".⁷⁶ Inspirert av Joan Scotts *Gender: a useful category of historical analysis* (1986) skriver han at historikere bør tenke på alder som et konsept og bruke det som et analyseverktøy på samme måte som Scott foreslo det med kjønn.⁷⁷ Han sier: "age like gender requires sustained examination to its origins, and who and what it is, rather than being taken as a natural given and immune to critical inquiry".⁷⁸ Jeg har ikke brukt det så mye som et analyseverktøy i streng forstand, men heller forsøkt å være klar over og vise til at likt kjønn, påvirker alder hvordan et barn blir forstått og behandlet. Ingrid Söderlinds artikkel "När slutar barndomen?" i antologien *Barn, barndom och föräldraskap* har også vært nyttig for det mer praktiske aspektet der hun skriver om hvordan sosialt barnevern har avgrenset og definert hvem som var barn og hvilken oppfølging de fikk ut i fra alder.⁷⁹ Hun tar også opp hvordan barndomshistorikere har forholdt seg til alder, og mener mange har unnlatt å problematisere den⁸⁰

Utover disse arbeidene har jeg også hatt god bruk for en hel rekke verk om barndomshistorie, filantropiske tiltak rettet mot barn eller filantropi generelt. Med tanke på sistnevnte har Anne-Lise Seips oversiktsverk *Sosialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740-1920* tjent til å gi et godt bilde av filantropiens oppkomst og plass i sosialstaten.⁸¹ Foruten denne boken har antologien *Charitable Women* redigert av Tinne Vammen og Birgitta Jordansson blitt brukt til å forklare filantropi.⁸² Artikkelen av Anne Løkke om kampen mot spedbarnsdødelighet i København mellom 1860-1920, presenterer filantropi for barn og har derfor pekt seg ut som ekstra

73 Blom 1984.

74 Blom 1984: 39-40.

75 Blom 1984: 41.

76 Hendrick 2014.

77 Hendrick 2014: 389.

78 Hendrick 2014: 406.

79 Söderlind 2009.

80 Söderlind 2009: 20.

81 Seip 1994.

82 Jordansson og Vammen 1998.

nyttig for meg.⁸³

Når det gjelder litteratur om filantropi for barn ellers har introduksjonen og første kapittel i Harry Hendricks *Child Welfare* vært flittig brukt. Boka er et oversiktsverk over forskjellige former for velferdstiltak rettet mot barn i England mellom 1872 og 1989, men i starten sier den mye om hvordan filantropenes ulike syn på barn som utviklet seg i løpet av 1800-tallet formet tiltakene som ble tilbudt dem.⁸⁴ 'Del I' i Tove Stang Dahls verk om barnevernet i Norge *Barnevern og samfunnsvern* tar for seg oppstarten og de grunnleggende ideene i barneredningsfilantropien.⁸⁵ Maria Luddy har skrevet boken *Women and philanthropy in nineteenth-century Ireland* og her har kapitlet "Saving the child" som tar utgangspunkt i filantropenes visjoner og arbeidsmåter i prosjekter rettet mot barn kunnet si meg mye nettopp ut i fra det filantropiske perspektivet hun anvender.⁸⁶

Söderlinds avhandling *Barnhem för flickor*, der hun tar for seg hverdag og praksis på flere institusjoner i Stockholm i perioden 1870-1920, har blant annet vært god å bruke som sammenligning i kapitlet om oppdragelse.⁸⁷ Om filantropiske institusjoner for barn har jeg også brukt Thuens avhandling *I foreldrenes sted* som er en studie av historien om, og oppdragelsespraksisen på Toftes Gave, Norges første oppdragelsesanstalt og senere skolehjem.⁸⁸ Her har jeg supplert med hans artikkel som går spesielt på institusjonens arbeidspraksis fra tidsskriftet *Barns* spesialutgave om barnearbeid fra 2009.⁸⁹

Verk om barnehistorie mer generelt jeg har brukt inkluderer først og fremst Hugh Cunninghams oversiktsverk *Barn og barndom* om barndom i den vestlige verden fra middelalderen til etterkrigstiden.⁹⁰ Ellen Schrupf har vært en annen forsker jeg har benyttet meg av på dette området. Her er det snakk om hennes innføringsbok *Barndomshistorie*, i tillegg til to artikler hun har bidratt med i ulike antologier "Det hygieniske barnet" og "Foran barnets århundre".⁹¹ I tillegg er det verk som har hjulpet meg å fylle inn spesielle aspekter ved barndomshistorien. Kjerstin Risnes' masteroppgave "'Det er makt i de foldede hender...'" om privat barnehjemsdrift, Kari Blom om lek og skole i *Barndom gjennom 150 år*, Birgitte Svennevig spesielt om konfirmasjon i *Børneliv i*

83 Løkke 1998.

84 Hendrick 1994.

85 Dahl 1978.

86 Luddy 1995.

87 Söderlind 1999.

88 Thuen 2001.

89 Thuen 2009.

90 Cunningham, norsk utgave 1996.

91 Schrupf 2007, Schrupf 2003, Schrupf 1999.

hundrede år, Hans-Jørgen Dokka om innføringen av folkeskolen i *Fra almueskole til folkeskole* og Johan Lindstrøms artikkel "Det gode liv på landet" om feriekolonier.⁹² Litteratur om barneoppdragelse mer teoretisk har blitt dekket av to forfattere for mitt formål. Det Bjørnar Mortensen Vik skriver om kristen oppdragelseslitteratur; som et eget kapittel i sin masteroppgave "Mellom vitenskap og tradisjon" og senere som en del i starten av doktoravhandling *For barna og samfunnet* dekker et aspekt ved mine kilder jeg fant lite om andre steder.⁹³ Her har han tatt utgangspunkt i Monica Rudbergs *Dydige, sterke, lykkelige barn*, en bok som omhandler pedagogiske ideer om oppdragelse skrevet for det borgerlige publikum.⁹⁴ Jeg har også benyttet meg mye av denne.

1.4 Kilder

En problemstilling som går ut på å kartlegge barnehjemsfilantropenes syn krever naturlig nok et kildemateriale der disse kom til ordet. Mitt valg av kildemateriale gikk ut i fra et opprinnelig ønske om å skrive en form for barnehjemsinstitusjonshistorie om den tidligste perioden. Jeg oppdaget av at tilgjengelig materiale for et slikt prosjekt var sparsomt. I prosessen møtte jeg samtidig på årsberetningene og ble slått av hvilken unik kilde de var til opphavspersonenes idealistiske tanker og forestillinger om barn. Slik endte de opp som mitt utgangspunkt for oppgaven og utgjør kildematerialet sammen med enkelte lengre jubileumsberetninger, eller jubileumsbøker som også er inkludert.

Beretningsmaterialet jeg har brukt kommer fra de tre privatdrevne barnehjemmene Anna Jepsens Minde, barnehjemmet i Sandviken og Bergens guttehjem senere også kalt Garnes. Disse har jeg samlet inn fra Bergen offentlige bibliotek, universitetsbiblioteket i Bergen og Hordaland fylkesarkiv. Fra barnehjemmet i Sandviken har jeg hatt samtlige beretninger fra perioden til rådighet. Fra Bergens guttehjem har øyensynlig årgangene 1915 og 1919 gått tapt, mens fra Anna Jepsens Minde mangler 1895, 1897, 1901 og 1904. Det er altså ikke snakk om store hull her. Jubileumsbøker utgitt i perioden har også blitt inkludert som en del av kildematerialet, dette utgjør Bergens guttehjems 25-årsberetning fra 1903, barnehjemmet i Sandvikens 25-årsberetning fra 1904 og Anna Jepsens Mindes 50-årsberetning fra 1916. Guttehjemmet og Sandvikens 50-årsberetninger fra henholdsvis 1928 og 1929 har kun blitt brukt for å gi supplerende informasjon og har ikke blitt analysert som kildemateriale på linje med resten.

92 Risnes 2008, Blom 2004, Svennevig 2011, Dokka 1967, Lindstrøm 2006.

93 Vik 2008, Vik 2014.

94 Rudberg 1983.

Årsberetningene fra barnehjemmene jeg har studert besto som regel først av en appell, deretter en tekst om hendelser i løpet av året både om barn, ansatte og generell drift. Ofte, men ikke alltid hadde en lege skrevet om helsetilstanden på hjemmet før listen over barn som hadde oppholdt seg der det siste året og et regnskap var trykt på de neste sidene. Listen over bidragsytere kom til sist. De tidlige jubileumsbøkene var som en lengre årsberetning med omtrent samme formål. Forskjellen var bare at den også skulle feire virksomheten og gi en oversikt over en lengre tidsperiode, skue tilbake og oppsummere. At de var lengre ga også muligheten til å omtale ting mer i detalj, eller gi en fullstendig presentasjon av ting som kun ble nevnt sporadisk i beretningene.

Beretningenes forfattere er sjeldent direkte navngitt. Fra 1885 sier forsiden til Anna Jepsens Mindes beretninger at de er "afgiven ved bestyrelsens formand", før dette kan man kun gå ut i fra at det samme har vært tilfelle.⁹⁵ Det samme må man gjøre for de to andre hjemmene, da det ikke er trykt noe om hvem som var skribenten. Et unntak er at i guttehjemmets beretninger ble det gitt plass til at forstanderen kunne skrive om hverdagen og hendelser rundt barna det siste året, mens styret skrev de religiøse appellene, motivasjon for gjerningen og en bønn om gaver. Forstanderens plass i beretningene er presisert fra 1902, muligens trådte han inn litt før.⁹⁶ Dette var forstander Gudtorm Vatndal som hadde stillingen fra 1899 og utover min periode.⁹⁷ Jubileumsberetningen av 1903 står han som selvstendig forfatter for.⁹⁸ Anna Jepsens Mindes jubileumsberetning var skrevet av formann Wessel Joys, og Sandvikens av formann A. G. Flood.⁹⁹ På disse to hjemmene var også årsberetningene helt og holdent skrevet av styret. For barnehjemmet i Sandviken kan dette være årsaken til de meget generelle og lite utdypende omtalene av barna.¹⁰⁰ Anna Jepsens Mindes beretninger har sannsynligvis i perioder basert seg på forstanderinnens rapporter om barna.¹⁰¹ På bakgrunn av usikkerheten rundt forfatterens identitet, har jeg ikke brukt dette som en forklaringsfaktor i analysen. Jeg finner at beretningene kan skifte oppsett og lengde uten at dette har samsvar med skifte av formann og at endringer i skrivestilen heller ikke var framtrede ved slike tilfeller. Dette går nok ut i fra at selv om de var ført i pennen av én person skulle de representere og godkjennes av styret som helhet. I tillegg kan jeg i mange tilfeller ikke si sikkert om det var hjemmets formannen som skrev, eller et annet styremedlem. Derfor blir det ofte kun spekulasjoner

95 AJMÅ 1885: 1.

96 BGÅ 1902: 5.

97 *Bergens guttehem gjennom de første 50 år* 1928: 84.

98 *Bergens guttehem 1878-1903* 1903.

99 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916, *Børnehjemmet i Sandviken 1879-1904* 1904.

100 Se for eksempel BSÅ 1892, BSÅ 1911.

101 Se for eksempel AJMÅ 1870, AJMÅ 1917.

om endring i forfatter er årsak til endring i framstillingene og ikke nyttig for analysen.

Publikum for årsberetningene var ment å være likesinnede med dem som produserte dem. Ressursterke mennesker som hadde mulighet til å gi og var enig i at det trengtes velgjørenhet i samfunnet. Beretningene i min studie bar også et sterkt preg av kristent budskap og var beregnet på aktive kristne.

Å utgi en årsberetning var vanlig innen filantropien. Disse var en fremstilling av institusjonens virksomhet i løpet av et år der de som sto bak prosjektet kunne skrive ned og publisere en trykt årlig oversikt over driften. Samtidig var de ment for et publikum. Årsberetningene skulle informere og oppdatere likesinnede og nærmiljøet generelt om virksomheten. Dette fordi deres funksjon også gikk ut på å beholde foreningens giverkrets, verve nye bidragsytere og redegjøre for anvendelsen av mottatte gaver slik at de som allerede hadde bidratt fikk sin takk trykt offentlig. På grunn av at den private filantropien i stor grad sto utenfor offentlig støtte og baserte seg på frivillige bidrag var årsberetningenes funksjon som reklame for institusjonen som den beste å gi penger til på det filantropiske markedet viktig. De inneholdt ofte en direkte bønn om penger og støtte, samtidig kan det meste av det som står ses som en indirekte bønn eller strategi for å oppnå det samme.

På bakgrunn av denne funksjonen hadde beretningene nok en tendens til å presentere virksomheten i det ideale lyset styret selv ønsket at den skulle framstå i. I den grad det forteller om livet på barnehjemmet, kan man ikke nødvendigvis gå ut i fra at beretningsmateriale gir et troverdig bilde av det. Forskere har dermed vært skeptiske til å bruke dem som kilde.¹⁰² For min problemstilling har ikke denne problematikken vært til stede da jeg ikke ønsker å skrive om eller ta stilling til hvordan livet på barnehjemmene faktisk artet seg, eller hvorvidt det som ble skrevet stemte med virkeligheten. Jeg skal i stedet bruke teksten i beretningene til å si noe om forfatterens oppfatninger og framstillinger. Noen ganger har jeg følt det relevant å kommentere hvordan presentasjonen knyttet seg til bønnen om penger, men for det meste har det ikke tilføyd noe til det jeg søker å få fram. Dersom dette konsekvent skulle påpekes og forklares måtte det blitt gjort ustanselig uten at det tjente til analysen jeg ønsker å foreta.

1.5 Metode

I denne delen skal jeg gjøre rede for hvilken metode jeg har brukt på kildematerialet. Det jeg har gjort er at jeg har gått igjennom kildene og samlet representasjoner om barn og om oppdragelse.

¹⁰² Se for eksempel Risnes 2008: 8. Andresen 2006: 229.

Deretter har jeg lest og kommet fram til tematikker som gikk igjen og gruppert representasjoner som går på samme tematikk sammen og arrangert dem i omtrentlig kronologisk rekkefølge. Etter denne organiseringen har jeg gått igjennom og analysert de ulike representasjonene og hva de sier noe om. Den kronologiske ordningen har tjent til at jeg kunne se endringer over tid og søke å gjøre rede for dem. Når det gjelder analysen har den gått ut på en nærlesing av enkeltrepresentasjoner for å få en fullstendig forståelse av hva som faktisk står skrevet. Hva ordene konkret forteller, hvilke tanker og ideer som lå bak, eller må ha vært en forutsetning for utsagnet og hva man forsøkte å få fram ved hjelp av akkurat en slik formulering. På denne måten har jeg søkt å lese ut oppfatningene om barn og oppdragelse fra teksten i beretningene. Når det gjelder delen av problemstillingen som går på overensstemmelsen med generelle oppfatninger i tiden er dette, som jeg var inne på over, blitt søkt svart på ved å presentere litteratur om samme tematikk i forkant av min analyse, og deretter tatt hensyn til denne i konklusjonen til sist.

Min metode er inspirert av slik først og fremst Stuart Hall, men også Roger Chartier forklarer representasjon i språket og bruken av representasjonsanalyse som lesemetode. Hall sier "Representation means using language to say something meaningful about, or to represent, the world meaningfully, to other people".¹⁰³ Årsberetningenes funksjon var som vi har sett å presentere arbeidet som betydningsfullt for leserne. Gjennom språket og beskrivelsene som ble brukt i dem skulle arbeidet framstå som meningsfullt, for ikke å si absolutt nødvendig, for leseren. Chartier sier "[representation] makes an absent entity visible by substituting for it an 'image' capable of recalling to mind and picturing it like it is".¹⁰⁴ At filantropene gjennom det de skrev skapte et bestemt bilde av for eksempel barna på barnehjemmet er et konsept jeg har benyttet meg mye av i analysen.

Forholdet mellom språket som brukes, verden slik den er og meningen som oppstår kan man se for seg på tre ulike måter. Den første kalles refleksjon eller mimesis og her tenker man at språket avspeiler verden slik den er. Med den intensjonale mener man at den enkelte språkbruker tillegger verden mening gjennom sin bevisste språkbruk. Jeg baserer meg på den tredje som kalles konstruktivistisk. Med konstruktivistisk mener man at språkbrukerne, skaper mening gjennom bruk av konsepter og tegn som baserer seg på felles kulturelle koder.¹⁰⁵

Hall sier at vi gir ting mening gjennom hvordan vi representerer dem.¹⁰⁶ I mine kilder gir filantropene mening til sitt eget arbeid gjennom det de skriver. Meningen i en tekst blir ikke

103 Hall 1997: 15.

104 Chartier 1988: 7.

105 Hall 1997: 24-25.

106 Hall 1997: 3.

overlevert intakt gjennom representasjon fordi representasjon er som en dialog der betingelsen for den er felles kulturelle koder. Disse er ikke konstante i tid og rom.¹⁰⁷ Kildene mine er skrevet av og for én gruppe mennesker. Velstående, eller i alle fall ikke fattige kristne borgere i Bergen like før og etter århundreskiftet 1800-1900. Det som står skrevet i dem er tydelig bygget opp på felles kulturelle koder innenfor denne gruppen. Slike koder kan i dette tilfellet dreie seg om protestantisk tankegang, oppfatningene rundt staten eller synet på de fattige. I følge Chartier er representasjoner av den sosiale verden alltid basert på interessene til de som utformet dem og tjener til å beskrive samfunnet slik de tenkte seg det eller ønsket det skulle være. Det som blir sagt må relateres til den sosiale posisjonen til den personen ytringen kommer fra.¹⁰⁸ Filantropene skrev at barna de tok til seg trengte et trygt hjem og en kristen oppdragelse fordi det var det de mente barnehjemmene var til for, og gjennom sine representasjoner av denne situasjonen ga de mening til den. Det er et skille mellom det som utgjør representasjonen, selve ordene og det som blir representert gjennom dem, det konstrueres en relasjon mellom de to aspektene som egentlig er adskilt. Relasjonen gir mening for de som befinner seg innenfor den samme kulturelle konteksten.¹⁰⁹ Ordet 'hjem' er bare fire tegn på et ark og har ingen faktisk relasjon til et hus der man bor, annet enn for mennesker som kan lese norsk og kjenner de kulturelle kodene som har lært oss å forstå hva et hjem er. På samme måte er også det som står skrevet om, representasjonene av, for eksempel barn kun konstruerte ord på papiret uten noen nødvendig relasjon til virkelighetens barn. Den er skapt av representasjonskaperne, blir forståelig ved hjelp av språket og gir mening ved hjelp av felles kulturelle koder som representasjonen lener seg på.

107 Hall 1997: 9-10.

108 Chartier 1988: 5.

109 Hall 1997: 16.

KAPITTEL 2: Barnehjemmene

I dette kapitlet skal jeg presentere de tre hjemmene jeg har brukt kilder fra. Jeg vil gjøre rede for hvem som sto bak, deres opprettelse og hvordan de utformet sitt tilbud. I tillegg kommer hvilke barn hjemmene var beregnet på og hvor de fikk midler til driften fra. En slik presentasjon vil være viktig for å svare på problemstillingen ved at jeg har satt hjemmene som skal brukes i analysen i en kontekst.

2.1 Anna Jebsens Minde

I oktober 1866 besluttet en gruppe kvinner i Bergen å sende ut en innbydelse om bidrag til en pleiestiftelse for småbarn. Denne gruppen besto av 12 fruer og frøkner fra byens øvre samfunnslag. To av fruene ektemenn, konsul Jebsen og korpslege Bull i tillegg til to pastorer, en cand. teolog og en kjøpmann ble invitert av damene til å delta på et møte for å diskutere tiltaket. Seip skriver at menns plass i filantropien var som initiativtakere, at de opprettet det som kvinner siden drev og organiserte på egen hånd.¹¹⁰ Dahl forteller om den britiske filantropen Mary Carpenter som trengte menns støtte i form av deres makt og foretningsrutiner da hun opprettet pikehjem. Styret på hjemmet skulle bestå av både menn og kvinner.¹¹¹ Det ser ut som om Anna Jebsens Minde kan ha hatt en lignende modell, mer om kvinnenenes stilling i styret kommer under.

Jubileumsberetningen fra 1916 forteller at et par av herrene som ble invitert til stiftelsen, i forkant hadde vært på utkikk etter et formål for pengeinnsamlingene på sine bibellesninger. Da de fikk damenes innbydelse innså de at pleiestiftelsen skulle bli formålet deres.¹¹² Slik ble stiftelsen framstilt å ha hatt en religiøs forankring fra begynnelsen av. Stiftelsen må likevel skilles fra det misjonerende sosialarbeidet som ellers var så dominerende i perioden.¹¹³ Dette var først og fremst ren borgerlig filantropi, og ikke en del av indremisjonen. Som Seip skriver ble sosialt arbeid betraktet som kristelig barmhjertighet generelt av de som drev med det, men den direkte koblingen til det kristelige budskapet i arbeidet var forbeholdt misjonen spesielt.¹¹⁴

Et fellesmøte for å enes om en plan for hjemmet ble snarlig holdt. Der tok man utgangspunkt i planen fra pleiestiftelsen for småbarn i Christiania. Luddy forteller at enkelte hjem i Irland i første del av 1800-tallet var veldig nøye på hvilke barn de ville hjelpe. På ett hjem avgrenset man ikke til

110 Seip i Jordansson og Vammen 1998: 49.

111 Dahl 1978: 33.

112 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 7.

113 Seip 1984: 178.

114 Seip 1984: 183.

kun jenter, men kun jenter med god karakter bevitnet av en prest fikk plass.¹¹⁵ Så langt gikk man ikke her, men man hadde sine klare oppfatninger og begrensninger for hvilke barn som skulle hjelpes, og dette ble det uenighet om på det første styremøtet. En del av stiftelsen, i hovedsak mennene, ville ha et hjem for de minste barna under 7 år lik den i Christiania. Et hjem med både gutter og jenter over denne alderen ville kreve en forstander i tillegg til en forstanderinne, noe som betydde høyere utgifter. Flere av damene argumenterte på sin side i mot et hjem for de under 7 år med at å ta seg av spedbarn ville kreve større stab og generelt være dyrere. I tillegg ønsket de ikke å sende 7-åringene ut til pleieforeldre.¹¹⁶ Det blir ikke sagt at det var oppe i diskusjonen, men vi skal se fra senere praksis at det kvinnene ønsket seg var et rent pikehjem der pikene kunne bli til konfirmasjon. I denne omgangen tapte de diskusjonen og 7-årsgrensen ble vedtatt.¹¹⁷

Statuttene fra 1866 sa at stiftelsen hadde til formål å oppta "fader- eller moderløse børn til opfostring fra den spædste barndom til 7-aars alderen", og "naar dertil er plads ogsaa motta andre småbørn, som av sine rette forsørgere ønskes overgivne til dens pleie".¹¹⁸ Det skulle derimot vise seg at graden av fattigdom var fra starten av mye mer avgjørende enn mangelen på foreldre.¹¹⁹ Å motarbeide fattigdomsproblemet i samfunnet gjennom å ta til seg de fattigste barna var et viktig mål for filantroper generelt, og ser ut til å ha gått foran også her.¹²⁰

En annen begrensning vedrørende barnas foreldre ble derimot strengere praktisert. I jubileumsberetningen nevnes en "bestemt uttalelse fra en av stifterne fru Anna Døscher at kun egtefødte barn skulle optages".¹²¹ Tinne Vammen skriver i sin artikkel om kvinnelige filantropers arbeid at ugifte mødre ikke var blant deres yndlinger og at de og deres barn ofte ble utestengt fra hjelp og tilbud.¹²² Beretningen sier at bestemmelsen ikke kom med i statuttene fordi "man kunde ikke vel binde sig likeoverfor offentligheden til aldrig at opta et uegtefødt barn".¹²³ Dette gjorde utslag i oppstartsåret 1867, for da "fandt bestyrelsens pluralitet, at man uagtet barnet var uægte [...] burde optage det i stiftelsen".¹²⁴ I følge jubileumsboken var dette den eneste gangen man bevisst hadde gitt et 'uekte' barn plass, et ytterligere tilfelle var resultat av en misforståelse.¹²⁵ Ved

115 Luddy 1995: 84.

116 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 8.

117 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 9.

118 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 9.

119 Ingen helt foreldreløse barn opptatt se AJMÅ 1967:4-6.

120 Thuen 2009: 94.

121 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 11.

122 Vammen 1998: 103.

123 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 11.

124 AJMÅ 1867: 6.

125 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 12.

oppstarten mente man altså at det ikke ville vært bra for stiftelsen å stå fram med en slik beslutningen i offentligheten, 50 år senere da man var godt etablert virket det mindre problematisk å presentere denne praksisen.¹²⁶ Dette til tross for offentlighetens oppmerksomhet og arbeid for å sikre barn født utenfor ekteskaps liv og rettigheter nettopp på denne tiden.¹²⁷ Året før, i 1915, ble de Castbergske barnelover vedtatt, der ugifte mødre og deres barn fikk mange nye rettigheter som skulle styrke deres stilling spesielt, og likestille dem med gifte mødres barn.¹²⁸ Denne utviklingen tok altså hjemmet avstand fra med en slik presentasjon av sin praksis.

Barna var dels søkt inn på og betalt for av sine forsørgere.¹²⁹ Det framgår av årsberetningene at fattigvesenets barn også fikk plass fra begynnelsen av.¹³⁰ I årsberetningen fra 1915 står det at hjemmet "efter anmodning" hadde tatt inn to søstre fra vergerådet.¹³¹ Det framgår som et unntak.

Ideelt sett skulle pikene på hjemmet bo der til de var konfirmert og kunne gå ut i tjeneste.¹³² Foreldre undertegnet en erklæring om at de ikke skulle kreve barna tilbake uten bestyrelsens samtykke. Fordi "det viste sig umulig at hindre uttagningen, naar forældrene absolut fastholdt kravet" ble det i 1914 besluttet at en erstatning på 200 kr måtte betales til hjemmet dersom man gikk i mot den undertegnede erklæringen.¹³³ I beretningen fra 1914 står det at foreldrene til to søstre ønsket dem tilbake fordi deres økonomiske kår hadde forbedret seg.¹³⁴ Andresen sier at behovet for barn som ble bortsatt sin arbeidskraft når de ble eldre ofte var årsak til at foreldre ønsket dem tilbake.¹³⁵ Hjemmet på sin side ønsket ikke å gi slipp på barn i den alderen da de kunne gjøre mest nytte for seg. I tillegg så man for seg at barnehjemsoppdragelsen man hadde jobbet for skulle bli avbrutt og spolert av foreldrene.¹³⁶

Et annet stridsspørsmål på første møte var kvinnenenes myndighet og medbestemmelse i virksomheten. Det påstås at de til sist fikk mye større medbestemmelse enn i pleiestiftelsen i Christiania for "at deres interesse for barnehjemmet ville styrkes, saa at man altid kunne paaregne deres virksomme hjelp".¹³⁷ Kanskje var dette en følge av deres tap i diskusjonen om barnas alder. I statuttene vedtatt på møtet står det at bestyrelsen søkte "bistand hos en komité av damer" som også

126 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 11.

127 Seip 1994: 192-193.

128 Se Seip 1994: 197.

129 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 9.

130 for eksempel, AJMÅ 1868: 4.

131 AJMÅ 1915: 6.

132 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 31.

133 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 36.

134 AJMÅ 1914: 6.

135 Andresen 2006: 83.

136 Andresen 2006: 172.

137 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 8.

skulle være med på å bestemme hvilke barn som skulle opptas samt valget av bestyrerinne.¹³⁸ Fra 1871 inngikk kvinnene offisielt som medlemmer av styret.¹³⁹ Samme år ble hjemmet i praksis stengt for opptakelse av nye gutter. De hadde hittil fått bli inntil de fylte 7, mens pikene fra starten av, på tross av det som var vedtatt i statuttene, hadde blitt boende til konfirmasjonen.¹⁴⁰ Dette vil si at mennene som på det første møtet hadde fått sin vilje vedtatt i statuttene i løpet av noen få år enten endret mening, eller sluttet å stå på den. Det hjemmet for småbarn av begge kjønn som disse først hadde ønsket seg var en realitet i kun omlag 5 år. Endringene om hvilke barn som fikk plass kom ikke på trykk i statuttene før i 1903. Da står det også at man "i regelen" ikke lenger opptok barn under 3 år.¹⁴¹ Hjemmet hadde sluttet både å være for gutter og for de aller minste., slik vedtaket først var at det skulle.

På det første møtet ble det også skrevet og sendt ut en innbydelse om å gi bidrag til stiftelsen. Sammen med denne ga et lengre innlegg om stiftelsens plan i Bergensposten nok penger til å starte opp hjemmet fra påsken 1867. Leien for hjemmets første bolig ble betalt av konsul Peter Jebsen. I følge jubileumsboken støttet han hjemmet økonomisk utallige ganger, fortsatte å sørge for at det hadde lokaler og etterlot det 50.000 kr ved sin død. Hjemmet fikk etter hans forslag sitt navn etter hans første kone Anna Jebsen, da hun døde 4 år etter opprettelsen som hun hadde vært med på.¹⁴² Familien Jebsen fortsatte å støtte hjemmet økonomisk i årtier.¹⁴³ Foruten all privat støtte mottok hjemmet også bidrag fra Bergens sparebank. I 1895 satte banken som betingelse at hjemmet måtte underlegge sitt overtilsyn til Bergens kommunestyre for å fremdeles kunne motta støtte. Denne betingelsen valgte hjemmet å ikke godta, men sa ja til at Bergens stiftsdirleksjon kunne få makt til å godkjenne bestyrelse og revisorer og overse hjemmet i forhold til nye lovendringer. Sparebanken endte opp med å se på dette som tilstrekkelig.¹⁴⁴ Vi ser at hjemmet var grunnleggende privat finansiert, men åpent for offentlig støtte og samarbeid.

2.2 Bergens guttehjem

Bergens guttehjem ble opprettet av foreningen Enkens skjerv. Den besto av "en kreds mænd og kvinder, som ofte kom sammen til Guds ords læsning og bøn".¹⁴⁵ Foreningen var opprinnelig ment å

138 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 10.

139 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 25.

140 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 11.

141 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 43-44

142 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 20-21.

143 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 23.

144 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 38.

145 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 3.

jobbe for å støtte enker, men i 1876 begynte den med bortsetting av barn i pleiehjem, både gutter og jenter.¹⁴⁶ I 1877 fikk man en ny formann som ønsket å innskrenke tilbudet til gutter og som tok initiativet til at foreningen skulle bygge en egen anstalt der den selv kunne oppdra dem.¹⁴⁷ I november 1878 flyttet 6 gutter inn det nystiftede hjemmet.¹⁴⁸ Slik tiltaket er presentert i jubileumsberetningen virker det ikke å opprinnelig ha vært ment spesielt for enkenes barn. Man ville ta til seg både "fader- og møderløse børn", og ønsket om dette sprang ut i fra barnas "ofte ynkværdige stilling", ikke foreldrenes.¹⁴⁹

Enkens skjerv besto som sagt av både menn og kvinner. Guttehjemmet ble derimot grunnlagt og drevet av menn. Det første styret besto av 5 menn, en sogneprest, en blikkenslager, en bokker, en kjøpmann og en gesell.¹⁵⁰ Dette var mannlige filantroper med sterk tilknytning til menighetsarbeidet, det var også slik de ønsket å framstå. Jubileumsberetningen deres begynner med å si at arbeidet vokste fram "af den religiøse interesse, som fantes i byen".¹⁵¹ Statuttene sa at "kun mænd med afgjort kristelig karakter optages i bestyrelsen".¹⁵² Først i 1911 ble en kvinne med i styret, dette sammenfalt med vedtaket om hjemmets grunnregler som ble stadfestet av Kirkedepartementet det året. Fru Sophie Hansen var synlig kvotert inn på bakgrunn av at hun ble erstattet av en ny frue da hun gikk av, samtidig som resten av styrets medlemmer var menn og ble skiftet ut med andre menn i mellomtiden.¹⁵³ Valget om å inkludere en kvinne i styret ble ikke forklart i noen beretning, men det skjedde sannsynligvis i sammenheng med den offentlige stadfestelsen og på bakgrunn av en idé om at kvinner hørte hjemme i arbeid med barn. Vergerådsloven slo fast at et vergeråd skulle bestå av 1-2 kvinner.¹⁵⁴

Vedtaket om å etablere et hjem for gutter baserte seg i følge beretningen på at Anna Jebsens Minde allerede tilbød plasser til jenter og det "ansaaes som paatrængende nødvendigt" at det ble opprettet et lignende tilbud for gutter i Bergen.¹⁵⁵ Beslutningen om å gjøre tiltaket institusjonsbasert ble begrunnet med at "man haabede derved ogsaa paa større tilslutning for sagen". I følge Söderlind var det barnehjemmenes synlighet gjennom deres fysiske nærværende bygninger som gjorde dem til

146 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 6.

147 *Bergens guttehjem gjennom de første 50 år* 1928: 6-7.

148 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 14.

149 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 3-4.

150 En gesell var forvalterens eller kjøpmannens stedfortreder og nestkommanderende i handelssamfunnet på bryggen i Bergen se Wikipedia. 2014. <http://no.wikipedia.org/wiki/Gesell>. *Bergens guttehjem gjennom de første 50 år* 1928: 87.

151 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 3.

152 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 9.

153 *Bergens guttehjem gjennom de første 50 år* 1928: 13, 89.

154 Lov om behandling af forsømte børn, 6. juni 1896.

155 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 6.

attraktive tiltak å støtte med gaver og penger.¹⁵⁶ Det virker som stiftelsen håpet på at et hjem skulle knytte til seg flere bidragsytere enn pleieordningen deres hadde gjort. Andresen skriver at opprettelsen av guttehjemmet kan sees å være like mye et svar på opprettelsen av Anna Jepsens Minde i seg selv, som på at dette hjemmet i 1877 flyttet inn i nye, bedre lokaler.¹⁵⁷

Barna ble som regel søkt inn og betalt for enten av foreldrene selv eller av fattigvesenet.¹⁵⁸ Senere i perioden kom de mer unntaksvis fra vergerådet.¹⁵⁹ De som fikk plass på hjemmet skulle i følge statuttene av 1878 være fattige gutter som enten manglet en eller begge foreldre eller de som på grunn av sine foreldres "manglende evne til at tage sig af dem kan betragtes som saadanne".¹⁶⁰ Statuttene sier også at guttene "i almindelighet" skulle bli værende til konfirmasjon.¹⁶¹ I 1878 het det at gutter "optages i regelen ikke før de har fylt det 6te aar".¹⁶² Det skulle vise seg at denne nedre aldersgrensen ble tøyd, men ikke endret i statuttene. I 1894 skrev man at barn som regel ikke ble opptatt om de var over 11 år.¹⁶³ Noe som heller ikke var en fast praksis, men en retningslinje som forsterket målet om å få inn barna i 7-8 års alderen.¹⁶⁴ Ved Bergens guttehjem hadde man aldri noen restriksjon for barn født utenfor ekteskap. Andresen mener det kan ha hatt å gjøre med forestillingen om moralsk arv som særlig gikk fra mor til datter, ikke fra mor til sønn, og at det var derfor pikehjem reservert seg mot uektefødte i frykt for deres usedelighet, mens guttehjemmet ikke møtte samme problemstilling.¹⁶⁵ Statuttene her sa at: "Gutter der lider af saadan sygdom eller legemsfeil, som gjør dem uskikkede til arbeide eller fortjeneste i samfundet, optages ikke".¹⁶⁶ Andresen påpeker at ordinære barnehjem normalt ikke hadde plass til barn som var mentalt eller fysisk annerledes. Egne hjem og skoler ble etablert for de døve, blinde og mentalt syke.¹⁶⁷

I jubileumsberetningen fra 1903 ble det presentert et ganske annet syn på at barna flyttet tilbake til foreldrene enn det vi har sett over på Anna Jepsens Minde. Guttehjemmet skrev at man kunne tenke seg at en slik praksis ledet til "bortkastet tid, møie og udgifter", men at det derimot gjorde dem i stand til "at optage den daarligst stillede af de mange ansøgere som venter paa plats"

156 Söderlind 1999: 110-111.

157 Andresen 2006: 139.

158 Se f. eks. BBY. Tilvekstnr. 320:AI. Enkens Skjervs Børneforpleining 1876-1918, 30.10.1878, 09.11.1886, 27.04.1898 og 02.05.1909.

159 Se f. eks. BBY. Tilvekstnr. 320:AI. Enkens Skjervs Børneforpleining 1876-1918, 23.02.1912 og 15.11.1918.

160 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 8.

161 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 8.

162 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 8, 11.

163 BGÅ 1894: 6.

164 Se full oversikt over guttenes alder *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 20-23.

165 Andresen 2006: 142.

166 *Bergens guttehjem 25 år* 1903: 8.

167 Andresen 2006: 142.

og å hjelpe til der nøden var størst.¹⁶⁸ Som sagt var det for Anna Jebsen viktig å beholde jentene slik at de kunne fullføre utdannelsen sin som tjenestepiker og dermed tilfredsstille den etterspørselen som fantes etter slike blant kvinner av samme stand som de i stiftelsen. I følge jubileumsberetningen slet guttehemmet på sin side med å skaffe konfirmantene passende stillinger når de gikk ut.¹⁶⁹ Årsberetningen fra 1893 forteller at dette ble særdeles utfordrende hvis guttene ikke hadde "slægtninge, de kan bo hos, og som kan støtte dem".¹⁷⁰ Dette var nok årsaken til at det ikke ble tatt så tungt om barna ble hentet hjem av foreldrene før tiden, slik at de i stedet fikk ansvaret for å finne dem passende arbeid.

Hjemmets inntekter skulle i følge statuttene basere seg på "frivillige bidrag og gaver [...] midler, der uddeles i veldædige øiemed, samt ved legater og testamentar af velgjørende kristne". Til grunnfondet for opprettelsen av barnehjemmet mottok de etter søknad 4000 kr av Bergen sparebank som også bidro med mer penger til fondet i 1893. De fikk også samme startsum av Bergens samlag for brændevinshandel, som også senere gav mer.¹⁷¹ I 1889 ble det opprettet en egen syforening som arbeidet til inntekt for guttehemmet. Flere andre foreninger samlet også i årenes løp inn penger med dette hjemmet som formål.¹⁷²

I løpet av sine første 27 år holdt guttehemmet til i fire ulike lokaler i Bergen.¹⁷³ I 1898 solgte man eiendommen på Møhlenpris og startet jakten på et nytt tilholdssted. Det skulle ta fem år før styret fant et sted det var tilfreds med. I mellomtiden ble hjemmet værende på samme eiendom som tidligere. Til sist ble "nesset mellom Sørfjorden og Arnevågen, ca. 114 mål ubebygget utmark av gården Garnes i Haus" ble kjøpt som hjemmets nye tom. Det ble sagt at "det var i sandhed en tung byrde" man ble befrikk fra, da man hadde funnet noe "som i det hele svarede til de fordringer, man stillede".¹⁷⁴ Samtidig som man ville få bedre plass, var det muligheter for kjøkkenhage, jordbruk og skogbruk.¹⁷⁵ Akkurat slik ønsket hadde vært siden 1889.¹⁷⁶ 1. september 1905 ble hjemmet flyttet til Garnes.¹⁷⁷ Fra og med flyttingen fikk hjemmet egen skole og jordbruket ble brukt "i opdragelsens tjeneste".¹⁷⁸

168 *Bergens guttehem 1878-1903* 1903: 24.

169 *Bergens guttehem 1878-1903* 1903: 27.

170 BGÅ 1893: 5.

171 *Bergens guttehem 1878-1903* 1903: 7.

172 *Bergens guttehem gjennom de første 50 år* 1928: 71.

173 *Bergens guttehem 1878-1903* 1903: 14-15.

174 *Bergens guttehem 1878-1903* 1903: 18.

175 BGÅ 1905: 6.

176 *Bergens guttehem 1878-1903* 1903: 18.

177 BGÅ 1905: 5.

178 *Bergens guttehem gjennom de første 50 år* 1928: 73, 28.

Årsaken til at det var så 'påtrengende nødvendig' å få i stand et hjem for gutter, var at de anså dem som "endnu mere udsatte for forvildelse" enn jentene.¹⁷⁹ Andresen sier at mannlige filantroper hadde mer sans for et prosjekt med et mål, å beskytte samfunnet mot kriminalitet, og den barneredningsdiskursen som fantes dreide seg først og fremst om gutter.¹⁸⁰ Hjemmet var altså tydelig på at det var gutter som trengte hjelpen det tilbød. Dahl sier at barneredningen gikk ut på å redde barn bort fra bylivets farer og innflytelse.¹⁸¹ I hjemmets årsberetning av 1882 står det om "vor by, hvor saa mangfoldige børn for en stor del faar sin opdragelse paa gaden, ikke mindst tiltrænger en saadan anstalt".¹⁸² Dette gjør det klart at man mente det fantes mange barn på gatene som trengte å komme på barnehjem. Barna som tilbrakte mye tid i gatene var oftest gutter.¹⁸³ En av årsakene gitt for ønsket om å flytte hjemmet fra Møhlenpris var at bydelen var i ferd med å vokse fram i denne perioden og "at have gutterne værende paa gaden saa snart de skulle udenom huset, vilde være i høi grad hemmende for hjemmets gjerning".¹⁸⁴ Alle de store redningsanstaltene i Europa på 1800-tallet holdt til på landet, Thuen sier at man ønsket at oppdragelsesarbeidet på disse institusjonene skulle foregå skjermet og uforstyrret fra ytre omgivelser.¹⁸⁵

Andresen mener guttehjemmet på mange måter var nærmere slike redningsanstalter og deres oppdragelsestradisjon enn barnehjemmenes omsorgstradisjon.¹⁸⁶ Hjemmets statutter kan i seg selv bekrefte dette. Anna Jebsens sier at barna skulle få "et godt og kjærlig hjem og en omhyggelig kristelig opdragelse".¹⁸⁷ Guttehjemmets mål var å gi dem "saadan veiledning, at de kan forventes at blive nyttige borgere for samfunnet".¹⁸⁸ Dette vitner om to ulike typer av institusjoner. Som Andresen sier skilte guttehjemmet seg fra en oppdragelsesanstalt i at barna som kom til sistnevnte institusjoner hadde blitt 'forvildet' eller 'kommet på avveier' allerede. Guttehjemmet tok i mot de som det ennå ikke hadde gått så galt med og søkte å unngå at det skulle skje dem.¹⁸⁹ I 1879 het det at "mange dels forældreløse dels af forældrene vanskjøttede børn, der i høi grad egner sig for en saadan anstalt".¹⁹⁰ Dette vitner om at man hadde en klar idé på at det var spesielle barn som passet til formålet. I jubileumsberetningen ble det også gjort klart at man kunne skille ut de man ikke

179 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 6.

180 Andresen 2006: 140.

181 Dahl 1978: 25.

182 BGÅ 1882: 4.

183 Cunningham 1996: 193.

184 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 17.

185 Dahl 1978: 25, Thuen 2008: 82.

186 Andresen 2006: 140.

187 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 42.

188 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 10

189 Andresen 2006: 141.

190 BGÅ 1879: 10.

ønsket, for "man har vel av og til været uheldig med optagelsen [...] og derfor taget ind saadanne, som bedst hørte hjemme paa en opdragelsesanstalt".¹⁹¹ Årsberetningene forteller om tilfeller der barn ble sendt fra guttehemmet videre til oppdragelsesanstalten på Ulfsnesøen.¹⁹² Guttehemmet oppfattet dermed sin institusjon som annerledes. Om det nye hjemmet på Garnes skrev de at man ville "ikke ha altfor mange barn samlet i et hus for å unngå kaserneliv".¹⁹³ Kasernemodellen ble i følge Thuen brukt på institusjoner med mønster av en militær organisasjon der barn ble tiltalt med nummer og marsjerte med gevær.¹⁹⁴ Hjemmet sier at de nye husene på Garnes var bygd "med det såkalte 'familiesystem' for øiet".¹⁹⁵ Det Thuen skriver om familiemodellen, passer også godt om driften på Garnes. Her søkte man å etterligne en familieoppdragelse, men på gård og med jordbruksarbeid som et middel i oppdragelsen.¹⁹⁶

2.3 Barnehemmet i Sandviken

Initiativet til opprettelsen av Barnehemmet i Sandviken kom fra en kvinnelig syforening i Bergen.¹⁹⁷ Ingrid Åberg viser hvordan syforeningsarbeid var en meget vellykket måte for kvinner å samle inn penger til vekkelsesbevegelsen på 1800-tallet.¹⁹⁸ Denne syforeningen arbeidet til inntekt for fattige og småbarn, og underveis "gik den nød, hvori mange af de smaa voxte op, dem mer og mer til hjerte".¹⁹⁹ Dette, eller "den sosiale og åndelige elendighet som tildels rådet rundt omkring i hjemmene", var angivelig det som fikk damene i syforeningen til å ville opprette et barnehjem.²⁰⁰ I 1877 begynte kvinnene målrettet å arbeide for dette, de strikket og sydde til inntekt for hjemmet og i 1879 hadde de opparbeidet seg en grunnkapital.²⁰¹ Som vi har sett kunne en gruppe kvinner vanskelig starte et slikt arbeid alene. Det er framstilt som selvsagt at kvinnene for å kunne realisere barnehemmet henvendte seg til "nogle mænd, hos hvem de troede at finde anklang".²⁰² Først og fremst, heter det, henvendte de seg til han som skulle bli styrets første formann; garvermester L. J. Danielsen. På tanken om et barnehjem "var han straks med". Danielsen var født og oppvokst i

191 *Bergens guttehem 1878-1903* 1903: 24.

192 Se f. eks. BGÅ 1897: 5.

193 *Bergens guttehem gjennom de første 50 år* 1928: 24.

194 Thuen 2008: 82.

195 *Bergens guttehem gjennom de første 50 år* 1928: 24.

196 Thuen 2008: 82.

197 *Børnehemmet i Sandviken 1879-1904* 1904: 3.

198 Åberg 1998: 26.

199 *Børnehemmet i Sandviken 1879-1904* 1904: 3.

200 *Barnehemmet i Sandviken gjennom 50 år* 1929: 6.

201 *Barnehemmet i Sandviken gjennom 50 år* 1929: 6.

202 *Børnehemmet i Sandviken 1879-1904* 1904: 3.

Sandviken menighet, det sies at han var sterkt involvert i indremisjonsarbeidet.²⁰³ 27.oktober 1879 ble styret for barnehjemmet satt. Det besto foruten Danielsen av en handelsmann, en repslugermester, tre fruer og to frøkner.²⁰⁴ Mennene fikk stillinger som leder, nestleder og kasserer, men mens kvinnene på Anna Jebsen tiåret før hadde måttet vente noen år, var disse kvinnene nå medlemmer av styret fra begynnelsen av.²⁰⁵ I juli hadde man kjøpt gården Catharineborg i Sandviken og på et nytt styremøte i november ble det vedtatt at barnehjemmet skulle innvies 2. desember, denne dagen flyttet de første 8 barna inn på hjemmet.²⁰⁶

I 50-årsberetningen er det nevnt at ved opprettelsen av Barnehjemmet i Sandviken "fantas der bare 2 barnehjem her i byen" og at det ene var for piker, det andre for gutter. Dette styrets valg om å opprette enda et hjem kun for piker ble ikke forklart i noen av beretningene som omhandler oppstarten. Fellesinstitusjoner for både gutter og jenter var en sjeldenhet på denne tiden.²⁰⁷ Alt som ble sagt var at de "mange ansøknings om optagelse som straks innløp til styret" tjente som bevis på at det var sterkt behov for et barnehjem til.²⁰⁸ Andresen sier at jenter ble sett på som de billigste og mest lettvinde å ta seg av, og at kanskje særlig kvinnelige filantroper anså dem som de mest verdige og omsorgstrengende.²⁰⁹ I tillegg sier hun at det på Anna Jebsens Minde kan ha eksistert en kjønnsolidaritet blant kvinnene som satte jentene foran.²¹⁰ Man kan tenke seg at kvinnene som tok initiativet til Sandviken tenkte i lignende baner. Jenter ble etter hvert sjeldnere utsendt i pleiehjem enn gutter og skepsisen til pleiehjem begynte å spre seg blant filantroper, før den tiltok i det offentlige.²¹¹ I Sandvikens årsberetning fra 1881 ble pleiehjem framstilt som et avskrekkende tiltak for barn der de kunne komme ut for "al slags synd og elendighed" og ende opp i "baade legemlig og aandelig ruin".²¹² Andresen sier redselen for hva jentene kunne komme ut for i disse hjemmene muligens var større enn når det gjaldt guttene.²¹³ Dette hjemmets frykt dreide seg jo om nettopp jentene.

Ved opprettelsen var det ikke først og fremst kjønn, men alder Sandviken mente å satse på som sin nisje. I en av sine tidligste årsberetninger meddelte barnehjemmet at deres mål var "at

203 *Barnehjemmet i Sandviken gjennom 50 år 1929*: 27.

204 *Barnehjemmet i Sandviken gjennom 50 år 1929*: 6.

205 *Barnehjemmet i Sandviken gjennom 50 år 1929*: 6.

206 *Børnehjemmet i Sandviken 1879-1904* 1904: 3, 5.

207 Dahl 1978: 32.

208 *Barnehjemmet i Sandviken gjennom 50 år 1929*: 11.

209 Andresen 2006: 140.

210 Andresen 2006: 140.

211 Andresen 2006: 139, 138.

212 BSÅ 1881: 4.

213 Andresen 2006: 140.

optage børn i deres tidligste alder, og behovet i denne henseende har vist sig langt større, end som evnen har strakt sig".²¹⁴ Målet deres var samtidig at disse barna skulle få bli til de ble konfirmert, og dette bremsset antallet småbarn man til en hver tid kunne oppta.²¹⁵ Som vi så i kapittel 1 forsøkte det offentlige etterhvert å bøte på ubalansen i tilbudet som eksisterte i Bergen særlig rundt 1900, på bakgrunn av at de private hjemmene selv definerte hvilke barn som var verdig deres hjelp.²¹⁶

Barn dette hjemmet tok seg av skulle være "pigebørn, der enten er fader eller moderløse, eller paa grunn af foreldrenes forhold og manglende evne til at tage sig af dem, kunne betragtes som sådanne". De skulle også "i regelen ikke være ældre end 3 år" når de flyttet inn.²¹⁷ "Uægte børn optages dog untagelsesvis" het det i de reviderte statuttene fra 1895.²¹⁸ I likhet med på Anna Jebsens Minde var det ikke skrevet inn ved oppstarten. Første året fikk et uekte barn plass, uten at det ble problematisert i årsberetningen, det viste seg i jubileumsboken etter 50 år.²¹⁹ Ut i fra dette kan det virke som Sandviken ikke var fullt så restriktive som Anna Jebsen, men man kan også tenke seg at det ble tatt med i statuttene for ikke å skape forventinger hjemmet ikke ville leve opp til. Når det gjelder fysisk eller mentalt avvikende barn kan man i jubileumsboken fra 1929 lese at hjemmet i sitt første år tok til seg et døvstumt barn.²²⁰ Det som ikke fortelles her, men som man kan lese i årsberetningen er at jenta raskt ble fjernet fra hjemmet da hun som døvstum "havde en mindre god indflytelse på de øvrige barn".²²¹ Her lot hjemmet problemstillingen forbigå i stillhet, mens guttehjemmet som i større grad baserte sin oppdragelse på kroppsarbeid synes å ha følt seg ved sin fulle rett i å stenge disse barna ute offentlig i kraft av statuttene.

Hjemmet innførte ingen bøter for foreldre som ønsket barna tilbake, men det er tydelig at det ikke var styrets ønske. Om slike tilfeller står det at "mangen pinlig konflikt og mangen tvil" lå bak.²²² Det første året er det oppført at det for flere av barna ble betalt oppfostringsbidrag av foreldre.²²³ Fra 1895 fikk man en statutt som sa at det ikke skulle betales noe for barnas opphold. Det var kun under "særegne omstendigheter" at barn kunne opptas mot et årlig bidrag.²²⁴ Det viser at det på dette hjemmet var liten vilje til å samarbeide med det offentlige. Både i de første statuttene

214 BSÅ 1882: 4.

215 *Barnehjemmet i Sandviken gjennom 50 år 1929*: 9, 15.

216 Andresen 2006: 140, 148.

217 *Barnehjemmet i Sandviken gjennom 50 år 1929*: 9.

218 BSÅ 1895: 3.

219 BSÅ 1880: 1, *Barnehjemmet i Sandviken 50 år 1929*: 8.

220 *Barnehjemmet i Sandviken 50 år 1929*: 5.

221 BSÅ 1880: 4.

222 *Børnehjemmet i Sandviken 1879-1904* 1904: 10.

223 BSÅ 1880: 4-5.

224 *Barnehjemmet i Sandviken gjennom 50 år 1929*: 9.

fra 1879 og de reviderte fra 1895 går det klart fram at økonomien skulle basere seg på private gaver, rettere sagt "frivillige bidrag og gaver [...] der udbetales i veldædige øiemed [...] af velgjørende medborgere".²²⁵ I starten hadde styret dårlig råd "idet man ikke rådet over nevneverdige midler", og derfor for eksempel ikke hadde råd til å lønne en bestyrerinne.²²⁶ Under slike omstendigheter var det nok en nødvendighet å motta bidrag for barna. Ettersom arbeidet fikk mer støtte kunne de private bidragene dekke det aller meste. Etter 25 års drift i 1904 vises det til kun to offentlige bidrag til økonomien.²²⁷ Ved 50års markeringen vies det mye plass til alle som hadde testamentert til barnehjemmet i årenes løp, fordi dette hadde vært "en viktig faktor i barnehjemmets økonomi" som man ikke hadde greid seg uten.²²⁸ I hjemmets jubileumbok fra 1979 står det at styret ikke ville søke om offentlig godkjenning for statuttene sine og sa nei til flere offentlige tilbud om økonomisk hjelp, fordi det ønsket frihet og selvbestemmelsesrett overfor offentlige myndigheter.²²⁹ Risnes sier at indremisjonen og kristne vekkelsesbevegelser hadde et negativt syn på offentlig fattighjelp, som de mente manglet den gløden og barmhjertigheten de selv hadde i sitt arbeid.²³⁰

Barnehjemmet i Sandviken besto fra 1904 av to hushold med hver sin bestyrerinne og i overkant av 20 barn i hvert av dem.²³¹ Slik ble det nærmest til to hjem i ett, og av årsberetningene kan man for eksempel se at sykdom ikke spredte seg på tvers av dem.²³²

2.4 Konklusjon

I dette kapitlet har vi blitt bedre kjent med hjemmene som skal analyseres og sett at de hadde sine særegenheter, men også overlappet og lignet hverandre på flere punkter. Gjerne er det to og to som overlappet og et som stakk ut. For eksempel er Anna Jepsens Minde og Guttehjemmet mer åpne for offentlig samarbeid enn Sandviken, og mens kun Guttehjemmet var åpent for barn født utenfor ekteskap skilte Anna Jepsen seg som hjemmet med minst håndfast krisen tilknytning. Til felles hadde de opphavet som privat filantropi og ønsket om å ta seg av barn som manglet forsørgere og la dem bo på et 'hjem' til de ble regnet som voksne.

225 BSÅ 1880: 2.

226 *Barnehjemmet i Sandviken gjennom 50 år 1929*: 11, BSÅ 1880: 6.

227 *Børnehjemmet i Sandviken 1879-1904* 1904: 15.

228 *Barnehjemmet i Sansviken 50 aar 1929*: 23.

229 Danielsen 1979: 25.

230 Risnes 2008: 21.

231 *Barnehjemmet i Sandviken gjennom 50 år 1929*: 13, 32-33.

232 Se f. eks. BSÅ 1905: 5 og BSÅ 1908: 4-5.

KAPITTEL 3: Oppfatninger om barn

I dette kapitlet skal jeg se på hvilke oppfatninger om barn filantropene ga uttrykk for gjennom det de skrev i beretningene og hvordan tendenser og måter å skrive på endret seg over tid. Dette skal settes opp mot tidligere forskningsfunn for å relatere det jeg finner i mitt materiale til generelle oppfatninger om barn i tiden. Først skal jeg presenterte noen ulike overordnede teorier om synet på barn fra tidligere forskere, nærmere bestemt: Thuens diskurser om det formbare barnet og det beskyttede barnet, Hendricks teori om barn som offer og trussel og det nypietistiske synet på barn fra Rudberg og Vik. Disse vil i varierende grad relatere seg til de ulike temaene i de påfølgende underkapitlene. Her vil jeg presentere ulike oppfatninger om barn som kom til uttrykk i mitt materiale. Etter at jeg kort har definert mine funn knyttet til delkapitlet vil jeg referere til tidligere forsknings uttalelser rundt samme tematikk for kort å presisere hva som er sagt om dette før. Deretter vil jeg gjennom en analyse av kildematerialet vise hvordan de ulike oppfatningene ble representert. Underveis vil jeg se på endringer over tid og søke å forklare dem. Til sist vil jeg oppsummere hvordan materialet reflekterer de overordnede ideene presentert i det første delkapitlet og hvordan det stemmer med eller avviker fra den tidligere forskningen jeg startet det spesifikke kapitlet med, samt reflektere over hvordan alder og kjønn gjorde seg gjeldene i de ulike delene.

3.1 Ideer om barn i tidligere forskning

Thuen betegner opplysningstiden og størstedelen av 1800-tallet som en periode dominert av forestillingen om det formbare barnet.²³³ Han tar utgangspunktet i opplysningstidstenkerne Locke og Rousseau fordi han mener at "teoriene deres utgjør ankerfestet for diskursen om det formbare barnet".²³⁴ Rousseaus barnesyn gikk bort fra den tradisjonelle troen på arvesynden, barnet var uskyldig. Lockes lære gikk i essensen ut på at barnet enkelt kunne formes av sin oppdrager og bli til det denne ønsket.²³⁵ Thuen beskriver hvordan framveksten av folkeskolen og filantropiske tiltak for barn i løpet av 1800-tallet faller innenfor diskursen om det formbare barnet. Skolen skulle ikke bare gi barna lærdom og kunnskap, men også være med på å forme og tilpasse dem til det nye moderne samfunnet.²³⁶ De filantropiske tiltakene inkluderte barn som falt utenfor forestillingen om "normalbarnet" inn i prosjektene om det formbare barnet. Disse barna åpnet for visjoner og

233 Thuen 2008: 14.

234 Thuen 2008: 55.

235 Thuen 2008: 58.

236 Thuen 2008: 102.

muligheter. De fattige barna hadde et moralsk forbedringspotensial, og de fysisk eller psykiske funksjonshemmede barna et utviklingspotensial.²³⁷

I det han definerer som sosialstatens epoke fra 1870-tallet og framover går Thuen over til å snakke om det beskyttede barnet.²³⁸ Sentralt for sosialstaten var at den skulle kunne gripe inn og verne de individer som ikke kunne verne seg selv. Innføringen av barnevernet og vergerådsløven var konkrete barnepolitiske tiltak som bunnet i en slik tankegang.²³⁹ Thuen tar utgangspunkt i Keys *Barnets århundre* når han skal beskrive denne perioden. Key hadde også en klar idé om at barnet hadde rett til beskyttelse fra staten. De skulle beskyttes mot barnearbeid, dårlige oppvekstvilkår, fysisk straff og 'uekte' barn skulle beskyttes fra forskjellsbehandling.²⁴⁰ Hun bygde også videre på opplysningstidens ideer om barns egenart og at de skulle beskyttes fra å leve et voksent liv.²⁴¹

Thuen forklarer endringer i barnesyntet med overgangen fra rettstaten til sosialstaten. Staten kunne nå gjøre direkte inngrep i personlige og private forhold. Den jobbet for fellesskapets interesser og samfunnets beste.²⁴² Vitenskap og da spesielt legevitenskap lå til grunn for de nye barndomsvisjonene i det nye århundret. Med vitenskapen skulle man få innsikt i barnas tanker og følelser, finne de beste metodene for pleie og oppdragelse og tilrettelegge institusjoner som skole og barnevern.²⁴³

Hendrick skisserer en offer/trussel-dualisme han mener utgjør grunnlaget for forståelsen av hvordan barnevelgjørenhet og -velferd artet seg i perioden han skriver om, 1872-1989.²⁴⁴ Dette var to ulike grunnleggende syn filantroper kunne ha på barna de tok seg av og som lå til grunn for arbeidet deres. Det var ikke barnas egenskaper, fysisk eller mentalt som bestemte hvilken kategori de falt inn under.²⁴⁵ Dualismen beskriver ikke først og fremst barna som ble tatt hånd om, men at det ble opprettet ulike tiltak for dem ut i fra hvilken side av spekteret initiativtakerne lente seg mest mot.

Andresen mener barnehjemmet, var institusjonen til de som lente seg på ideen om det forsvarsløse barnet, mens de som så barn som en trussel startet oppdragelsesanstalter.²⁴⁶ Hendrick skriver at på en side er det ikke vanskelig å finne eksempler i historien på at barn er blitt framstilt

237 Thuen 2008: 101.

238 Thuen 2008: 14.

239 Thuen 2008: 106.

240 Thuen 2008: 110.

241 Thuen 2008: 113.

242 Thuen 2008: 105-106.

243 Thuen 2008: 107.

244 Hendrick 1994: 1.

245 Hendrick 1994: 13.

246 Andresen 2006: 138.

som offer. De har vært offer for mishandling, forsømmelse, sult, hjemløshet, krig, sykdom, likegyldighet og mye mer.²⁴⁷ Likevel mener han at som oftest har synet på barnet som en trussel undergravd ideen om det som offer. Han sier videre at mens eksemplene på velgjørenhet som så det som sin oppgave å redde barna fra samfunnet finnes, var det nok flere som søkte å redde samfunnet fra barna. Særlig da de fattige barna.²⁴⁸

Selv om dette gjør bildet ganske sort og hvitt er det viktig å bemerke at det er snakk om en dualisme, et samspill mellom de to og at barna kunne oppfattes og behandles med tanke på begge oppfatningene samtidig. Et barn som ble oppfattet som et offer i sin situasjon, kunne representere en trussel for den sosiale stabiliteten og et barn som ble oppfattet som en trussel hadde ofte blitt det etter å ha vært et offer for dårlig behandling.²⁴⁹ Hendrick bruker begrepet "the threatening victim".²⁵⁰ Hendrick mener at fra 1870-tallet og fram mot 1920 forandret dualismen seg fra å fokusere på redding og reformering av barna til at de var av nasjonen, at de i større grad var statens ansvar og statens vinning ettersom 'the social service state' etaberte seg.²⁵¹ Han er derfor inne på de samme tankene om sosialstaten som Thuen.

Rudberg skriver om den nypietistiske innflytelsen i synet på barn som gjorde seg gjeldene i siste halvdel av 1800-tallet, da troen på arvesynden igjen ble viktig. Barnets natur ble nå oppfattet som syndig og medfødt ond.²⁵² Vik argumenterer for at dette også var en verdslig bevegelse som bygde videre på mange av ideene fra opplysningstiden. For pietistene dreide det seg i stor grad om å forme barna, til det de mente var det gode og fornuftige.²⁵³ Rudberg skriver at selv om det ikke var en helt entydig trend, ble det religiøse i oppdragelseslitteraturen stadig nedtonet fra århundreskiftet og framover.²⁵⁴ Dette forkarer hun med legenes nyvunne autoritet og deres inntog i barneoppdragelsen, en innflytelse som omfattet mer enn bare fysisk stell og helse, den dreide seg i tillegg om "oppdragelsen til samfunnsmessige verdier".²⁵⁵

3.2 Barn som avhengige og verdig trengende

Jeg finner at barna i mitt materiale gjennomgående ble framstilt som ute av stand til å ta vare på seg selv og dermed helt avhengige av voksne til å pleie dem og beskytte dem fra verden. Jeg finner også

247 Hendrick 1994: 7.

248 Hendrick 1994: 8.

249 Hendrick 1994: 13.

250 Hendrick 1994: 10.

251 Hendrick 1994: 128, 126.

252 Rudberg 1983: 109.

253 Vik 2014: 72-73.

254 Rudberg 1983: 135.

255 Rudberg 1983: 135-136.

at dette ble knyttet sammen med presentasjonen av barn som den mest verdige gruppen å hjelpe.

Cunningham skriver at det ideelle barnet for filantropene var beskyttet, avhengig og adskilt fra voksenlivet. Dette hang mer sammen med det romantiske, enn det kristne synet på barn.²⁵⁶ Thuen forklarer romantikkens syn på barndommen som det reneste og edleste stadium i menneskets liv dominert av en uskyldighet så lenge barnet var uforstyrret av voksenlivet.²⁵⁷ Når Hendrick skriver om oppfatningene rundt det forbryterske barnet i 1800-tallets England påpeker han at det reformatorene ønsket var å tilpasse arbeiderbarna til middelklassens forestilling om barndommen, at den skulle være preget av avhengighet og at barna skulle være preget av en uskyldighet basert på deres uvitenhet om verden.²⁵⁸ Han sier i likhet med Cunningham at man baserte seg på den romantiske forestillingen om barnet og oppfattet det som uskyldig med behov for beskyttelse og veiledning, i tillegg til kjærlighet og disiplin.²⁵⁹ Christine Piper karakteriserer victoriatidens barn som sårbart, underordnet, svakt, avhengig og uskyldig.²⁶⁰ Løkke skriver at å ta seg av barn ble en stor del av filantropien fordi barn representerte en ideell gruppe med virkelig trengende da de kunne ses på som uskyldige i sin nød.²⁶¹ Andresen mener barnehjemsetablerere spesielt bygde på denne ideen.²⁶² Slik finner man beskrevet i tidligere forskning at filantroper oppfattet barnet som hjelpeløst, uskyldig basert på et romantisk syn og som verdig trengende ut i fra et filantropisk syn.

I 1879 beskrev Anna Jepsens Minde hjemmets barn som "de arme, forsvarsløse og forældreløse børn".²⁶³ Dette framstiller det fattige, foreldreløse barnet som automatisk forsvarsløst, ute av stand til å sørge for seg selv. Guttehjemmet beskrev hvordan barnet som "det svageste og hjelpeløseste væsen kraftig paakalder deltagelse og hjælp", hvem ville vel ikke hjelpe "et lidet hjelpeløst barn som mangler forsvar, omsorg og pleie"?²⁶⁴ Her ser vi filantroper overbevise om at barnet i sin svakhet og hjelpeløshet virkelig behøvde og fortjente den hjelpen hjemmene ga dem. Når guttehjemmet beskrev barna det hjalp som 'lite' vet vi fra forrige kapittel at dette ikke dreide seg om de aller yngste barna. I denne sammenhengen kan det tenkes at barnet ble beskrevet som lite først og fremst i forhold til de voksne, de fattige barna var mer verdige og trengende av hjelp enn de fattige voksne. På en annen side kan det også ha indikert at de yngre barna var mer utsatt enn de

256 Cunningham 1996: 156.

257 Thuen 2008: 63.

258 Hendrick 1994: 27-28.

259 Hendrick 1994: 28.

260 Piper 2005: 20.

261 Løkke 1998: 139.

262 Andresen 2006: 138.

263 AJMÅ 1879: 3.

264 BGÅ 1880: 4, 4-5.

som nærmet seg konfirmasjonsalder. Vi vet også fra forrige kapittel at hjemmet helst ikke tok inn barna når de kom i tenårene.

Barnehjemmet i Sandviken gjorde oppmerksom på "hvilke farer ere ikke de udsatte for, naar de forsvarsløse kastes ud i den onde verden? Hvor mange snarer ere ikke udsatte for dem paa deres vei?"²⁶⁵ Barna ble omtalt som de forsvarsløse, i denne framstillingen var det verden som var farlig for dem, ikke de som var farlige for verden. Det bygger opp under ideen om barnet som et offer, dette offeret var ikke i stand til å stå i mot farene som møtte det og trengte derfor beskyttelse. Overbevisningen om barnas store behov for beskyttelse følges opp med utsagnet om "Hvor avhengigt er ikke det lille barn af fader og moder! Det er jo dets visse undergang, dersom fader og moder ikke forbarmer sig over det".²⁶⁶ Ideen om det romantiske, avhengige barnet som ikke skulle stå alene i voksenverden, men beskyttes av mor og far kom fram her. Barnet ble også framstilt som passivt, det var opp til foreldrene å forbarme seg over det, og barnet måtte enten bli tatt vare på av dem eller ende opp i undergangen.

Vi har sett i kapittel 2 at 'det lille barn' på barnehjemmet i Sandviken gjerne ikke var mer enn noen måneder gammelt. Om det var et slikt barn beskrivelsen var myntet på var det kanskje ikke så mye en romantisk framstilling, heller enn en virkelighetstro en om at dette barnet ville forgå hvis foreldrene forsømte det. Disse små barna kunne også framstilles med større agens "Når det lille forlatte barn ligger der i vuggen og med sitt skrig raaper til Gud og mennesker om hjælp og pleie, er det saa ret at afslaa dets bøn? Tør vi sige, det vedkommer os ikke?"²⁶⁷ Her er barnet ikke kun beskrevet som 'det lille', men også som liggende i vuggen og det er tydelig snakk om et spedbarn. Det er skapt et bilde av at det forlatte spedbarnets skrik om hjelp kunne man ikke slå fra seg. Dersom et slikt lite barn trengte hjelp måtte man gi det hjelp, for barnet var helt fortapt uten. Alt dette var fremdeles opp til de voksne, men barnet ble framstillt som i stand til å si i fra om at det trenger hjelp, om enn bare i form av et spedbarns gråt.

Barnehjemmet i Sandviken fortsatte å skrive om barnet på denne måten, i 1890 trykte det denne presentasjonen av barns situasjon:

Men hvem er forladte og hjælpeløse som de smaa fattige, fader- eller moderløse børn? Hvem trenger pleie og omsorg som de? [...] Det er megen bitter nød i verden, men ingen nød er mere gribende end de forladte børns. Deres hjælpeløshed er et raab, der lyder høyere enn alle ord [...] Vanskjøttes

265 BSÅ 1882: 3.

266 BSÅ 1883: 3.

267 BSÅ 1888: 3-4.

børnene, lider de ondt, staar de uden forsorg, staar de i fare for at tage skade paa legeme og sjæl²⁶⁸

Slik ble små fattige, forlatte barn som ikke kunne ta vare på seg selv og som ville forgå uten pleie og omsorg framstilt som samfunnets mest hjelpetrengende. I stedet for å fortelle om et barn som skrek etter hjelp slik det hadde blitt gjort tidligere, ble det nå i stedet laget en metafor om barnets hjelpeløshet som et rop som overdøvet all annen beskrivelse av nød. At barna er beskrevet som 'små' kan tilsi at de aller yngste barna ble presentert som mest hjelpeløse i forhold til de litt eldre. 'De smaa' er derimot ofte brukt som en samlebetegnelse på et hjemms barn som gruppe.²⁶⁹ I dette sitatet minnes det om hvilken fare det lå i å ikke sørge for barna. Sistnevnte gikk igjen: "Naar et lille lam mister sin mor, da er det snart ude med det, om ingen god hyrde tog sig af det. Hvis ingen kristelig kjærlighed tager sig af de forladte og forsømte smaa, gaar de baade legemligt og aandelig tilgrunde".²⁷⁰ Dette skapte et bilde av at det barnet som ingen kristen tok seg av ville gå til grunne i kroppslig forstand, altså ikke være i stand til å overleve på egenhånd, og det vil gå til grunne i åndelig forstand. Et nyfødt lam overlever ikke uten morsmelk, på samme måte overlever ikke et spedbarn om det blir forlatt eller forsømt. At et barn gikk åndelig til grunne kan handle om et større barn som syndet og ble nektet adgang til himmeleen, men også om et spedbarn som ikke fikk komme inn fordi det ennå ikke var døpt.

Hjemmene baserte seg nok på bibelens symbolikk rundt lam og hyrder.²⁷¹ Metaforen gikk igjen, for eksempel skrev guttehjemmet i 1908: "Maa vi ikke ved disse lam komme til at tænke paa børnene? De har jo smaa kræfter baade legemlig og aandelig".²⁷² Her ble sammenligningen brukt til å skape et bilde av barna som små av vekst slik som lammene, og derfor også små i kroppslig styrke og åndelig styrke. Linda Pollock finner at ordet lam ofte ble brukt om barn på 1800-tallet i sine dagbokstudier.²⁷³ At de hadde liten åndelig styrke gikk nok på ideen om at de trengte en voksnes veiledning i religionen. Med hensyn til kroppslig styrke og størrelse sammenlignet med voksne er det en metafor som passer dårlig til å beskrive de eldste barna, og man kan derfor regne med at den var mer ment å karakterisere de yngre.

Ellers fortsatte framstillingen av barna som de med mest behov for hjelp: "Vi behøver i grunden alle hverandre. Men mest haandgribelig blir denne trang til andres hjælp hos de forladte og

268 BSÅ 1890: 3.

269 Se for eksempel BSÅ 1892: 4 og AJMÅ 1910: 4.

270 AJMÅ 1899: 3.

271 Se for eksempel Esek. 34:6, Jer. 11:19.

272 BGÅ 1908: 3-4.

273 Pollock 1983: 111.

hjælpe sløse smaa".²⁷⁴ Her presenterte man en idé om at barnet i kraft av å være forlatt også ble hjelpeløst og derfor trengte noen til å ta seg av det. Som vist til i forskningen over var hele meningen at et barn ikke skulle være i stand til å klare seg uten andres hjelp. Det idelle barnet som var avhengig og ute av stand til å sørge for seg selv, var derimot desto mer verdig hjelp. Dette var "de stakkars smaa, som uden egen skyld staar hjemløse i denne vanskelige verden"²⁷⁵ Det har tidligere vært implisitt uttrykt, men i dette sitatet fra 1908 ble det helt klart slått fast at barnet var uskyldig i sin nød. Vi kan nok en gang kjenne igjen ideen om barnet som et offer som trengte beskyttelse fra verden. Dette besto også i neste tiår, i 1912 skrev guttehjemmet noe som lignet Barnehjemmet i Sandvikens framstilling fra 1890-tallet:

Ti her er megen nød i verden, og mange lider ondt, og mange kræfter er virksomme, som søker at ødelægge sjælene. Og ikke mindst skulde den barmhjertige kjærlighet strække sig med sin omtanke og omsorg til de mange barn, som av forskjellige grunde er nødlidende og utsat for skadelige indflydelser.²⁷⁶

Som sist er leserne blitt minnet på all nøden som fantes i verden, og at barnas nød burde man absolutt forsøke å bøte på. Likevel skiller dette utsagnet seg fra det tidligere ved at barnet her ikke først og fremst er framstilt som hjelpetrengende og avhengig i kraft av å være barn, men at verden er farlig for dem og at de må beskyttes fra dårlig innflytelse. Her kan de drøyt 20 årene som har gått gjort at guttehjemmet har gått bort fra den romantiske ideen om barnets spesielle trekk til å tenke i mer samfunnsnyttige baner og på samfunnets plikt til å beskytte sine barn. Endringen behøver ikke heller nødvendigvis være tidsbestemt. Den kan også forklares med at sitatene kommer fra to ulike hjem. Som vi har sett i kapittel 2 var Barnehjemmet i Sandviken utelukkende ment som et omsorgstiltak for fattige forsømte barn, mens guttehjemmet hadde som formål å redde barn før de endte opp som skolehjems kandidater. Farene rundt og barnas mottagelighet for dårlig innflytelse skal jeg komme tilbake til i andre deler av dette kapitlet.

Guttehjemmet skrev også samme periode om barna på en måte som lignet veldig på tidligere uttalelser fra pikehjemmene i en annen henseende: "Men saadanne gutter er da virkelig nødlidende og hjælpeløse og forladte. Kalder de da ikke paa vor kjærlighet, og skal vi ikke betragte os som staaende i kjærlighetens gjæld til dem?"²⁷⁷ Ordene som ble brukt til å beskrive barna går igjen fra

²⁷⁴ AJMÅ 1899: 3.

²⁷⁵ BGÅ 1908: 9.

²⁷⁶ BGÅ 1912: 4.

²⁷⁷ BGÅ 1914: 4.

tidligere og nok en gang ble det skapt et bilde av at barna direkte eller indirekte ba om de voksnes hjelp. Å knytte tankegangen til kjærlighet var derimot ny, med denne formuleringen etablertes det en idé om at man tok seg av barna ut av kjærlighet, ikke bare fordi de var så helt ute av stand til å greie seg selv. Ideen om at barna var de med mest behov for hjelp i kraft av å være barn ble også uttrykt på Anna Jepsens Minde samme år: "Saa mange trænger os [...] de hjemløse, de smaa, ja ikke mindst de smaa".²⁷⁸ Av alle de som trengte hjelp var det barna som trengte den mest. Det skjedde ikke så mange endringer i denne måten å skrive på, det virker å ha vært en konstant appelleringsstrategi og et sett av ideer om barnet som besto ganske uforandret.

Vi kan tydelig se at det er Hendricks teorier om barnet presentert som offer som gjorde seg gjeldene i disse utalelsene. Thuens beskyttede barn burde kun etter betegnelsen å dømme også gjøre det. Ut i fra det han legger i den er det derimot ikke tilfelle. Man hadde en idé om at barn trengte beskyttelse, men her dreide det seg ikke om statens nye prosjekter, men om den private filantropiske hjelpens prosjekt. Thuens formbare barnet står ikke så sterkt i denne tematikken utover at barna lett ble skadet av sine farlige omgivelser dersom de ikke ble passet på av voksne. De nypietistiske tankene om barnet som syndig og ondt kom ikke til uttrykk i forbindelse med denne talemåten, men de religiøse referansene og kristne grunnlaget hos filantropene var tilstede.

Jeg finner at den romantiske forestillingen om barn blant filantroper som Cunningham skriver om lå til grunn her i form av at barnet ble presentert som hjelpetrengende og forsvarsløst nettopp i kraft av å være barn, og derfor avhengige av de voksnes beskyttelse. Derimot har jeg ikke funnet noe om å adskille barna fra voksenlivet og beskytte deres uskyldighet slik Hendrick snakker om, disse idealene kan ha ligget til grunn, uten å bli uttrykt direkte. Ikke heller er det mye som vitner om den romantiske tankegangen Thuen skriver om rundt barnet som uskyldig i kraft av å være barn i disse sitatene. Barnet i stedet var uskyldig i sin sosiale nød og derfor verdig filantropisk hjelp, men de ble ikke presentert som uskyldige vesner i seg selv. Muligens fordi dette sto i kontrast til nypietistisk tankegang. Det jeg finner er at de romantiske oppfatningene om barnet ble brukt i disse tekstene for å skape bildet av de nødlidende barna som trengte og fortjente hjelp mer en noen annen gruppe i samfunnet. Det var den typisk filantropiske tankegangen presentert hos Løkke og Andresen som dominerte, ikke den romantiske.

3.3 Barns utvikling og framtid

Barnas utvikling var et gjennomgående tema i mitt materiale. Den ble framstilt som noe som sto på

278 AJMÅ 1914: 4.

spill og kunne gå i to retninger avhengig av hvordan man påvirket og formet barna. I denne sammenhengen ble barna ofte sammenlignet med planter.

Dahl sier at ideen om barn var at de var "løfterike. De var uferdige. De kunne påvirkes og læres opp, reddes både for samfunnet og for Vår Herre."²⁷⁹ De kunne påvirkes fordi som barn var de fremdeles så lite formet at de kunne berges, sier Cunningham, de representerte framtiden.²⁸⁰ I tråd med dette sier Løkke at filantroper så på barn som å bære med seg et medfødt håp for framtiden.²⁸¹ Cunningham refererer til Boston Children's Friend Society som skrev at barnets 'plastiske natur' kunne dannes til "fullkommen skjønnhet, såvel som fullkommen avskyelighet".²⁸² Rudberg skriver om oppdragelseslitteratur fra første del av 1800-tallet der det lille barnet ble omtalt som en plante med gode innebygde muligheter til vekst dersom den ble tatt hånd om på riktig måte.²⁸³ Tidligere forskning har altså pekt på at filantroper var motivert av barnas utviklings- og påvirkningsmuligheter, at de uutviklede barna hadde fullt potensiale til å bli til den type voksne man ønsket seg.

Ideene om at barn gjennomgikk en viktig utvikling dukket opp på 1880-tallet i mitt materiale. I 1886 la Anna Jepsens Minde fram denne langtekkelige refleksjon rundt barnas framtid:

Når vi dag efter dag ser de store skarer af børn, som strømmer til og fra skolen - af begge kjøen og tilhørende de forskjelligste samfundsklasser - kommer så ofte den tanke frem: hvorledes det mon vil gaa alle disse børn senere i livet - hvad blir de vel til? vil de berede forældre og lærere glæde og hæder eller sorg og græmmelse, skam og smærte? Uvilkårlig kommer man til at tænke på den sørgelige mulighed, vi kan gjerne sige visshed, at mere end en af dem vil betræde forbryderbanen, tjene lasten og måske ende sine dage på en grufuld måde - ja tænk, disse barneansigter, der så ofte glæder os, kan komme til at bære tydelige spor af last, synd og ryggesløshed; disse klare barneøjne vil engang måske ikke løfte sit blik frejdigt op mot dig, men sænke det skummelt mod jorden; disse muntre, glade børn, til hvem der sættes mere end en lys forhåbning, vil engang måtte ikke tåles blandt retskafne, ærbare mennesker, ja vil ogsaa selv finde sig bedst tilpas i et ganske andet selskab. Og tænk - Guds riges dør vil kanske forblive lukket for dem, medens deres plads vil blive dem anvist i mørkets dunkle svalfulde bolig.²⁸⁴

279 Dahl 1978: 23.

280 Cunningham 1996: 156.

281 Løkke 1998: 139.

282 Cunningham 1996: 156.

283 Rudberg 1983: 87.

284 AJMÅ 1886: 3.

Synet på deres framtid baserte seg på at enten gikk det dem dårlig eller så gikk det dem godt. Det fantes intet alternativ i mellom. Her ble det lagt mest vekt på det eventuelt negative utfallet av utviklingen. Antagelig fordi det var denne man var redd for og ønsket å advare mot slik at den kunne unngås. Bildet som er skapt her viser at en dårlig utvikling ville stenge dem ute fra det gode selskap både i dette livet og det neste. Det er presisert at man snakket om skolebarn, det lille hjelpeløse barnet er borte. Noe som kan være uttrykk for en idé om at i skolealder burde man begynne å bekymre seg for barns utvikling og utkomme i livet. Det er framstilt at de voksne satte sin lit og håp til barnas utvikling og enten skammet eller gledet seg over dens resultat.

Barnehjemmet i Sandviken uttrykte også redsel rundt tanken om "hvor meget ondt vil ikke indvirke paa dem under den lange udvikling?".²⁸⁵ Utviklingen ble framstilt som en prosess fylt av farer. Disse onde innvirkningene ville motarbeide den gode utviklingen man ønsket seg. Guttehjemmet angrep saken fra den positive siden ved å skrive at "naar vi ser vore børn voxte op og arte sig vel. Det er fader- og moderhjerterets reneste glæde at se gode og lykkelige børn om sig i sit livs høst".²⁸⁶ Dette er en fremstilling av det ideelle utfallet av utviklingen, og hvor mye glede en slik kunne gi. I likhet med Anna Jepsens Minde bygget dette opp en forestilling om at barnas gode eller dårlige utvikling hadde avgjørende betydning for deres nærmeste voksne.

Noen få år senere var guttehjemmet inne på den mer pessimistiske tankegangen da det skrev:

Maatte mange af vore gutter ligne den unge Samuel, som var behagelig baade i Guds og menneskers øine. Maatte mange af dem gaa fremad i det gode, som de gaar fremad i alder. Desværre er det modsatte tilfældet med altfor mange blandt vor ungdom. [...] Saalangtifra, at de som Samuel bliver behagligere for baade Gud og mennesker; med hvert aar, som gaar, bliver de stedse ubehageligere. Saadan var det vel med mange gutter paa lille Samuels tid, og saadan er det med maaske endnu flere nu.²⁸⁷

Det handlet nok også her om å advare og avskrekke om det uheldige utfallet barns utvikling kunne få. Samuel i bibelen ble ofret til Gud av sin mor, vokste opp i tempelet og ble profet.²⁸⁸ Han representerte altså et meget eksemplarisk religiøst ideal. Forestillingen om at det gikk ille for enda flere i samtiden enn på Samuels tid kan knytte seg til rettferdiggjøringen av det filantropiske

285 BSÅ 1882: 3.

286 BGÅ 1886: 13.

287 BGÅ 1891: 3.

288 Sam. 1:27-28, Sam. 2:18, Sam. 3:20

arbeidet for barn, at man oppfattet å leve i en tid da barn virkelig trengte hjelp og god påvirkning. Igjen kan vi se at utviklingsmulighetene ble framstilt som todelt, det var en enten eller situasjon. Barna skulle bli til gode mennesker for å glede sin Gud og sine omgivelser. Sitatet kan også være en kommentar på, eller apologi for alle de tilfellene da dette ikke var resultatet for barn oppdratt på barnehjemmet. 'Vor ungdom' kan referere til de ungdommene hjemmet sendte ut i arbeid og som ikke oppførte seg slik man ønsket lenger, trass i alt man hadde gjort for dem.

Mer konsekvent optimisme kom til uttrykk fra 1900 og framover, dette året het det at "dog er det hos dem, som hos gutter i gode, lykkelige hjem, en mængde muligheter i sjæl og krop at folde ut til et godt velsignet liv, dem selv og andre til gavn og glæde!".²⁸⁹ Her ser vi for første gang tydelig uttrykt det den tidligere forskningen sier om filantropenes ideer om barn som løfterike håp for framtiden. For første gang ble også den gode utviklingen framstilt som et eventuelt gode for barna selv, ikke kun omgivelsene. Ideen om at barnas utvikling kunne formes av de voksne kom også tydeligere fram i måten å skrive på dette tiåret: "I daaben nedlagdes spirer til det gode, saa arbeidet lettes og kunde lykkes. Barnenaturen var blød og modtagelig, saa at det var let å saa hjemmets frø og faa det til at spire, selv om der kunde komme ondt imellem".²⁹⁰ Ikke bare presenterte dette en idé om at de voksne kunne få fram det gode i barna, men at det var lett. Det onde alternativet ble heller ikke like avskrekkende beskrevet. Muligens var det en konsekvens av et voksende sekulært syn på barnet, og de voksnes innflytelse som verdslige oppdragere.

At barnas utvikling sammenlignes med en blomst man dyrket fram var en metafor som fortsatte. "En liten barnesjæl er som en blomsterknop, der trænger forstaaelsesfuld røgt og pleie. Den maa saa staa paa et lunt sted, ikke utsat for verdens kolde vinde. Den trænger kjærlighetens sol over sig, om den skal trives".²⁹¹ Å sammenligne barnet med en skjør blomsterknopp som er avhengig av pleie bygger på forestillingen om det forsvarsløse og avhengige barnet vi så over, men først og fremst forbindes en blomsterknopp med vekst og utvikling. Bildet av at blomstens vekst er utsatt ble overført til barna: "Derfor blir det ogsaa et saa alvorligt spørsmåal hvad skal der bli av dette barn og av dette barn? Skal udviklingen bli god? Skal det gaa fremad i det som er godt og rent og elskeligt? Eller skal utviklingen gaa i et galt spor, saa de gode spirer visner, og barnesjælen tar skade?"²⁹² Barnas framtid ble fremdeles tegnet opp som et spørsmål om to mulige utfall, men begge ble likeverdige framstilt som alternativer. I denne uttalelsen lå det ikke, som tidligere, nærmest en

289 BGÅ 1900: 7-8.

290 BGÅ 1906: 4.

291 BGÅ 1909: 3.

292 BGÅ 1909: 4.

overbevisning om at den dårlige utviklingen kom til å bli resultatet for de fleste av dem. Dersom det var like sannsynlig at det skulle gå dem godt, var det desto viktigere at dette ble realisert. I motsatt tilfelle gikk man glipp av en god ressurs til samfunnet som egentlig så lett kunne vært sikret. Ideen om at disse spirene man sådde vokste fram så lett av seg selv, hadde man gått litt tilbake fra, de kunne også visne om man ikke passet på. Noe som kan være en metafor for en idé om at barnet trengte mer oppfølging og beskyttelse enn man hadde ment tidligere.

I 1910 skrev guttehemmet at det hjalp "barn, som har livet med mange muligheter liggende foran sig, til et frugtbart og godt menneskeliv".²⁹³ Dette oppsummerer både ideen om at barnet i seg selv var et håp med muligheter for framtiden og at det var de voksne som måtte forme og hjelpe det fram hos dem for at deres utvikling mot å bli voksen kunne bli god. Den seneste uttalelsen rundt denne tematikken er fra Anna Jebsens Minde i 1911:

Bærer jorden av sig selv grøden frem, først straa, saa aks, saa fuldt korn i akset, visselig de barnehjertets fine indtryk vil efterhaanden omsætte sig i de egenskaper, som præger et sandfærdig, hjertedannet, fint og godt menneske, først usikre begyndelser, saa lovende fremskridt, saa lødig livsindhold til at fylde ens eget og andres liv.²⁹⁴

Utviklingen hos barn har igjen blitt sidestilt med den hos planter, sådde man et frø i jorda ble det til korn og fylte man barna med det gode ble de til gode mennesker. Her var barnas utvikling framstilt som en positiv prosess, det skumle alternativet er vasket vekk. Barnet skulle bli godt både for andres og for sin egen skyld. I det første sitatet jeg viste til i denne delen som også var fra Anna Jebsens Minde, men fra 1880-tallet, ble barnas utvikling framstilt som en skremmende prosess og ideen om barnet som trussel lå til grunn. Bruken av plantemetaforer om barna og deres utvikling kan spille på oppdragelseslitteraturen Rudberg har studert. I disse tilfellene er det kanskje mer nærliggende å tenke på bibelens hyppige bruk av metaforer om planter og spirer.²⁹⁵

Når det gjelder denne tematikken var det forestillingen om det formbare barnet som lå til grunn for det hele og den gjorde seg gjeldene konstant. I det man etterhvert begynte å snakke mer om barnets utvikling som betydningsfull for samfunnets vinning og økonomi, kan dette også tenkes å passe inn i et sosialstatlig tankesett om det beskyttede barnet som måtte formes til å passe inn i samfunnet. Det religiøse, pietistiske synet kunne spores gjennom at barnas utvikling ble presentert

293 BGÅ 1910: 10.

294 AJMÅ 1911: 4.

295 Se for eksempel Jes. 61:11, Jes. 55:10-11.

som betydningsfullt for det hinsidige liv og at formingen av barna startet med dåpen og hele tiden skulle være preget av kristne verdier. Offer/trussel-dualismen kom til uttrykk gjennom forestillingen om de to mulige utfallene av barnas utvikling. Barnas dårlige utvikling var en trussel, men også et resultat av at de hadde blitt et offer for dårlig påvirkning. Jeg finner at frykten for de truende barna var sterkt til stede i starten av perioden for så nærmest forsvinne, dette skal jeg se mer på i neste kapittel under.

Dahls uttalelse om at barn lot seg forme for Gud og for samfunnet, var en basisoppfatning hos filantroper, og noe som gjør seg veldig tydelig gjeldene i disse sitatene. Jeg finner at hjemmene fra starten delte oppfatningene til Boston Children's Friend Society presentert hos Cunningham om at barns utviklingen kunne gå i en av to retninger og de i løpet av den kunne formes til å gå i en av to retninger. Det den tidligere forskningen sier om det mer positive synet på barnet som et håp for framtiden utgjorde en del av endringen i måten å skrive på i mitt materiale, det kom til uttrykk etterhvert.

3.4 Barn som måtte reddes for samfunnet

Utover at det ble skrevet om barnas utvikling og formbarhet finner jeg også at det ble skrevet mer spesifikt om viktigheten av at barn ble reddet og fjernet fra dårlig innflytelse. Det ble skrevet om barn som måtte bli tatt hånd om på rett måte slik at de kunne bli til et gode, ikke en byrde for samfunnet, det jordiske såvel som det himmelske

Andresen sier at filantropien mente å redde barn som var i sosial nød for å unngå at de utviklet seg til unyttige eller farlige voksne.²⁹⁶ Dahl mener det eksisterte en klar tro på at slike truende barn kunne reddes ved at de ble fjernet fra miljøet som ble sett på som den dårlige innflytelsen og heller ble preget av god påvirkning i form av kjærlig omsorg og disiplin.²⁹⁷ Arbeidet ble gjort for å beskytte barnas sjeler, men også det kristne samfunnet i sin helhet, sier Hendrick.²⁹⁸ Han sier også at dette stammer fra opplysningstidens og romantikkens idé om at barn som ble godt tatt vare på endte opp som og nyttige og tilfredse voksne.²⁹⁹ Hendrick mener det er viktig å forstå at barn ikke bare ble reddet fra dårlige forhold, men også fra dårlige foreldre.³⁰⁰ Luddy skriver at filantroper især mente å redde barn fra gatas farer og moralske fordervelse.³⁰¹ Hun sier frykten for

296 Andresen 2006: 138.

297 Dahl 1978: 23, 25.

298 Hendrick 1994: 9.

299 Hendrick 1994: 22.

300 Hendrick 1994: 79.

301 Luddy 1995: 70.

livet på gata bunnet i en tro på at det førte dem inn i prostitusjon og kriminalitet.³⁰² Dette viser at tidligere forskning har funnet at filantroper arbeidet for å fjerne barn fra dårlig innflytelse, gi dem den rette gode innflytelsen for at samfunnet skulle bestå av flere nyttige voksne.

Guttehjemmet skrev om bylivets dårlige innflytelse i 1882:

i de større byer finder formelig organiserede bander af unge forbydere, som har bragt det vidt endog i de laster som rammes af lovens arm. [...] det dagdriverliv, som fra barndommen af føres paa gaderne i slet selskab, forskjelligartet usædelighed efter enstemmige vidensbyrd i tiltagende hos ungdommen medens ærefrygten baade for menneskelige og guddommelige love som følge af den herskende tidsaand stedse aftager.³⁰³

Her er det skapt et avskrekkende bilde av barn som ravet rundt i byene i bander og brøt lover uten respekt for autoritetene. På gata gikk barna fritt omkring uten foreldrenes tilsyn og kontroll. For filantroper som mente at barn måtte gis den rette formende oppdragelse av voksne, var en slik livsstil selvsagt skremmende. Vi har sett i kapittel 2 at barn som oppholdt seg mye på gata var en spesiell målgruppe for Bergens guttehjem, og at hjemmet også kjempet i mot disse vanene blant guttene etter at de hadde kommet på hjemmet, og til slutt endte med å flytte ut av byen. Sitatet over beskrev tilstanden i større byer sett under ett, senere i beretningen ble det presisert at situasjonen i Bergen hørte med til denne beskrivelsen.³⁰⁴

Denne måten å skrive på baserte seg på frykten for det truende barnet. I 1886 skrev Anna Jepsens Minde slik om de barna det hadde gått ille for: "kjære barns træk igjen, fordi verden og synden, lasten og mammons trældom har præget det med vederstyggelige mærker [...] man søger at bevare de små fra at besmittes af verdenssindets giftige ånde og fra at vansires af syndens trældomssmærte"³⁰⁵ Ordet 'verdenssindet' forekommer i andakten *Hvor Herrens Ånd er, der er frihet* av Otto Funcke: "Hvor den Herre Jesu Ånd er derimot, - den Ånd, som er frigjort og forløst fra synden, fra verdenssinnet og fra den dårlige ferd, som vi har arvet fra fedrene".³⁰⁶ Det handlet om menneskets og den verdslige syndighet. Det var omgivelsene som ble fremstilt å ha påvirket barnet inn på de dårlige veiene i synd og last. I den andre delen av sitatet ser man ideen om at like

302 Luddy 1995: 84.

303 BGÅ 1882: 3.

304 Se BGÅ 1882: 4, sitert i kapittel 2.

305 AJMÅ 1886: 4.

306 Se Det Gamle Evangelium (hjemmeside). Lest 2015. <http://www.ekris.net/dgev/andakten/11til20/18.htm>, Otto Funcke (1836-1910) var tysk prest og forfatter som utgav en rekke meget utbredte oppbyggelsesbøker. De fleste av hans verker er oversatt til norsk se Store Norske Leksikon. 2009. https://snl.no/Otto_Funcke.

lett som barna kunne påvirkes av sine dårlige omgivelser, kunne de også beskyttes fra dårlige innflytelser og et liv i synd.

Barnehjemmet i Sandviken skrev slik om de det hadde gått ille for: "Vi træffer dem disse samfundets stebørn, snart i fengslerne, snart i lastens huler, snart paa vore gater og torve i skidne pjalter gudløse, skamløse, med bitterhed i sindet mod alt og alle"³⁰⁷ Slike voksne ble framstilt som stående utenfor samfunnet, uten håp for forbedring. De var fortapte, de kunne ikke bli noe annet enn en byrde for samfunnet og de oppholdt seg på de farlige gatene som bare førte til mer dårlig påvirkning. Når det gjaldt barna var ideene annerledes, som vi så i forrige avsnitt kunne deres utvikling fremdeles styres inn på riktig vei, Sandvikens barnehjem skrev at "hvor mange af disse kunde ikke være vundne for Guds rige og samfundet, om kjærlige hænder havde taget sig af dem".³⁰⁸ Dette skaper et bilde av at de selvsamme voksne som var tapt for alt og alle, kunne som barn ha vært reddet fra dette. Som barn kunne de i de rette hender blitt påvirket til å bli gode mennesker i stedet, ideen var som vi ser at dette burde vært gjort både for Guds og for samfunnets del.

De samme tankene gikk igjen et tiår senere på guttehjemmet, da man kunne "bevare eller gjenvinde og saa videre udvikle mennesker, som ellers ville gaa en mørk fremtid i møde, til nyttige, gode borgere i samfundet, dem selv og medmennesker til gavn og glede. Et saadant arbeide er kristelig og materielt saa paatrængende nødvendigt og værdifuldt".³⁰⁹ Ideen om at i barneårene kunne et dårlig voksenliv avverges kom opp igjen. Det lå derimot noe nytt i at det man ville oppnå var gode og nyttige samfunnsmedlemmer, og selv om det fremdeles ble presentert som et godt kristent arbeide, ble det nå også et 'materielt nødvendig' arbeid. Det handlet ikke bare om å redde sjeler for Gud eller rydde gatene for truende mennesker, men om å vinne inntekter for samfunnet i form av gode arbeidere. Den verdslige gevinsten ble knyttet sammen med den geistlige. Ideen om at den gode utviklingen også etterhvert skulle bli et gode for barna selv går igjen fra forrige delkapittel om utvikling.

Omkring år 1900 skrev guttehjemmet flere lignende appeller om dette temaet i sine beretninger. Dette var i samme periode som da hjemmet lette etter en ny eiendom og ønsket å flytte ut av byen, som vist i kapittel 2. I samme kapittel skrev jeg at hjemmet på landet la om driften til et mer oppdragelsesanstaltlignende system. Mot dette bakteppet kan man tenke seg at disse utsagnene tjente til å rettferdiggjøre nye metoder. Tanken om å beskytte samfunnet for de truende barna, og

307 BSÅ 1889: 3.

308 BSÅ 1889: 4.

309 BGÅ 1899: 5-6

barna fra byens fristelser lå mye nærmere opp til en oppdragelsesanstaltideologi enn de omsorgsyttende barnehjemmenes. Hjemmet uttrykte frykt for den kriminelle underklasse:³¹⁰ "Skal saadanne børn blive udsat for fattigdommens mange fristelser, for dens paa legeme og sjæl tærende virkninger og dertil desværre for mange i særlig grad udsat for syndens og lastens ødeleggende magt, saa kan de blive til skam og skade for sig selv og andre"³¹¹ Nok en gang er ideen om farene som lå i dårlige innflytelser presentert. Nå ble det spesifisert at disse fantes blant de fattige, der var synden stor og de gode påvirkningskreftene fraværende. Det gjør det tydelig at de fattige barna ble reddet fra fattige foreldres dårlige innflytelse, ikke bare fra nøden. Like som den gode utviklingen kunne bli til glede for dem selv og omgivelsene, ville det ved den dårlige oppleves skam og skade. Dette står i kontrast til Barnehjemmet i Sandvikens framstilling av det skamløse samfunnets stebarn 20 år tidligere. Dette kan komme av en utvikling mot at det lå mer stolthet i å bidra til samfunnet, og derfor også mer skam i motsatt tilfelle. Guttehjemmet refererte til pietisten August Hermann Francke, som opprettet Waisenhus på begynnelsen av 1700-tallet, der barn skulle utdannes, frelses og omvendes.³¹² De skrev at barn på slike institusjoner:

bliver for hele livet reddet fra et uselt, forfeilet liv, bliver vundne for samfundet. De kan blive nyttige, gode mennesker, selvfølgelig i forskjellig grad, de som andre mennesker. [...] Hvert enkelt saadant barn, som kan reddes, er da virkelig en værdifuld 'provins til landet lagt'. Jo flere børn det lykkes at føre ind paa de gode veie og fostre op til dygtige, brave arbejdsmennesker desto mindre bliver trangen til den understøttelse, som samfundet maa yde dem, som med eller uden egen skyld er kommet i nød³¹³

Waisenhusene var ikke oppdragelsesanstalter, men de var heller ikke filantropiske omsorgstiltak³¹⁴. Bildet man skapte her av barn som ble omformet og reddet innenfor en institusjon for å bli nyttige for samfunnet passer mye bedre på oppdragelsesanstaltenes formål enn Waisenhusenes frelse- og kristne barmhjertighetsarbeid. I dette utsagnet ble den 'materielle' verdien i å redde barn enda mer tydeliggjort. Det handlet ikke bare om å skaffe det moderne samfunnet gode arbeidsfolk, men å minske antallet arbeidsledige og fattige som fikk ytelser. Barna på guttehjemmet ville etter utgangen regnes som voksne, friske menn og dermed de som ble ansett som minst verdig fattigunderstøttelse

310 Se Dahl 1978: 21.

311 BGÅ 1902: 7.

312 BGÅ 1902: 7, NOU 2004: 23: 20.

313 BGÅ 1902: 7.

314 NOU 2004: 23: 20-21.

og best i stand til å forsørge seg selv.³¹⁵ Derfor var disse barna de man helst ville la samfunnet slippe å betale for i framtiden. I dette sitatet ble vekten lagt på samfunnets gevinst, ikke på barnas gode oppvekst versus liv i synd.

Et slikt perspektiv forsvant likevel ikke, i 1906 skrev guttehjemmet at "det gjaldt om at verne børnene mod ond indflydelse og føre frem Guds arbeid og sprede lys og sol i barnehjertet, samtidig som man rykked op spirer til det onde".³¹⁶ Dette skapte et bilde av barn som ble reddet fra dårlig innflytelse og hjulpet til et godt liv med Guds ord, og at kristendommen var middelet. I dette sitatet kan man også se at barnet måtte vernes fra samfunnet, barnet var et offer, som sto i stor fare for å bli en trussel uten denne gode kristne veiledning fra voksne. Faren lå hos alle de barna som ikke hadde dette: "Saa mange smaagutter lever under forhold, som virker skadelig paa dem, baade aandelig og legemlig".³¹⁷ Ideen om barn som formes av sine omgivelser er konstant, som hjemmet tidligere skrev, "deres fremtid staar på spil!"³¹⁸ Når man hadde en forestilling om at barn så lett lot seg forme og påvirke av sine omgivelser så sto deres framtid naturlig nok hele tiden på spil. Det var alltid en overhengende fare for at det kunne gå dem ille.

De lange appellene om at barna måtte reddes fra dårlig innflytelse for samfunnets del forsvant. Kanskje var det ikke så viktig lenger å understreke hjemmets formål i så henseende, at man følte det var godt nok etablert. Kritikken hjemmet møtte for sine harde metoder kan også ha dempet skrivemåten om å forbedre de farlige barna.³¹⁹ I 1916 het det at "Jo flere man saaledes kan lette livet for, des bedre og des større værdi vindes for fædrelandet og for Gud".³²⁰ Grunntanken er kanskje den samme, men vekten er lagt på at man skulle hjelpe guttene, heller enn å avverge en fare. Før hadde man kun snakket om samfunnet generelt, for første gang nevnes fedrelandet. Nasjonalismen og patriotismen kan ses i sammenheng med både unionsoppløsningen i 1905 og den pågående første verdenskrig.

Denne måten å skrive om barna på knytter seg veldig lett til teorien om synet på barnet som en trussel, frykten for at de skal vokse opp og bli tapt for samfunnet og for Gud er framtrødende. Når det gjelder guttehjemmet ble denne frykten etterhvert gradvis erstattet av det jeg så på over, forestillignene om det håpefulle barnet med gode muligheter. De to andre hjemmene ser ut til å ha gått bort fra forestillingen om barnet som en trussel etter 1880- og 90-tallet. Vi har sett at de holdt

315 Jordansson 1992: 92.

316 BGÅ 1906: 4.

317 BGÅ 1908: 8-9.

318 BGÅ 1901: 7.

319 Om kritikk mot Garnes se Andresen 2006: 164, 169.

320 BGÅ 1916: 8.

fast på å skrive om barnet som offer, kanskje lot man dette dominere i stedet for å bevege seg i dualismen mellom de to som i Hendricks beskrivelser. Garnes lot derimot til å trekke fram både trusselen og offeret ettersom det passet. De rette omgivelsene og innflytelsene ville forme barna til de gode menneskene man ønsket. Nypietistiske idealer gjør seg også gjeldene i materialet i uttalelser om at man også ønsket å forme barna for Guds rike og med tanke på denne trosretningens mål om å fylle denne verden med gode mennesker. Med referansene til ting som samfunnets økonomi og fedrelandet kan uttalelsene knyttes til en modernistisk kontekst etter 1900. Man kan tenke seg forestillingen om barnet som ble beskyttet for å beskytte samfunnet, i tråd med Thuens diskurs om det beskyttede barnet.

Generelt sett ser det ikke ut til at oppfatningene som kom til uttrykk avviker i så stor grad fra det forskningslitteraturen slo fast øverst. Det er heller snakk om at kun ett av hjemmene skriver om dem konsekvent gjennom hele perioden. Ved å lese materialet fra pikehjemmene får man heller inntrykk av at det var en forbigående frykt. Selv om gata og bylivets farer ble trukket fram flere ganger, var det større vekt på at dårlige hjem, fattigdom og foreldrene deres utgjorde barnas dårlige innflytelse. Hjem og foreldres påvirkning skal jeg ta for meg mer under.

3.5 Barns behov for et godt hjem

Jeg finner i mitt materialet at det ble skrevet om barn som måtte reddes fra sine fattige, dårlige foreldre og like så deres dårlige, farlige hjem. Jeg finner at barn ble presentert som avhengige av et godt hjem og gode foreldre. Barnehjemmene ble presentert som i stand til fylle å disse behovene for dem.

Løkke sier at filantroper hadde en visjon om en beskyttet barndom der barna hadde det de trengte av klær, omsorg, trygghet, kjærlighet og utdanning. Dette var forutsetninger for at de skulle vokse opp til å bli nyttige for samfunnet.³²¹ Rudberg sier at de elendige materielle kårene til tross, den viktigste årsaken til barnas dårlige sider var foreldrenes manglende ansvarsfølelse.³²² Noe som går over ens med Pipers påstand om at filantroper så på barnet som uskyldig i sin fordervelse, den var et resultat av mangel på god moralsk autoritet og kontroll fra foreldrenes side.³²³ Vik viser til troen på den naturlige trangten foreldre burde ha til å ta seg av sine barn.³²⁴ Luddy observerer filantroper som mente at hjemløshet kunne føre til den verste umoral.³²⁵ Hun opplever filantroper

321 Løkke 1998: 139.

322 Rudberg 1983: 187.

323 Piper 2005: 21.

324 Vik 2008: 38.

325 Luddy 1995: 84.

som felte tydelige dommer over hjemmene barna kom fra. De ble beskrevet som elendige hjem hvor bare synder tok bolig.³²⁶ Luddy skriver også om kvinnelige filantroper som jobbet med å få barn ut av fattighuset. Ikke bare fordi de var bekymret for deres fysiske velferd, men fordi de hadde klokketro på at det kun var gjennom kvinnelig omsorg i et familiebasert miljø at barn kunne utvikle seg til voksne som ikke ville bli en byrde for samfunnet og uavhengig av veldedighet som voksne.³²⁷ Söderlind sier at hjem var et meget sentralt begrep i tiden, det ble oppfattet som kvinnene og barnas område og det som la grunnlaget for en god barndom.³²⁸ Cunningham skriver at filantroper hadde en internalisert romantisk forestilling om at et godt voksenliv kom via en god barndom, denne barndommen skulle være en avhengig og beskyttet tilværelse i familien, om nødvendig en erstatningsfamilie.³²⁹ Som vi ser er dette en tematikk mange forskere er inne på. Filantropers ideer om hjemmet og dets betydning for barna både som små og for framtiden blir beskrevet. Det blir også filantropenes fordømming av fattige hjem og foreldre som ble oppfattet som utilstrekkelige. Enkelte er inne på at dette ble knyttet til ideen om 'en god barndom' og at hjemmet kunne erstattes.

Anna Jepsens Minde skrev om barna i 1869 at "de smaa som her have fundet, hvad de manglede, et godt hjem og kjærlig pleie".³³⁰ En slik framstilling tilsier at hjemmene de kom fra var svært mangelfulle og at barnehjemmet ble en fullverdig erstatning. Nesten 10 år senere skrev hjemmet om barna det tok til seg som "hjælpeuløse smaa, som høiligen trænge til legemlig og aandelig pleie i et godt hjem".³³¹ Denne uttalelsen sier ingenting om hvorvidt det fantes kjærighet eller goder i barnas tidligere hjem, bare at de trengte å bli tatt vare på i et godt hjem og dermed implisitt framstilte barnehjemmet som det ideelle stedet for dem å være. Barnehjemmet i Sandviken skrev kort tid etter opprettelsen at hjemmet tok seg av "de stakkels børn, som savner en faders og moders ledelse".³³² Ideen om det avhengige barnet som ikke klarte seg alene kjenner vi igjen fra tidligere, men i dette sitatet ble det presisert at barn trengte den spesielle ledelsen som mor og far kunne gi, ikke bare hjelp og beskyttelse fra en hvilken som helst voksen.

Det handlet ikke bare om at barna trengte gode foreldre, de trengte også å komme bort fra foreldre som ikke ble oppfattet som gode nok. Om folk det hadde gått ille for i livet skrev Anna

326 Luddy 1995: 85.

327 Luddy 1995: 92.

328 Söderlind 1999: 127.

329 Cunningham 1996: 165.

330 AJMÅ 1869: 3.

331 AJMÅ 1877: 4.

332 BSÅ 1882: 3.

Jebsens Minde "og de blev dog engang døbte, fik kristelig undervisning, om end hjemmet sørgelig forsømte sin ansvarsfulde gerning."³³³ Med dette fikk man fram en forestilling om at selv for barn som vokste opp i et hjem med kristne foreldre til å oppdra dem fantes det ingen garanti for at det skulle gå dem godt, for disse foreldrene kunne forsømme seg og ikke utøve oppgaven sin godt nok, og da var man like langt. Derfor måtte man sørge for barna ved

at redde dem ud af sådanne hjemlige forhold, der kunne forudsees i højeste grad at være farlige. Mangelen af faders eller moders eller begges ledende, værnende hånd og varme hjerte, usle økonomiske kår eller det ondes overtag, der kun altfor let virker forførende og fordærvende på det motagelige barnesindet³³⁴

Slik etablertes en idé om at enkelte hjem rett ut kunne være farlige for barn, et trekk ved et farlig hjem kunne altså være mangelen på foreldre som ledet og vernet om barna, noe man som vist over, i høyeste grad mente at det avhengige barnet behøvde. I tillegg ville dårlige økonomiske forhold nærmest i seg selv kunne virke skadelig på barna. Vi ser at barnet ble beskrevet som 'mottagelig', ideen om det lett formelige og påvirkelige barnet gjør seg synlig nok en gang.

Ideene om mennesker som utgjorde de uheldige byrdene i samfunnet fantes på Barnehjemmet i Sandviken i samme periode. Her ble det skrevet at: "Der gives saa mange, der driver som vrage i samfundet, fordi de har henlevet en glædeløs barndom, en barndom i synd og savn, uden lys og hygge, uden et hjems fagre minder".³³⁵ Dette går direkte på nevnte forestilling om at en god barndom i et godt hjem førte til gode voksne. Disse menneskene er her blitt presentert som fortapte fordi de ikke hadde hatt det som var så essensielt for barn å ha; et hjem. Som tidligere hadde man en klar idé om at deres skjebne kunne vært unngått "om kjærlige hænder havde taget sig af dem, da de var smaa og givet dem et hjem, disse, hjemløse stakler!".³³⁶ Her presenteres forestillingen om at for de barna som ikke hadde et eget hjem kunne et ertstatningshjem gi dem de samme godene. Kanskje var det likevel litt bedre i de egentlige hjemmene:

Vi maa mindes, hvad vi selv har havt i vore hjem i ømme forældre, der med aldrig svigtende kjærlighed og taalmodighed vaagede over os, pleiede os og gav os en god og kristelig opdragelse, saa vi kan skue tilbage paa en række af lyse minder. Og hvilken mægtig styrke er der ikke i det! Og

333 AJMÅ 1886: 3.

334 AJMÅ 1886: 4.

335 BSÅ 1889: 3.

336 BSÅ 1889: 4.

saa alle disse smaa omkring os, disse lastens frugter og disse, hvis forældres fattigdom og nød gjør hjemløse i hjemmet.³³⁷

Dette presenterte de beste forholdene for barn å vokse opp under, man minnet om dette ikke er var en selvfølge. Et hjem med kjærlige, kristne foreldre som pleiet og oppdro var idealet, motsatsen ble presentert som fattige foreldre som på grunn av sin fattigdom alene, ikke kunne ta seg av barna. Slike hjem ble presentert som så dårlige at de gjorde barn praktisk talt hjemløse. Når barna ble hjemløse trengte de barnehjemmet. Det impliserte en tydelig kontrast mellom de fattige foreldrenes hjem og barnehjemmet drevet av ressursterke mennesker. Barnehjemmet i Sandviken fortsatte å minne om "Hvor mangt et menneske er ikke kommet ind paa syndens og lastens vei, fordi de aldrig have en lys barndom, et godt hjem, fordi intet kjærligt øie vaagede over dem, ingen venlige hænder værnede om dem".³³⁸ Ideen om at mangelen på et godt hjem var årsaken til at det gikk mennesker ille holdt stand, like så ideen om barnet som avhengig av vern og beskyttelse. Det var ikke noe sted de fikk det i så stor og riktig grad som i hjemmet.

Med uttalelsen om at "Samfundets bedste piller har i regelen havt sine rødder i eksemplariske hjem, samfundets udskud og plageaander i slette hjem. Navnlig er det bekjendt, at virkelig store mænd og kvinder nært Gud i almindelighed har havt gode mødre at takke for sin storhed" gjorde Anna Jepsens Minde hjemmets betydning meget klar.³³⁹ Her fantes det en forestilling om at et dårlig hjem skulle avle en eksemplarisk voksen var nærmest utenkelig. Slike eksemplariske mennesker kom fra gode hjem, og hadde blitt tatt vare på av gode mødre. En god kvinnelig tilstedeværelse i hjemmet var uvurdelig.

Hjemmene la mest vekt på å framstille barnas avhengighet av gode foreldre, men det ble også til tider appellert rett til foreldre som for all del ikke måtte glemme barna sine. "Raaber ikke allerde af naturen en hellig stemme i hvert fader- og moderhjerter: Drag omsorg for dit barn?" spurte guttehjemmet.³⁴⁰ Foreldres trang til å ta seg av sine egne barn skulle være naturlig, ikke bare fordi barna påkalte omsorg i seg selv, men rett og slett fordi man var foreldre. Likevel var dette ikke alltid tilfelle og man måtte minne på: "Pas børnene!" [...] dog lyder det ud af mangt et barnekammer ret bønligt og klagende: Sørg for eders børn".³⁴¹ En slik formulering skapte et bilde av at barn som måtte klage og be om hjelp var forsømte, og så langt skulle ikke gode foreldre la det gå. Anna

337 BSÅ 1889: 4.

338 BSÅ 1890: 3.

339 AJMÅ 1896: 3-4.

340 BGÅ 1891: 3.

341 AJMÅ 1898: 3.

Jebens Minde spilte også på de gode foreldrenes samvittighet da de skrev om "en velhavende frue, en lykkelig moder til 3 yndige børn"³⁴² Det var snakk om en kvinne som "græd af medlidenhed med disse børn, fordi de ingen fader hadde til at forsørge dem, ingen moder til at pleie dem. Men hun græd ogsaa af glede, fordi kristelig kjærlighed havde antaget sig dem".³⁴³ Dette var en framstilling av at gode, samvittighetsfulle foreldre burde gråte for og føle med de barna som sto uten noen slike. Samtidig kunne de glede seg over at med barnehjemmet tilstede ble barna likevel tatt hånd om.

At barnehjemmene hadde en idé om seg selv som en nærmest fullverdig erstatning bygde guttehjemmet opp om med denne uttalelsen: "Vi staar her overfor børn, som ved forholdenes ugunst er kommet bort fra sit gamle hjem. Men vi vil gjøre den gjerning som hvilte paa dette."³⁴⁴ En slik formulering framstilte hjemmet ikke som et kjærlig fellesskap slik man kan tenke seg en familie, men nærmest som et sett av funksjoner, at det hadde en oppgave å utføre. På denne måten ble det også lettere for barnehjemmet å plassere seg i dets sted og det ble i stand til å ta på seg disse funksjonene. Et tiår senere ble tankegangen mer utdypet slik:

sørge over de barnesjæle, som maa savne et godt hjems omsorg og kjærlighet, men vokser op i de kolde skygger. Det er barn, som har mistet sine forældre og staar forladte i verden. Det er barn, som vistnok har sine forældre ilive, men disse enten ikke kan eller ikke vil ta sig af dem, som de skulde [...] at guttene her saavidt mulig kunde faa et virkelig hjem, hvor de under sin utvikling kunde vernes mot de skadelige indflytelser og faa kjærlighetens sol over sit liv.³⁴⁵

Beskrivelsene av de foreldreløse barna og hva de trengte på barnehjemmet hadde blitt mye mer detaljerte og utfyllende enn helt i starten av perioden. Det kan skyldes samfunnets nye fokus på barna og deres behov generelt, i tillegg til oppfatingene om at å ta seg av barn var en vitenskap og måtte gjøres på riktig måte. Det var likevel fremdeles var snakk om å gi barna det de manglet, eller i dette tilfellet savnet i form av et hjem og i form av omsorg. Det sies at barnehjemmet så langt det var mulig skulle være et virkelig hjem, altså ble det ikke presentert som sikkert at det kunne få det til fullt ut. Likevel ble det igjen indirekte henvist til hjemmet som et sett av funksjoner man etterlignet. I dette sitatet ble funksjonene definert som et sted der voksne skulle verne barna og gi dem kjærlighet. Sandvikens barnehjem skrev om hjem på denne måten:

342 AJMÅ 1898: 6.

343 AJMÅ 1898: 6.

344 BGÅ 1899: 3.

345 BGÅ 1909: 4.

Det er et herlig privilegium børn har saa længe de er hjemme hos far og mor, at de ingen sorg har for udkomme: Mad, klær, hus o.s.v. Naar noget saadan mangler, gaar de bare til far eller mor, vis paa at de gjør hvad de kan for at afhjælpe mangelen. Ligesaa, naar noget ondt støder til, da er far og mor deres naturlige tilflugt.³⁴⁶

Som tidligere minnet de om at å vokse opp i et hjem med foreldre ikke var en selvfølge, men noe å være takknemlig for. Tidligere hadde hjemmene framstilt de ulykkelige barna uten gode hjem, i dette sitatet ble på en annen side barna som hadde et godt hjem framstilt som fullstendig lykkelige og tilfredse. Med foreldre tilstede manglet de ingenting i et lengre tidsrom. Foreldrene skulle gi dem det de trengte og beskytte dem mot det farlige i verden. I dette sitatet nevnes dog ingenting om den kjærligheten guttehjemmet skrev at det skulle etterleve. Det blir kun snakket om barnas materielle behov, dette gir nok en gang et hjem form av å ha en funksjon, en funksjon barnehjem nokså enkelt kunne etterligne.

Fram mot 1920 virker det som om det ble viktigere å skrive om hvordan barnehjemmet skulle være et godt erstatningshjem for barna, heller enn å skrive avskrekkende om hjemmene barna kom fra og manglene hos deres foreldre. Dette kan bunne i et større behov for å forsvare institusjonen etter hvert som institusjonskritikken økte, men utifra de vi har sett over kan det virke som avskrekkingsmetoden avtok generelt som måte å skrive på mot slutten av perioden.³⁴⁷ Den siste uttalelsen rundt denne tematikken kom fra guttehjemmet i 1916, da man beskrev sitt ønske om "at gjøre det hjemlig for gutter som ikke kan glæde sig ved et eget hjems goder! Hvilken betydning for en gut at vokse op i et velordnet hjem med god skole, hvori ideel teori søkes gjennomført i praksis i et harmonisk barneliv!".³⁴⁸ Ideen om hjemmet som innehavende en funksjon og en oppgave overfor barna fantes også her, bruken av ordet 'hjemlig' er ny, det bygger igjen opp rundt forestillingen om at barnehjemmet skulle være som et virkelig hjem for barna.

Igjen lente man seg klart på ideen om det formbare barnet som ble påvirket av omgivelsene. I denne tematikken påpekte man spesielt hvor mye oppvekstmiljøet hadde å si og hvor enkelt det var å gjøre en forskjell og forme barna til det gode. Når det etter 1900 kom mer detaljerte beskrivelser av barns materielle behov i et hjem kan det relateres til ideen om det beskyttede barnet og de nye kravene til barnestell i denne perioden. Med hensyn til Hendricks teori var barna offer for

346 BSÅ 1910: 2.

347 Om institusjonskritikk under vergeloven se Thuen 2008: 148.

348 BGÅ 1916: 8.

dårlige hjem og dårlige foreldre, i så måte kunne de også utgjøre en trussel. Her ble de først og fremst tildelt en offerrolle. I denne tematikken virker de kristne referansene å ha måttet vike for de sterke borgerlige idealene rundt familielivets posisjon og betydning.

'Barndom' er et ord som er overraskende vanskelig å finne i materialet, men dukket der altså opp i forbindelse med barnets behov for et hjem og en familie. Kanskje fordi man hadde en idé om at det var her barndommen fant sted og dette den knyttet seg til. Slike formuleringer, og tankegangen som generelt ligger til grunn her, kan ses i sammenheng med romantikkens ideer om barnet og barndommen som ideelt sett beskyttet av foreldre i et hjem. Samtidig kan det knyttes til filantropenes strategi om å redde barna i et hjem, og å presentere barnehjemmet som en nærmest fullgod erstatning for hjemmet. Det var dette man mente barn hadde behov for.

3.6 Barnets synd og onde natur

Jeg finner at typisk nypietistiske tanker om barnet som besittende av syndige og onde tilbøyeligheter fra fødselen var en del av måten man snakket om barna på i mitt materiale.

Basis for den nypietistiske tradisjonen ble presentert innledningsvis, her skal jeg vise til hvordan forskere beskriver akkurat dette aspektet ved dens tenkning. Cunningham skriver at i protestantisk tradisjon var man redde for barnas vilje på grunn av troen på arvesynden og overbevisningene om at barn hadde onde drifter og tilbøyeligheter i sitt hjerte helt fra fødselen av, hvis ikke før. Troen var eneste veien til frelse og en sterk gudstro ble sett på som den eneste redningen.³⁴⁹ Vik skriver at siden menneskets egenvilje ble oppfattet som styrt av dets konstante syndighet måtte den konsekvent kues og undertrykkes.³⁵⁰ Man baserte seg på en tro om at barns naturlige drifter var fordervet av synd og måtte reguleres i tide.³⁵¹ Overfor barna var dette de voksne kristne oppdrageres oppgave.³⁵² Hendrick sier at evangelister rådet foreldre til å lære barna sine at de var "sinful polluted creatures".³⁵³ Han skriver om en av disse, Hannah More, som påsto at det var en stor feil å oppfatte barn som uskyldige. I stedet måtte de behandles som individer som brakte med seg en korrump natur og onde tilbøyeligheter. Hun anså det som viktig å undervise og oppdra dem.³⁵⁴ Vi at tidligere forskere har forklart hvordan disse oppfatningene påvirket de kristne og hvordan de derfor mente barn måtte tas hånd om ut i fra dem.

349 Cunningham 1996: 73

350 Vik 2008: 28.

351 Vik 2008: 33.

352 Vik 2008: 27-28.

353 Hendrick 1994: 23.

354 Hendrick 1994: 24.

Anna Jebsen skrev i 1869 at siden de fleste av barna fremdeles var så små kunne man ikke gi en "nøiagtig beskrivelse af deres sindelag og aandstilstand".³⁵⁵ Likevel kunne man konkludere med at "da naturens vanart og dybe fordærvelse ogsaa findes i barnehjertet og allerede tidligen yttret sig, saa kan man forud vide, at ogsaa hos de i pleiestiftelsen optagne børn har den kyndige natur ofte yttret sig i gjenstridighed og paa andre maader"³⁵⁶ Vi ser at ideen om denne vanart og fordervelse ikke var noe man følte for å forklare, men kun refererte til som selvsagt og forståelig for lesere. Sitatet vitner om en forestilling om at disse egenskapene hos barn var så framtrede at den kom til uttrykk før man egentlig kunne gi noen beskrivelse av deres personlighet for øvrig. Den ytret seg kanskje ikke hos spedbarn, men den lå i dem og ville kunne skimtes ganske snart. Formuleringen om at dette 'også fantes i barnehjertet' minnet om at barna ikke var uskyldssre skapninger, de hadde de samme onde kreftene i seg som voksne.

Sitatet fra 1869 går igjen i lignende former i flere av Anna Jebsens tidlige beretninger, i 1870 het det: "Naturligvis har den naturens vanart, som ogsaa de smaa bære hos sig, ofte og paa mange maader aabenbaret sig, og hos enkelte af dem har slemme tilbøieligheder yttret sig"³⁵⁷ Her er som vi ser mye av det samme presentert igjen. Vanarten er referert til som selvfølgelig samtidig som man minner om at den også var tilstede hos barn og derfor kunne brukes som forklaring for uønsket oppførsel. I denne uttalelsen ble ideen om at samtidig som dette lå i alle barn, kom det til uttrykk i ulik grad hos de forskjellige tydeligere presentert. Enkelte kunne utvise såkalte 'slemme tilbøyeligheter'. Dette kunne bygge opp under en forståelse av at hos enkelte barn måtte man trå til ekstra for å bekjempe deres onde instinkter. I 1873-beretningen finnes en kortere formulering om emnet som presiserte at problematikken var aldersbestemt: "De bære jo hos sig naturens vanart og dybe fordærvelse, og denne aabenbarer sig klarere, alt eftersom de tiltage i alder."³⁵⁸ Kanskje kan uttalelsen settes i sammenheng med det vi så i kapittel 2 at på dette tidspunktet hadde hjemmet gått bort fra å satse på småbarn, og dermed var de større barna på hjemmet blitt flere i antall enn i 1869. Dette kunne derfor forklare økt uønsket oppførsel på hjemmet, fordi det var blant de eldre barna 'vanarten' ga seg sterkest til kjenne. Samtidig framstilles da de yngste barna som mer harmløse enn så lenge.

Etter dette forsvant, om ikke ideene, så i alle fall formuleringene om 'vanart og fordervelse'. Kanskje ble det rett og slett en utdatert måte å formulere seg på. I 1875 skrev Anna Jebsen heller

355 AJMÅ 1869: 5.

356 AJMÅ 1869: 5.

357 AJMÅ 1870: 4.

358 AJMÅ 1873: 5.

mer oppløftende at barna "ere de bevarede, saa at synden hos dem blev bekjæmpet, og har noget i sandhed godt kunnet spore frem i deres hjerter"³⁵⁹ Barnas ufullkommenhet ble nå i stedet omtalt som 'synd', som tidligere er denne egenskapen presentert som selvfølgelig. For første gang hadde man derimot med denne uttalelsen skapt et bilde av at det syndige i barnets hjerte kunne sameksistere med det gode.

Referansene til barnas syndighet og ondskap var få på 1880- og 90-tallet. Det virker ikke å ha vært så viktig i framstillingen av barn nå, kanskje var det tilfeldig, kanskje ble den undergravd av andre måter å skrive på i denne perioden. Helt borte var de likevel ikke, i 1884 fantes dette sitatet i Anna Jepsens beretning "heller ikke barnesindet er 'uskyldigt', men tit og ofte giver tilkjende, at menneskehjertet er 'ondt fra dets ungdom af"³⁶⁰ Siste del her var nok en referanse til Jeremia i gamle testamente der herren sier "For helt fra sin ungdom av har Israels barn og Judas barn bare gjort det som er ondt i mine øine".³⁶¹ Bibelvers er gjennomgående brukt i beretningene i argumentasjon og rettfærdiggjøring av synspunkter. Sitatet er en framstilling av at barn langt i fra var uskyldige, men derimot beviste at menneskeheten var syndig. Nesten som en kontrast til romantikkens tro på det uskyldige barnet. Barnehjemmet i Sandviken skrev samme år en refleksjon der barnas syndighet var så selvfølgelig at den ikke trengte noen forklaring:

"I børneopdragelsen gjælder det visselig om ikke at blive træt. Den sjælelige og legemlige udvikling hos barnet gaar kun langsomt og hvor mange vanskeligheder er der ikke at bekjæmpe. Først efter aarelangt tugt, veiledning og pleie kan man overvinde barnets forventheder (fordervelse) og opdage nogen fremgang"³⁶²

Å oppdra barn er framstilt som en lang prosess fylt av utfordringer man var nødt til å streve seg igjennom, men denne måtte til for at det skulle finnes noe håp om at barna kunne forbedre seg og bli løsrevet fra sin medfødte fordervelse. Mens man tidligere overlot forbedring hos barna til Gud, viste man nå til en klar forestilling om at dette var noe de voksne selv kunne påvirke hos barna.

Guttehjemmet skrev i 1891 at "Hos saa altfor mange vokser ikke det gode men det onde med rivende hurtighed. Jo eldre de bliver, jo værre bliver de".³⁶³ Ideen fra Anna Jepsens Minde om at det gode og det onde sameksisterte hos barnet og det var mulighet for at begge kunne utvikle seg

359 AJMÅ 1875: 3.

360 AJMÅ 1884: 4.

361 Jer. 32:30.

362 BSÅ 1884: 3.

363 BGÅ 1891: 3.

i barnet er presentert igjen her. Med tanke på det som ble sagt her om alder, kan det vitne om en endring fra tidligere. På 1870-tallet ble ondskapen presentert som iboende og forutbestemt, høyere alder åpnet kun for at den ble tydeligere uttrykt, ikke større i seg selv. Her er det onde presentert som noe som kunne vokse og bli verre jo eldre barna ble. De to oppfatningene trenger ikke være uforenlige, da denne nyeste framstillingen ikke nødvendigvis sier at man har gått bort i fra de gamle ideene. Det kan være snakk om en ny vinkling. Guttehemmet advarte mot barn som i løpet av oppveksten kunne vokse seg farligere og farligere.

Etter 1900 ble tematikken nok en gang mer dominerende, men den hadde helt andre trekk enn på 1870-tallet. I stedet for å kun slå fast at barnet var et syndig vesen ble det i 1904 skrevet "saa vil vi søge at udrense det onde og hjælpe frem det gode at det kan ledes til at gjøre efter det herrens ord, som det har hørt".³⁶⁴ Vi så i 1884 ideen om at det onde i barnet kunne og måtte bekjempes av de voksne. Å ha det onde satt opp mot det gode var ikke nytt, det var derimot den uttrykte ambisjon om å aktivt hjelpe fram det gode, ikke bare håpe på at det ville vokse seg større. Det fantes også en ny idé her om at det var ved å hjelpe fram det gode at barnet ville avstå fra synd, ikke bare ved å overvinde det onde i dem. Det var ikke lenger det onde i barnet selv som stanset deres gode utvikling, men det onde omkring dem fordi: "det gjaldt om at verne børnene mod ond indflydelse og føre frem Guds arbeid og sprede lys og sol i barnehjertet, samtidig som man rykked op spirer til det onde. I daaben nedlagdes spirer til det gode, saa arbeidet lettes og kunde lykkes".³⁶⁵ Det barnehjertet som rundt 1870 kun ble referert til som iboende av vanart og fordervelse ble nå framstilt som noe man kunne påvirke positivt med 'lys og sol'. Guds påvirkningskraft ble vektlagt som grunnleggende og viktig, men ikke enestående, de voksne ble også framstilt som i stand til å forbedre barna.

I 1910 refererte Anna Jebsen til de onde driftene barnet satt inne med i denne innpakningen:

"Det er jo ogsaa al moralsk oppdragelses maal, og den kristeliges i særegen forstand at 'peke op' for de smaa, vise dem livets maal, gi dem bevidsthet og sit menneskeværd, vække deres andsvarsfølelse, række dem midler til at stige trods fristelsernes tyngdelove opover mot et modnet og rensset liv i frihet, lære dem den stigningsens lov at la sjælens trang herske over de lavere drifter, peke opover i ord og gjerning, med tugt og formaning og godt eksempel for dem, indtil de kan staa alene ved mesterens haand."³⁶⁶

364 BGÅ 1904: 4.

365 BGÅ 1906: 4.

366 AJMÅ 1910: 4.

Her handlet det om at barna måtte bli i stand til å stå i mot fristelser og få kontroll på sine lavere drifter. Dette ble framstilt som de voksnes ansvar men mer som at deres ansvar skulle bestå av å veilede og hjelpe barna. Den endelige endringen skjedde i barna selv og var til syvende og sist ikke noe de voksne kunne ha kontroll over. Barn måtte rettledes inntill de selv forsto hva som skulle til for å unngå synden og leve som selvstendige kristne. Her ser vi referansene til humanistiske ideer om frihet og menneskeverd i en ellers utpreget kristen skrivemåte, slik Vik forklarte var et vanlig trekk ved nypietsmen.

Ideene om det formbare barnet gjør seg etterhvert gjeldene også for denne tematikken. Det at barn var født med onde tilbøyeligheter i seg ble først presentert som noe man bare måtte godta, for at det så senere ble framstilt som mulig, ja helt nødvendig for de voksne å søke å forbedre barnet med å hjelpe det å overvinne instinktene. Barnet ble helt klart omtalt mer som en trussel enn et offer i disse sitatene, men det er i religiøs forstand, ikke i samfunnsmessig forstand slik Hendrick skriver om. Ideen om det beskyttede barnet hos Thuen er et for verdslig basert konsept til at den kan knyttes sammen med denne tankegangen som kun omhandler barnet i religiøs forstand.

Det er som sagt den nypietistiske ideen om barnet som dominerer. Vi har sett at denne kom fram i form av ulike talemåter og med varierende frekvens, men forsvant ikke før ut i siste tiår av min periode. Filantropene virker å ha vært meget preget av den i det de skrev, noe som kan forklare hvorfor jeg ikke riktig kunne finne noen tydelig idé om det uskyldige barnet som var uskyldig i kraft av å være barn slik ideen var i den romantiske tradisjonen.

3.7 Konklusjon

I dette kapitlet har vi sett at aldersvariasjonen gjorde seg gjeldene i framstillingene. De yngste barna var de som mest ble framstilt med størst behov for beskyttelse og umiddelbar hjelp og omsorg. I skolealder og oppover ble barnas utvikling og utforming som menneske i framtiden mer viktig. Denne problematikken er nært knyttet til tankene om barn som truende og potensielt ødeleggende for samfunnet om de ikke ble beskyttet fra innflytelse. Dårlig innflytelse kunne være farlig i alle aldre, her var det først og fremst barnas egenskaper som helhetlig gruppe som vektlagt i forhold til alderen deres. Barn kunne fremdeles reddes og ledes til å handle rett, men så snart man ble voksen var håpet ute. Troen på og frykten for barnas medfødte syndige natur var knyttet til oppfatningen om at den kom til uttrykk i takt med alderen, i tillegg til en økt oppmerksomhet ettersom tiden gikk om at disse egenskapene tildels kunne overvinnes og reguleres med alder og modenhet. Gode hjem og foreldre ble presentert som universelle behov uavhengig av alder og kjønn, bortsett fra at de aller

Yngste barna straks var fortapt om foreldrene forsømte dem. Når det gjelder andre kjønnsforskjeller var jenter i mindre grad og i en kortere periode framstilt som truende, samtidig som det var mer påtrykk rundt at guttene skulle gjøres nyttige for samfunnet og større oppmerksomhet rundt at deres utvikling sto på spill.

KAPITTEL 4: Oppfatninger om oppdragelse

I dette kapitlet skal jeg ta for meg hvordan oppdragelsen av barna ble presentert i beretningene. Jeg vil se på filantropenes syn på oppdragelse og hvordan de presenterte og begrunnet valg og tiltak i oppdragelsen av barna på barnehjemmene. Jeg vil også se på hvordan presentasjonene og begrunnelsene endret seg i løpet av perioden. Overgangen til det nye århundret vil være sentralt i denne sammenhengen. Som Schrumpf sier kan overgangen til det nye århundret sees på som en overgang til øket oppmerksomhet rundt barnet og en ny forståelse rundt barndom og oppdragelsens betydning.³⁶⁷ Ved hjelp av funn fra tidligere forskere skal jeg se hvordan de oppfatningene jeg finner passer med oppfatningene om barneoppdragelse i tiden. Kapitlet er delt i 5 underkapitler som omhandler ulike sider ved oppdragelsen. Hvert underkapittel vil starte med en introduksjon før jeg presenterer relevant tidligere forskning. Først forskning som omhandler tiden og barn generelt, deretter forskning som gjelder barn på institusjon. Etter noen korte kommentarer til litteraturen vil jeg gå over til analysen av mitt materiale før jeg til slutt gjør en oppsummering av mine funn og en sammenligning med litteraturen. Til sist vil jeg foreta en konklusjon for kapitlet som helhet.

4.1 Sysselsetting og arbeid

Jeg finner at det beretningsmaterialet forteller mest om i forhold til hva barnas hverdag besto i, er hvordan de ble sysselsatt og hvilket arbeid de ble satt til å utføre.

Söderlind mener barns arbeid i hjemmet og hos sin egen familie ble sett på som selvsagt og knapt oppfattet som arbeid. Til virkelig arbeid ble man lønnet og ansatt.³⁶⁸ Blom kommer fram til at arbeid for barn på landsbygda og blant småkårsfolk i byene skulle forberede dem på voksenlivet i den forstand at de ble vant til arbeid og lærte arbeidsoppgavene tidlig. Arbeidet skulle også gjøre dem selvstendige og i stand til å forsørge seg og en familie. For disse barna var arbeidet deres helt nødvendig for familiens økonomi.³⁶⁹ I følge Schrumpf var konsensusen rundt barns arbeid i jordbruket at man "oppfatta dette arbeidet som naudsynt, naturleg og moralsk rett" både før og etter 1900. En årsak til skepsisen rundt barns arbeid i industrien baserte seg på at det ikke lenger ble utført sammen med familiemedlemmer slik barns arbeid tradisjonelt hadde blitt.³⁷⁰

Thuen skriver om de nye idealene etter 1900 der målet var å gi barna en lykkelig barndom. Barndommen var barnas prosjekt, de skulle vokse, utvikle seg og lære. De skulle ikke ha de

367 Schrumpf 1999: 190.

368 Söderlind 1999: 155.

369 Blom 1984: 39, 40.

370 Schrumpf 2007: 46.

voksnes ansvar, bekymringer og forpliktelser til arbeid, forsørging og samfunnsansvar. Dette sammenfalt med den politiske kampen mot barnearbeid.³⁷¹ Andresen sier at arbeid for barn på begynnelsen av 1900-tallet var akseptert så lenge det ikke var ensidig vekt på at de skulle arbeide.³⁷² I denne perioden var barns lønnede arbeid i fokus og holdningene man hadde til dette begynte også å gjelde barns arbeid generelt. Det skulle ikke gå utover deres helse, framtidsmuligheter eller skolegang.³⁷³

Ut i fra dette kan vi se at synet på barns arbeid var i endring i tiden. Fra gammelt av hadde det blitt oppfattet som nødvendig og naturlig, på 1800-tallet var det fremdeles en sentral del i de fleste barns liv og det ble oppfattet som heldig for deres utvikling. Etter 1900 ble det sterkere ideer om at arbeidet burde begrenses og etterhvert helt avskaffes.

Hva så med arbeidet på barnehjemmene? Söderlind sier at for barn som vokste opp på ulike institusjoner utgjorde arbeid en stor del av hverdagen.³⁷⁴ Hun mener dette ikke tiltrakk seg noen større oppmerksomhet i samtiden, at det knapt ble oppfattet som arbeid.³⁷⁵ Håndarbeidet hadde en både sentral og selvsagt plass i dagliglivet på hjemmene i Söderlinds studier.³⁷⁶ Hun sier at det hadde til hensikt å gjøre jentene utholdende, flittige og nøyaktige samt trene dem til sitte i ro og være stille. Arbeid hadde klare funksjoner utover å gi barna ferdigheter, det var en del av deres karakterdanning. Hun sier at samtidig var det på barnehjem nødvendig at barna gjorde husarbeid og deltok i det praktiske arbeidet for at hjemmet skulle fungere i det daglige.³⁷⁷ Söderlind finner at arbeidet var organisert etter en oppdeling i alder og ble tilpasset og trappet opp i takt med at barna ble eldre.³⁷⁸ De eldste jentene hadde flere og større oppgaver, og hjalp i størst grad til med det daglige stellet av hjemmet.³⁷⁹

Andresen sier barnehjemmenes mål var å oppdra lydige ordensmennesker og forberede dem på livet i det lavere sosiale sjikt som de tilhørte. Hjemmene tjente den samfunnsmessige nytten ved å gjøre barna i stand til å forsørge seg selv og venne dem til arbeid.³⁸⁰

Thuen skriver om oppdragelsesanstalten Toftes Gave, og at redningsbevegelsen valgte konsekvent å fokusere på kroppsarbeid da dette ble sett på som et bedre middel til oppdragelse og

371 Thuen 2008: 113.

372 Andresen 2006: 82.

373 Andresen 2006: 84.

374 Söderlind 1999: 137.

375 Söderlind 1999: 155.

376 Söderlind 1999: 138.

377 Söderlind 1999: 154.

378 Söderlind 1999: 151.

379 Söderlind 1999: 154-155.

380 Andresen 2006: 177.

læring for barna enn vanlig skole og undervisning.³⁸¹ Han skriver at Toftes Gave etter å ha flyttet fra Grønland til gården i Risebro satset på en drift der man ikke lenger hadde behov for andres tjenester og barnas hverdag kunne legges opp fritt fra utenforståendes innblanding. Husarbeid, gårdsarbeid, litt undervisning og ulike typer håndverksarbeid skulle finne sted på institusjonen og gjøre krav på all tid, alle dager året igjennom.³⁸² Et annet gode med flyttingen var at arbeidet i fri luft ble sett på som det beste for barna og arbeidet ute som pedagogisk meningsfylt.³⁸³ Thuen referer til den franske anstalten Mettray som mente jordbruksarbeid var det ideelle fordi dets strenge arbeidsordning ville tilvenne barna punktlighet, pliktfølelse og lære dem å elske arbeid.³⁸⁴ Cunningham skriver at filantropers syn på jordbruksarbeid tilpasset barnas krefter gikk ut på at det var naturlig og i stand til å gjenvinne noe av barndommen hos barn som hadde alt for god kjennskap til voksenlivet. Det ble også oppfattet som bra for barna å jobbe ute i naturen langt fra byens gater.³⁸⁵

Tidligere forskning kan altså fortelle at arbeid på barnehjem ble brukt bevisst i oppdragelsen og formingen av barna og at det var en sentral del av driften og fundamentet for institusjonen. Bevisst bruk av jordbruksarbeid i oppdragelsen hørte til oppdragelsesanstalten.

Hva slags arbeid fortalte årsberetningene om? Ved oppstarten i 1867 fortalte Anna Jebsen at "Udenfor skolegangen beskjæftiges de ældste pigebørn dels med haandarbejde og dels med andre for deres alder passende smaa huslige gjerninger".³⁸⁶ Setningen forteller om en oppfatning om at barn skulle sysselsettes utenfor skoletiden. På dette tidspunktet var de eldste jentene to stykker på 7 og 9 år, resten av barna, både gutter og jenter var under 5.³⁸⁷ At de yngste fremdeles var såpass små er nok grunnen til at kun de eldste ble satt i arbeid, og fordi de eldste heller ikke var så gamle beskrives oppgavene i huset som 'passende små'. Anna Jebsen ønsket ikke å framstå som et hjem som satte barna til for hardt arbeid for tidlig. De skulle ha oppgaver, men ikke for store.

Barnehjemmet i Sandviken redegjorde for barnas oppgaver i jubileumsboken i 1904:

Efterhvert som børnene bliver større, hjælper de til i huset. Efter tur er smaapigerne en uge paa kjøkkenet, en uge holder de værelsene i orden, to og to stopper strømper og setter tøiet i stand efter hvert vask, ruller og stryger. De mindre børn sit skolearbeide, ved siden af strikker de strømper,

381 Thuen 2009: 96.

382 Thuen 2009: 101.

383 Thuen 2009: 102.

384 Thuen 2009: 98.

385 Cunningham 1996: 168.

386 AJMÅ 1867: 7.

387 AJMÅ 1867: 4-6.

skjorter, uldtrøier, pudser sko o. s. v.³⁸⁸

På tross av at den tidlige beskrivelsen fra Anna Jebsen ikke var så detaljert kan vi se at jentene grovt sett ble satt til samme oppgaver som på 1860-tallet; håndarbeid og å hjelpe til i huset. På dette tidspunktet er derimot skolearbeid blitt mer viktig og noe skolebarna fikk avsatt tid til å jobbe med på hjemmet. De som omtales med flest og størst arbeidsoppgaver her var nok ferdige med skolen. I og med at 'de mindre barn' har skolearbeid å passe, er de aller yngste barna under skolealder ikke omtalt denne forbindelse. Sandviken ville nok heller ikke framstå som et hjem som satte de små i arbeid.

Etter innføringen av folkeskolen, da konfirmasjonen ble skilt fra skolegangen, virker jentene på Anna Jebsens Minde å ha blitt konfirmert og skrevet ut fra hjemmet i 15-16 årsalderen.³⁸⁹ Fra og med 1912, da konfirmasjonen ble flyttet til mai og desember og ikke lenger sammenfalt med faredagene for tjenestefolk i april og september, kunne jentene ofte bli boende til de var opp mot 18 år.³⁹⁰ Etter at de hadde fullført folkeskolen som 14-åringer fikk de nye og ekstra arbeidsoppgaver som det konsekvent ble omtalt i beretningene. Dette forteller at så lenge de gikk på skolen skulle den gå først, men når de var ferdige der var det viktig at de ikke gikk ledige. I 1913 ble hverdagen til de største jentene beskrevet slik: "To av dem har deltager i al husgjerning og søm, samt den sidste gaaet paa et skolekjøkkenkursus"³⁹¹ Flere av dem gikk på ulike kveldskurs i husstell eller kjøkken når de var ferdige med skolen. Også på dette hjemmet deltok jentene på kjøkkenet, og dette ble en særlig oppgave for de eldste jentene.³⁹² For dem var heller ikke husarbeidet begrenset til enkelte oppgaver, de skulle delta i det hele.

I 50-årsjubileumsberetningen for barnehjemmet i Sandviken fra 1929 fortalte en av jentene om at hun og de andre konfirmantene hjalp til med de yngste barna mens resten var på skolen.³⁹³ At de eldre jentene passet på de yngre var satt i system på Anna Jebsens Minde omlag 15 år tidligere:

I de senere aar har man forsøkt at faa indført den regel, at naar et barn optages, overgives det til speciel omsorg til et av de i hjemmet værende ældre børn. Dette er jo et i utenlandske internater kjendt system, der skal virke godt. [...] Den nuværende bestyrerinde har uttalt, at hun finder systemet

388 *Børnehjemmet i Sandviken 1879-1904* 1904: 20.

389 Tveit 1986: 60, liste med fødselsdato for uskrevne barn AJMÅ 1908: 7.

390 Tveit 1986: 63, om faredagene Store norske leksikon. 2009. <https://snl.no/faredag>. Utskrevne jenter på 17-18 år se AJMÅ 1917: 11.

391 AJMÅ 1913: 5.

392 AJMÅ 1899: 4.

393 *Barnehjemmet i Sandviken gjennom 50 år 1929*: 36.

udmerket og har god hjelp derav.³⁹⁴

Det er mange ting man kan tenke seg at de eldre jentene kunne anses å få ut av en slik oppgave, men dette ble ikke vektlagt her. Det beskrives i stedet mer som et praktisk tiltak for å få hjemmet til å gå rundt, særlig med bemerkelsen om at bestyrerinnen hadde nytte av det. Kanskje var det allerede så naturlig og selvfølgelig at jentene skulle ta seg av yngre barn slik jenter ellers passet på yngre søsken. Mest sannsynlig hadde en slik praksis pågått lenger, men var kun nylig satt i system etter utenlandsk forbilde, her ser vi barnehjemmets relasjon til internasjonal barneredning som vist til i kapittel 1.

Guttehjemmet redegjorde nøye for sysselsettingen av barna i nesten hver eneste beretning. Arbeidsoppgavene i tiden før hjemmet ble flyttet til Garnes ble beskrevet slik:

De, som er hjemme om formiddagen har sin arbeidstid fra kl. 10 til 12. De ældste af dem veiledes i treskjæring; de yngste fletter matter. De ældste af dem, som er hjemme om eftermiddagen, har sin arbeidstid fra kl. 2 til 5; de beskjæftiger sig dels paa verkstedet, hvor de veiledes i træsløid, dels fletter de rørkæder. Ellers maa gutterne naturligvis være behjælpelig med forskjellige ting ved hjemmet: de maa gaa de fleste af de mange ærinder til byen, efter tur sage og kløve ved til hele huset m. m. vaar og høst hjælper de større til med arbeidet i haven og paa potesageren (potetåkeren). Foruden at deltage i nævnte arbeider søger 10 af de ældste Bergens sløidskole.³⁹⁵

I denne lange listen er husarbeidet ikke regnet med, men også guttene hadde ansvar her: "hver holder sin seng opredt og i orden, turvis og efter som det passer for alderen, at støve og oftest vaske de fleste af dem benyttede rum [...] samt udføre mere tilfældig forefaldene arbeider".³⁹⁶ At barna deltok i kjøkkenarbeid er ikke nevnt på guttehjemmet, og ble nok ikke brukt i oppdragelsen her slik som for jentene. Husarbeidet er framstilt som faste plikter som kom i tillegg til det organiserte arbeidet de bedrev på verkstedet.

Hjemmet fikk også i løpet av 1890-tallet en skomaker til å undervise på hjemmet. Han lærte de eldste å holde skotøyet sitt i stand, til dette brukte de "nogle timer om ugen".³⁹⁷ I jubileumsboken nevnes det at noen av guttene jobbet som løpegutter på halv dag for familier i byen.³⁹⁸ Mens

394 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 34.

395 BGÅ 1891: 6.

396 BGÅ 1905: 10.

397 BGÅ 1895: 5.

398 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 26.

redegjørelser for arbeidsoppgaver er sjeldne å finne i de to andre hjemmenes beretninger er som sagt det motsatte tilfellet for dette hjemmet. Her var det viktig å få fram at barna arbeidet, fikk undervisning og ikke gikk ledige.

Vi ser at alder for flere av arbeidsoppgavene er presentert som en faktor for hvem som gjør hva. Fletting av matter ble antageligvis oppfattet som enklere enn tresløyd. Det viser seg også ideer om at yngre gutter ikke skulle ha like stort ansvar for husarbeid, mens de eldre skulle forberedes mer til voksenlivet ved å lære seg å flikke sko og gå på yrkesforberedende kveldskurs. De yngste barna på guttehjemmet var som nevnt ikke så små som på de andre hjemmene, men det hendte de hadde barn under skolealder. Ut i fra beretningene kan man ikke si sikkert om det er implisitt at de ble fritatt fra arbeid, eller om de måtte delta på lik linje med de yngre skolebarna fordi de likevel ikke var så langt fra dem i alder.

Da Anna Jebsen begynte å sette pikene til håndarbeid på slutten av 1860-tallet ble det forklart slik: "For at børnene fra den tidlige alder kunne vænnes til arbeide og duelligjøres dertil, have en del damer godhedsfuld paataget sig at undervise de ældre børn i haandarbeide".³⁹⁹ Det ble gjort "for at fremme børnenes timelige vel".⁴⁰⁰ Det var nok igjen skolebarna som ble inkludert i 'de eldre', men fordi de fremdeles hadde noen år igjen til konfirmasjon kunne man snakke om 'den tidlige alder'. Ideen som ble presentert her var at å lære og venne barn til arbeid tidlig var bra for dem, og noe fint å legge fram i årsberetningen.

Selv om vi så at arbeidsoppgavene på Sandviken i 1904 lignet de som ble gitt på Anna Jebsens Minde nesten 40 år tidligere, kom det fram av beskrivelsen at oppfatningene nå var annerledes. Sandvikens forstanderinne skrev: "Nu maa i ikke tro, at børnene er nogen smaa træller, der kun maa arbeide; nei, det vil i forstaa, naar i hører deres glade sang og muntre leg".⁴⁰¹ Her vises det en bevissthet om at en lang liste med daglig arbeid for barn ikke nødvendigvis ville bli oppfattet som positivt. Forstanderinnen bygger på en idé om at barn ikke skulle overarbeides eller ha en hverdag kun bestående av arbeid, samt at arbeidet var bra så lenge barna trivdes med det. Ved sitt jubileum i 1916 følte Anna Jebsens Minde det nødvendig å komme med en lengre rettferdiggjøring for barnas arbeid:

Det kunde synes, naar man ser paa ordensreglementerne, som om børnenes tid var for sterkt optat av arbeide. Erfaringen har imidlertid vist at sundhedstilstanden og børnenes legemlige og aandelige

399 AJMÅ 1869: 6.

400 AJMÅ 1869: 6.

401 *Børnehjemmet i Sandviken 1879-1904* 1904: 20.

utvikling har været meget god, hvad der skulde være et nokså godt bevis for at arbeide og fritid er passelig fordelt. Det maa derhos ikke glemmes at hjemmets hovedopgave er at opdrage børnene til tjenere, der kun har sig selv at stole paa. Det er derfor nødvendig fra tidligste alder at indprente dem arbeidslyst, orden, pligtfølelse, høflighet og lydighet. [...] da staar de godt rustet til med Guds hjælp at kunne opta kampen ute i livet.⁴⁰²

Ideen om at barnas hverdag ikke skulle være overfylt med arbeid går igjen fra Sandviken, men det kommer også fram en idé om at barnas hverdag skulle deles inn i arbeid og fritid. Her gikk ikke rettferdiggjøringen ut på at barna trivdes med arbeidet, men at de ikke led av det utviklingsmessig. Arbeidet var ikke farlig for dem. Når det snakkes om hjemmets mål om å utdanne barna til tjenestepiker kan det skimtes en forestilling om at barnehjemsbarna godt kunne ha litt mer arbeid enn andre. Både fordi de ble oppdratt mot hjemmets mål om å verve dem til et spesielt yrke, men også fordi, slik det ble presentert her, de ville stå alene og være nødt til å sørge for seg selv i større grad enn andre når de kom ut i arbeidslivet. Selv om arbeidsmengden deres gikk utover det som ble ansett som ideelt, ble den framstilt som et tiltak for akkurat disse barnas beste fordi det forberedte dem på å klare seg selv som voksne. Året etter ble husarbeid presentert som noe barna trivdes med: "barnene har deltatt med liv og lyst og har med glæde været sig ansvaret bevisst".⁴⁰³ Arbeidet ble presentert som tilpasset og en positiv opplevelse for barna. Årsberetningen gir inntrykk av at bestyrerinnen hadde gitt en god rapport om barnas innsats til styret. Sitatet var nok både ment å illustrere at hjemmet fungerte godt for alle parter, og å fortsette å gi gode inntrykk av barnas arbeid.

Noe som ikke fortelles om guttenes arbeid, men som kontinuerlig ble nevnt i Anna Jepsens beretninger var at jentenes arbeidskraft i hjemmet erstattet tjenestepikers eller kjøkkenpikers. Et eksempel fra 1873: "I det føreløbne aar har det været 3 tjenestepiger; nu er her kun 2, da de ældste pigebørn allerede ere i den alder, at de kunne deltage i husets daglige gjerninger".⁴⁰⁴ Når barna ble større, og som vi har sett oppfattet som i stand til å arbeide i huset, kunne man kutte ned på besetningen. Jentenes alder og antall regulerte de ansatte og behovet for deres arbeidsoppgaver. På guttehjemmet var barnas husarbeidsoppgaver som vi så fastsatt, og dermed adskilt fra de ansattes. I

1916 skrev man at "et par av de ældste som deltar i kjøkkentjenesten kan ikke undværes" og derfor kunne de ikke sendes på sommerferie.⁴⁰⁵ For disse kom hjemmets behov for billig kjøkkenhjelp foran jentenes avbrekk og sunne sommeropphold, men siden gode kjøkkenferdigheter

402 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 34.

403 AJMÅ 1917: 9.

404 AJMÅ 1873: 5.

405 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 34.

var verdifullt å ha for en framtidig tjenestepike ble det nok også oppfattet å komme dem selv til gode.

I kapittel to så vi at guttehemmet i 1905 flyttet hjemmet til en gård og valgte å legge opp institusjonen sin etter redningsbevegelsens familiemodell med jordbruk som en viktig del av oppdragelsen. I jubileumsberetningen av 1903, da dette ennå ikke var realisert finnes denne begrunnelsen for ønsket om det nye systemet og den nye typen arbeid for guttene:

Tager man fuldt hensyn til den overmaade store betydning, som det legemlige arbeide har for saadanne gutters baade legemlige og aandelige udvikling saa vil man [...] finde at en efter aarstider og tidsforhold afpasset veksling af landbrugsarbeide og haandarbeide frembyder de bedste betingelser som hjælpemiddel til en god opdragelse af her omhandlede gutter.⁴⁰⁶

Ideen om at kroppsarbeid var så godt og avgjørende for guttenes utvikling samt omtalen av barna som 'sådanne gutter' og 'her omhandlede gutter' gjør at denne uttalelsen passer veldig godt i redningsbevegelsens tradisjon. Guttene presenteres som særskilte tilfeller med behov for en spesielt tilpasset oppdragelse. De nye metodene skulle tjene denne nye oppdragelsen på best mulig måte, håndtverksarbeidet skulle bestå, men kanskje først og fremst være en avveksling når det ikke var mulig å arbeide ute. Kroppsarbeidet skulle bli viktigst.

Etter selve flyttingen i 1905 ble det skrevet mer om hvilke andre ting man kunne få ut av jordbruket som oppdragelsesmiddel. For eksempel: "Under de forskjellige slags arbeider ude søger vi at give gutterne kjendskab til, hvad de arbeider med".⁴⁰⁷ Deretter er det listet en hel rekke opplysninger om jord og planting, dette fikk fram at jordbruksarbeidet ikke bare skulle holde dem i aktivitet, men også være lærerikt og gi dem teoretisk kunnskap om emnet. Det sies at man ønsket å "lægge løftning og lysning over det ofte nok vanvyrdede (foraktede) arbeide og kjærlighed til vort lands hovednæring, landbruget. [...] søger vi i det hele taget at lade arbeidet støtte bestræbelserne for at give gutterne kristeligt grundsyn paa livet og tilværelsen".⁴⁰⁸ Slik fikk man fram at man søkte å gjøre arbeidet til en positiv opplevelse for guttene og at de skulle få et kjært forhold til det. For disse byguttene var nok arbeidet nytt og fortonet seg kanskje ikke som så interessant.⁴⁰⁹ Man var også i stand til å veve inn en kristen motivasjon ved å framstille jordbruket som et faktisk ledd i den kristne oppdragelsen hjemmet sto for. Den lille nasjonalpatriotiske hentydningen var neppe tilfeldig

406 *Bergens guttehem 1878-1903* 1903: 18.

407 BGÅ 1905: 10.

408 BGÅ 1905: 10.

409 Andresen 2006 om bybarns møte med livet og arbeidet på landet: 81-82, 99.

i 1905.

I 1907 snakket man igjen om kroppsarbeidet: "Man søger at styrke deres kropslige udvikling med undervisning i sløid og ikke mindst ved at tage dem med i de forskjellige arbeider, som gaardsbruget fører med sig. Dette friluftsarbeide er baade sundt og kan blive dem til nytte i fremtiden".⁴¹⁰ Her ble det ikke på samme måte som tidligere lagt vekt på at kroppsarbeidet var valgt fordi var en særskilt gruppe barn eller det skulle brukes til å disiplinere dem. Det er i stedet framstilt som noe positivt i form av å være bra for helsen, et sunt og styrkende arbeid. Samtidig som at det var ment å utdanne dem til et yrke og derfor være nyttig i framtiden. Fokuset på barnas helse i denne perioden skal behandles mer under. Senere i samme beretning forklarte man opplegget på institusjonen med at det hadde "særdeles vigtige fordele":

At guttene faar boglig undervisning og kroppsarbeide i passende veksling; at de faar sterkest mulig indtryk af, at man maa arbeide og derunder bruge baade flid og omtanke for at kunne forskaffe sig livets fornødenheder, at det er de samme mennesker, som behandler dem inde og ude, hvorved der kan bli mest mulig enhed og sikkerhed i opdragelsen.⁴¹¹

Med denne metoden mente man altså å sørge for at barna forsto verdien i å lære seg å arbeide og forsørge seg selv. Hjemmet hadde egen skole, lå utenfor byen og hadde blitt til en totalinstitusjon som skulle dekke samtlige av barnas behov. Teoretisk og fysisk opplæring var begge viktige, men det som kanskje ble framstilt som det viktigste var at hjemmet kunne tidsregulere det selv slik at barna kunne få fylt akkurat de behovene de hadde til en hver tid. Dette og at ingen andre kunne gripe inn ble framstilt som den trygge og gode oppdragelsen barna trengte.

Den påvirkningen utenfra som man fryktet mest var nok guttenes familie og venner fra før de kom på hjemmet. I 1912-beretningen finnes en kommentar om dette: "De fleste av guttene liker godt at stelle med jorden. Mange av dem er egentlig arbeidsky, og enkelte blir støttet deri av sine slegtninge og bekjendte, saa det er vanskelig at faa dem til at være flittige og utholdende i sit arbeide forresten".⁴¹² Dette gir et bilde av en gutteflokk hvor de fleste trivdes med og likte arbeidet de var ment å gjøre, men at det likevel var vanskelig å få dem til å holde ut med det fordi de i sitt tidligere miljø hadde blitt lært opp til og støttet i å sky arbeid. Med en slik framstilling frasa hjemmet seg ansvar for dårlig arbeidsinnsats og rettferdiggjorde målsetningen om å venne og trene

410 BGÅ 1907: 5.

411 BGÅ 1907: 8.

412 BGÅ 1912: 6.

opp barna til arbeid. Motstand mot jordbruksarbeidet hos barn og foreldre kan, igjen, ha kommet av at disse var byfolk. At de ut i fra sin byidentitet ikke så samme verdien i å skulle lære om landbruk som hjemmet gjorde og derfor ble 'arbeidssky'.

Hagearbeid ble også presentert som et godt middel i oppdragelsen, og dette gjaldt ikke kun guttehemmet. Anna Jebsen nevnte allerede i 1867 at "Til stiftelsen er have, og om sommeren er det en morsom og passende tidsfordriv for børnene at være behjælpelig med lugning, bærplukning m. m."⁴¹³ Dette presenterte hagearbeid som en fin syssel å fylle barnas tid med fordi den kunne de ha glede av og gjøre nytte samtidig. I 1912 kunne man meddele at bestyrerinnen hadde lyktes etter angivelig å ha jobbet i tre somre på rad med å få barna interessert i hagearbeidet: "Havearbeidet synes mer og mer at vinde barnenes interesse, og barnene faar derved en god, lærerik og sund avveksling i skole- og husarbeidet".⁴¹⁴ Hagearbeidet ble nå framstilt som noe det var veldig viktig å få barna til å like, det lå tydelig mer pedagogiske tanker bak enn 45 år tidligere. Arbeidet skulle ikke lenger bare fylle tiden og sørge for at barna var nyttige, men være lærerikt og et sunnhetstiltak. I 1867 hadde man en idé om at aktiviteten skulle være morsom for barna, på dette tidspunktet ser vi en klarere idé om at barna trengte avveksling i hverdagen og at hagearbeid kunne tjene til dette.

På Guttehemmet ble hagearbeidet også viktig på 1910-tallet, her skrev man "At dette arbeide [i smaahaverne] saaledes fanger deres hele interesse, har adskillig betydning for deres praktiske arbeidsfærdighet ligesom ogsaa for deres sjæls utvikling."⁴¹⁵ Her ble det også framstilt som viktig at barna selv ble interessert i arbeidet, fordi det ville gi dem de beste ferdigheter og ha positiv innvirkning på sjelen. Jeg tolker sistnevnte som at det skulle være et personlighetsutviklende arbeid. Her hadde 2-5 barn sammen ansvaret for å rydde og dyrke hver sine jordstykker. "Foruten troskap fordres der ogsaa blant andet arbeidsomhet [...] En saadan ordning har utvilsomt i nogen grad en løftende forædlende indflydelse paa dem, paa samme tid som de grundig lærer kjøkkenvekstdyrkning og jordkultur."⁴¹⁶ Her finnes ingenting om et helseperspektiv, men i likhet med Anna Jebsen la hjemmet vekt på lærdommen. At det på guttehemmet var viktig å fremme arbeidsomhet stemmer med det vi har sett tidligere. Med uttalelsene om at det skulle ha innflytelse på sjelen og ha en 'løftende, foredlene' virkning spilte man på ideene om karakterdannelse gjennom arbeid. Ideen om 'troskap' er unik, men man kan tenke seg at guttene måtte dele på jordstykkene av økonomiske og plassmessige grunner heller enn at det var basert på pedagogiske mål om å lære dem

413 AJMÅ 1867: 7.

414 AJMÅ 1910: 6, AJMÅ 1912: 5.

415 BGÅ 1913: 6.

416 BGÅ 1912: 6.

samarbeid. Man snudde plassmangelen til noe positivt ved å si at de tilegnet seg den bibelske dyden troskap.⁴¹⁷

Det ble også sagt om småhagene at de "fremdeles virket til sin hensigt: De forener det nyttige med det fornøielige for guttene. De er derfor et godt middel i opdragerarbeidet."⁴¹⁸ Hagearbeid ble som sagt trukket fram på 1910-tallet, i takt med at ideene om at barn behøvde lek og fritid ble sterkere. Arbeidet i hagen ble framstilt som å fylle både disse behovene og den nytten hjemmet mente barna hadde av arbeid. På bakgrunn av dette kunne de presentere det som et meget godt oppdragelsesmiddel. I 1918 ble det spesielt framstilt som å være en del av guttenes fritid. "Der [i smaahaverne] har de bord med bænker omkring, hvor de holder til i fristundene, læsende, lekende, pratende, hvilende i bjerkelundens svale skygge, under smaaflaggenes viften i sommervinden"⁴¹⁹ Dette gir et meget idyllisk bilde av tiden som ble brukt i kjøkkenhagene, fylt av frihet og trivsel blant barna. At man måtte leve opp til nye ideer om at barn ikke alltid skulle være nyttige eller under disiplin lå nok til grunn for en slik uttalelse.

I dette kapitlet har vi sett at det var betydelige forskjeller mellom arbeid for gutter og arbeid for jenter, både når det gjaldt faktiske oppgaver og presentasjonen av arbeidet. Arbeid for guttene ble i større grad presentert som tiltak for å oppdra dem og å holde dem i aktivitet. Jentenes arbeid ble framstilt som en del av det daglige stellet av hjemmet, der de tok seg av oppgaver i stedet for voksne ansatte. Pikehjemmene brukte plass i jubileumsberetningene sine til å forsvare stor arbeidsmengde, mens guttehjemmet i samme periode priste arbeid som det ideelle for barna. Vi har også sett at barnas alder ble tatt i betraktning i forhold til hvilket og hvor mye arbeid de skulle utføre, men at dette også gjaldt mest for jentene. De eldste jentene hadde mange oppgaver, blant annet å passe på de aller yngste. Sistnevnte ble ikke omtalt som arbeid. For begge kjønn ble arbeid framstilt som nødvendig for å unngå at barna gikk ledige og å venne dem til å jobbe og forberede dem på et voksenliv der de ble nødt til å forsørge seg selv og oppgavene de utførte på hjemmene kunne bli en del av deres lønnede yrke. Dette passer godt med tidligere forsknings beskrivelser av arbeid på barnehjem.

4.2 Skolegang

Skolegangen ble stadig viktigere i barns liv i denne perioden og jeg skal derfor se på hvordan hjemmene forholdt seg til denne.

417 Se for eksempel. Sam. 12:24 og Sam. 16:17.

418 BGÅ 1916: 5.

419 BGÅ 1918: 7.

I folkeskoleloven av 1889 var det et hovedpunkt at alle skulle være like i den nye folkets skole sier Dokka.⁴²⁰ Det var en skole som skulle ha en undervisning man mente burde være allemannseie i et demokratisk samfunn og Dokka mener dens undervisnings- og oppdragelsesmål var å skape større sosial jevnbyrdighet i landet. Dette ble også slått fast med dens tilknytning til de høyere skoler. Folkeskolen skulle bli en grunnskole for de videre skoler, både for å gjøre disse lettere tilgjengelig for barn av lavere klasser og folkeskolen mulig å benytte for de av høyere.⁴²¹ Dokka skriver at folkeskolen skulle styrke demokratiet, den materielle vekst, den nasjonale kultur og den nasjonale bevissthet.⁴²² I den nye byfolkeskolen ble det vanlig å få en skole inndelt i 7 klassetrinn og som varte i 40 uker av året.⁴²³ Skoletiden var fastsatt til 24 timer per uke.⁴²⁴ Kari Blom mener den nye folkeskolen snart ble assosiert med framskritt og framgang, at den holdt høy standard etter tidens mål og at privatskolene snart fikk det vanskelig med å konkurrere med den offentlige skolen.⁴²⁵

Vi skal se at et av hjemmene i Bergen åpnet for å ta middelskoleeksamen. Middelskolen hadde overtatt for de gamle borgerskolene og i 1896 ble den 2-årig og mulig å fortsette med først etter 5 år på folkeskolen.⁴²⁶ Middelskoleeksamen ble stadig viktigere i yrkeslivet, og mange hadde jobbet for at den skulle bli mer tilgjengelig for arbeiderklassen.⁴²⁷

Ida Blom skriver at høyere utdanning ikke var noe oppdragelsen av jenter siktet mot, det ble ment at for mye teoretisk lærdom ikke var bra for dem, og at opplæring til å virke i hjemmet uansett var det beste.⁴²⁸

Andresen skriver at utdanning utover folkeskolen i første del av 1900-tallet var lite tilgjengelig for barn av lavere klasser, det var ingen demokratisk rett. Hun skriver også at utdanning utover folkeskolen var ytterst uvanlig for barn på barnehjem spesielt, da hjemmenes målsetting var å oppdra barna til et liv i det lavere sosiale sjikt de kom fra.⁴²⁹ Mange barnehjem hadde egen skole på institusjonen. Söderlind forklarer hva som var årsakene til at pikehjemmene i Stockholm valgte å beholde egne skoler, den svenske folkeskolen som kom allerede i 1842 og

420 Dokka 1967: 407.

421 Dokka 1967: 408.

422 Dokka 1967: 409.

423 Blom 2004: 55.

424 Dokka 1967: 399.

425 Blom 2004: 57.

426 Rudi, lest 2015. *Kildenett*: <http://www.kildenett.no/artikler/2007/1184145704.15>.

427 Dokka 1967: 393.

428 Blom 1984: 42, 45.

429 Andresen 2006: 177.

byens revisorer ønsket at hjemmene skulle sende barna dit.⁴³⁰ Den viktigste årsaken var nok at hjemmene da ble i stand til å kontrollere barnas dag og gjøremål. De kunne regulere skoletid og arbeid som de selv ønsket.⁴³¹ Hun viser til ett barnehjem som ble anmodet om å sende barna på folkeskolen, men avslo fordi ledelsen var skeptisk til å gi opp enheten i oppdragelsen innenfor hjemmet og risikere at barna gikk på skolen til ulike tider. Söderlind finner også at hjemmet ønsket å beskytte jentene i moralsk forstand og holde dem borte fra barn som kunne påvirke dem negativt. Hun sier: "genom isolering skulle de skyddas från en skadlig omgivning".⁴³²

Etter forslag fra styremedlem korpselege Bull ble det vedtatt at barna ved Anna Jebbens Minde skulle gå på egen skole i hjemmet fra 1. januar 1875.⁴³³ Beretningen gir ingen grunn til denne endringen. Driften av skolen varte i drøyt 10 år, i løpet av 1888 ble den nedlagt. I følge jubileumsberetningen var det først og fremst formannen i styret samt hjemmets religionslærer og skoleinspektør Ole Irgens som "sterkt tilraadet forandringen".⁴³⁴ Dette var altså året før loven om den nye folkeskoleloven ble vedatt, Irgens var en viktig drivkraft bak dens organisering i Bergen.⁴³⁵ Her ble nok barnehjemmet stilt overfor et press fra folkeskolens forkjempere om at man ønsket privatskolene til livs, og så mange barn som mulig inn i folkeskolen. I årsberetningen ble nedleggelsen av skolen forklart slik:

Da der saavel indenfor bestyrelsen som udenfra har været udtalt frygt for, at børnenes opdragelse, fordi den i sin helhed laa indenfor børnehjemmets vægge, maaske kunne bli for ensidig, og at det derfor kunde tænkes muligheden af, at børnene, naar de plutselig kom udenfor den vante kontrol, vilde være meget udsatte for at falde for de fristelser, der mødte dem, noget der ogsaa syntes at kunne konstateres for flere børns vedkommende, fattede bestyrelsen den vigtige beslutning at hæve børnehjemmets skole og lade børnene besøge byens offentlige almueskole efter sidste sommerferier.⁴³⁶

En idé om at ensidigheten innenfor institusjonen var uheldig for barna kom fram her, men ikke fordi det var usunt eller gjorde dem for avskåret fra andre barn. En oppvekst sentrert kun på barnehjemmet ble i stedet presentert som ytterst trygg og beskyttet. Etter forandringen ville pikene

430 Wikipedia. 2014. <http://sv.wikipedia.org/wiki/Folkskola>.

431 Söderlind 1999: 158.

432 Söderlind 1999: 159.

433 *Barnehjemmet 'Anna Jebbens Minde'* 1916: 32.

434 *Barnehjemmet 'Anna Jebbens Minde'* 1916: 32-33.

435 Store norske leksikon. 2009. https://snl.no/Ole_Irgens.

436 AJMÅ 1888: 4.

få omgang med barn av alle klasser som nå ble samlet i samme skole. Muligens fryktet man for dårlig påvirkning fra barn av arbeiderklassen, men samtidig var det denne samfunnsskassen man forberedte barna på å leve i etterpå og dette kunne derfor forstås som nyttig forberedelse og herding. Å gå på offentlig skole, ble da implisert som et middel på vei mot målet med å oppdra voksne som ikke falt for fristelser og ble samfunnet til byrde eller liten nytte.

Da man kommenterte endringen i jubileumsboken i 1916 hadde forklaringen forandret seg noe, årsaken til nedleggelsen var at "i den senere tid hadde der blandt eleverne vist sig en mindre god aand, som man antok delvis skrev sig fra, at børnene ikke fik den fornødne avslipning ved omgang med andre børn".⁴³⁷ Her ble den offentlige skolen igjen presentert som å kunne bidra til en god oppdragelse, men ideen om at barna hadde behov for omgang og påvirkning fra andre barn var ny. Det er også en forklaring som lå mer til nuet, bekymringene om framtiden var ikke like mye til stede. Vi har sett i kapittel 3 hvordan ideen om barna som en trussel for samfunnet var meget sterk på Anna Jepsens Minde nettopp i denne perioden, men helt forsvunnet på 1910-tallet. I jubileumsboken begrunnet man også avviklingen med at "folkeskolen, jo i den senere tid hadde gjort store fremskridt".⁴³⁸ På denne måten rettferdiggjorde man tidligere bruk av privatskole med at det offentlige tilbudet hadde blitt vurdert som mangelfullt. En viss skepsis til å sende barna på folkeskolen kunne skimtes i 1888: "Der kan vistnok siges meget baade for og imod, men endnu er det ialfald for tidligt at bedømme".⁴³⁹ Folkeskolen hadde blitt bedre og økt i status fram mot 1916 og man hadde blitt mer vant og fått mer tillitt til en skole der barn av alle klasser kom sammen. Det er naturlig at det fantes skepsis før den trådte i kraft i 1888, men mer tiltro etter nærmere 30 år i 1916.

På begynnelsen av 1900-tallet kom det fremdeles fram at hjemmet slet med det praktiske i forhold til den offentlige skolen: "Det vilde være særdeles heldigt for hjemmet, om folkeskolen kunne imødekomme hjemmet saaledes, at samtlige børn gik paa samme skole og om formiddagen".⁴⁴⁰ Å ha kun én skole og én skoletid å forholde seg til ville gjøre det enklere for hjemmet å kontrollere hverdagen og barnas gjøremål, noe som var en prioritet. Man skrev at opplegget førte til at "undervisningen i hjemmet lider".⁴⁴¹ Det blir ikke ytret noen motvilje mot skolen i seg selv, men at den forstyrret hjemmets daglige drift. Som vi så i forrige delkapittel fikk jentene undervisning i håndarbeid og opplæring på kjøkkenet i hjemmet. Denne egne undervisningen på barnehjemmet som supplerte den de fikk på skolen ble oppfattet som så viktig

437 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 32.

438 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 33.

439 AJMÅ 1888: 4.

440 AJMÅ 1905: 5.

441 AJMÅ 1893: 4-5.

for jentene, at man offentlig beklaget seg over det når denne ble avbrutt eller oppstykket av folkeskolens timeplan. En timeplan som tydeligvis ikke ble oppfattet å fylle disse jentenes behov for undervisning i praktiske fag. Utover disse tilfellene ble ikke skolen viet mye oppmerksomhet i pikehjemmenes beretninger. Barnehjemmet i Sandviken, benyttet seg kontinuerlig av offentlig skole uten utdypninger rundt dette. Som vi har sett hadde også dette hjemmet ekstra håndarbeid etter skoletid.

Ved guttehjemmet hadde skolegangen en annen historie. Hjemmet fikk egen skole da det flyttet til Garnes i 1905, denne var lagt opp etter folkeskolens fag "men med nogle flere timer, idet her undervises i almindelige skolefag, hver dag fra kl. 8-12, medens undervisningen i forskjellige slags haandarbeide eller jordarbeide foregaar kl. 2-5."⁴⁴² Fire timer undervisning på formiddagen seks dager i uka skulle tilsvare folkeskolens 24-timers skoleuke. Ekstraundervisningen var de tre timene med utearbeid om ettermiddagen. Skolen skulle altså følge og etterligne den offentlige, men også gi rom for at hjemmet kunne gi ekstra undervisning i ting folkeskolen ikke tilbød. I likhet med Anna Jepsens Minde hadde de et utvidet opplegg beregnet på disse barna, som de kalte undervisning, men som strengt tatt kan defineres som arbeid.

I delkapitlet over har vi sett at guttehjemmet i motsetning til Anna Jepsen presenterte ensidighet i oppdragelsen som noe positivt. "At vi har egen skole er en af den nuværende ordnings væsentlige fordele. Bogligt og kropsligt arbeide kan da veksle eftersom behovet tilsiger."⁴⁴³ forklarte man i 1908, og i 1917 het det at "Ved saadan skole- og arbeidsordning opnaar vi en ideel formaalstjenlig utnyttelse av tiden".⁴⁴⁴ Den fullstendige kontrollen over barnas tid og gjøremål ble framstilt som positivt og kun mulig å gjennomføre med egen skole. Ordningen var ikke bare praktisk fordelaktig for hjemmet: "Dette er af meget stor betydning for opdragelsen af gutter, specielt for gutter som vore."⁴⁴⁵ Dette framstilte igjen guttene på Garnes som en annen type gutter enn de som gikk på folkeskolen, med behov for en egen tilpasset kontrollert opplæringsform bestående av både kroppslig og teoretisk arbeid. Formuleringen impliserer også at samme opplegg ikke var ment for jenter.

Da skolen startet opp i 1905 var den delt i 3 nivåer.⁴⁴⁶ I 1916 hadde man delt den inn i 4. Skoletiden var fremdeles fra 8-12, men "samt ca. 1,5 time lettere fag om efterm. foruten læsning

442 BGÅ 1905: 9.

443 BGÅ 1908: 7.

444 BGÅ 1917: 6.

445 BGÅ 1908: 7.

446 BGÅ 1905: 9.

med efterliggere. Middelskolefag læstes fra høsten med de flinkere gutter om ettermiddagen."⁴⁴⁷ Dette vitner om en økt oppmerksomhet rundt barns varierende framgang på skolen. De som lå etter måtte følges opp og de flinkeste fikk mulighet til mer utdanning enn tidligere. Innføringen av middelskoleundervisningen ble grunnlagt med at "man har ment at burde gjøre ogsaa dette offer forat guttene paa bedste maate kan bli sat i stand til bedst mulig at kunne klare sig, naar de reiser fra guttehjemmet."⁴⁴⁸ Det var dermed tydelig ment å tjene til formingen av guttene slik at de kunne bli til de nyttige, selvforsørgende samfunnsmedlemmene man ønsket seg. Tiltaket ble kalt et offer på grunn av de store utgiftene som lå bak det.⁴⁴⁹ På bakgrunn av at dette var et tilbud barn av samme klasse utenfor barnehjemmet sjeldent ble tilbudt er det interessant å se at hjemmet gikk til besvær av å gi barna mulighet til å forsørge seg basert på teoretisk opplæring. Spesielt med tanke på den store vekten dette hjemmet la på fysisk og praktisk arbeid ellers, og at samfunnets normer ikke virker å ha presset det fram. I 1917 er opplegget ikke nevnt og i 1918 står det at fem gutter leste til middelskoleeksamen.⁴⁵⁰ Et antall på fem av over 50 barn, og muligens et antall på null året før, gir inntrykk av at det dreide seg om et tilbud for et mindretall.⁴⁵¹

Vi ser at hjemmenes bruk av egne skoler bar preg av de samme tendensene Söderlind beskriver, at skolegangen skulle integreres som en del av barnehjemmets daglige plan slik at man fikk utnyttet dagen slik man selv mente var best og ikke ble forstyrret utenfra. Likevel var det større vilje til å rette seg etter den nye folkeskoleloven her. Anna Jepsens skole ble sannsynligvis lagt ned nettopp som en følge av dette. Barnehjemmet i Sandviken skrev lite om sitt forhold til skolen og tilpasset seg antagelig greit til utviklingen, på et hjem med større aldersvariasjon var det muligens mindre vilje til å drive spesialtilbud for de i skolealder. Fra Bergens guttehjem ble barna sendt til folkeskolen fram til 1905 da hjemmet la om driften og startet en privatskole som sikret at institusjonen selv kunne sørge for deres utdanning. Etterhvert åpnet man opp for muligheten til å studere middelskolefag på dette hjemmet, mens de to andre utelukket videre teoretisk utdanning etter folkeskolen. Ut i fra det vi så Ida Blom presentere var det sannsynligvis ikke en tilfeldighet at pikehjemmene ikke søkte å gi barna sine slike tilbud.

4.3 Sommeropphold og helse

Jeg finner at man i beretningene konsekvent var opptatt av om hvorvidt barna var friske, og

447 BGÅ 1916: 6.

448 BGÅ 1916: 6.

449 BGÅ 1916: 6.

450 BGÅ 1918: 8.

451 Liste med årets barn BGÅ 1918: 12-14

etterhvert ble man opptatt av å rapportere at de hadde fått sommeropphold utenfor hjemmet.

Vi må se dette i lys av den store opptattheten av barns helse fra slutten av 1800-tallet. Lindstrøm skriver i sin kronikk *Det gode liv på landet* for Bergens Tidene om arbeidet med feriekolonier for barn i Bergen som startet i 1882. Han skriver at utviklingen kom av et ønske om å hjelpe vanskeligstilte skolebarn til et opplevelseriikt opphold på landet som kunne ha positiv betydning for oppveksten deres. Boforholdene i store byer på slutten av 1800-tallet var preget av botetthet, sykdom og skitne gater. Arbeiderbarna som bodde i de fattige delene av byen hadde ingen annen mulighet enn feriekoloni til å komme ut av byen om sommeren. Lindstrøm sier at selv om ordningen var et filantropisk tiltak for de vanskeligstilte, var det også: "i høyeste grad et helsetiltak. Landsoppholdet skulle ikke bare by på gode opplevelser, det skulle også styrke de svakeste skolebarna fysisk". Han sier at fra et samfunnsperspektiv var målet en frisk og sunn oppvoksende generasjon, i motsetning til en svekket og underernært som ville bli til byrde. Han mener feriekoloniene dekket alle tidens satsningsområder for barnas helse som inkluderte fysisk aktivitet, sunt kosthold, søvn, sunne fritidssysler, personlig renslighet og frisk luft.⁴⁵²

Aina Schiøtz skriver at de nye skolebygningene som ble bygd på 1870- og 80-tallet skulle sikre rikelig med frisk luft, lys og sol mens støv, stank og fuktighet måtte unngås. Hun sier at "det lyse, det luftige og det rene settes i høysetet" mot slutten av århundret.⁴⁵³

Schrumpf skriver om at fra omkring 1900 ble et sunt, friskt og rent barn et klarere mål for oppdragelsen.⁴⁵⁴ På denne tiden begynte oppdragelseslitteraturen å bære preg av at begreper på feltet i økende grad ble utformet innenfor tidens medisinske diskurs.⁴⁵⁵ Hun sier at bakgrunnen for en slik medisinsk vending i barneoppdragelsen kom av de store sykdomsepidemiene i siste halvdel av 1800-tallet. Spesielt tuberkulosen utgjorde en alvorlig sykdoms- og smittefare. Schiøtz beskriver tuberkulose som "folkesykdommen framfor noen".⁴⁵⁶ I 1900 ble den første nasjonale tuberkuloseloven i verden vedtatt i Norge og dermed kom det offentlige på banen i bekjempelsen av sykdommen.⁴⁵⁷ Schiøtz sier at oppmerksomheten rundt tuberkulose ble enda sterkere etter 1910. Kampen mot sykdommen ble intensivert samtidig som dokumentasjonen om den og de menneskelige lidelsene stadig ble bredere.⁴⁵⁸

452 Hele avsnittet og sitat er fra Lindstrøm 2006.

453 Schiøtz 2003: 115-116.

454 Schrumpf 2003: 76.

455 Schrumpf 2003: 78.

456 Schiøtz 2003: 206.

457 Ryymin 2009: 24.

458 Schiøtz 2003: 209.

Schrumpf sier at barn under ti år var en særlig utsatt gruppe for smitte av tuberkulose og at minst 40 prosent av de døde var barn.⁴⁵⁹ Teemu Ryymin skriver om motarbeidelse av tuberkulose blant barn i Finnmark, der feriekolonier var et tiltak i smittekampen startet på 1910-tallet. Helt friske barn, barn fra familier med tuberkulose og barn som ikke hadde tegn på smitte men generelt var svake eller underernærte ble alle sendt til feriekoloniene for at de skulle få bo i sunne og styrkende omgivelser.⁴⁶⁰

Gena Weiner sier byrået som satte ut barn i sommerhjem i Solna var bevisste på at barna kunne utnyttes som arbeidskraft under oppholdet, men at slike hjem ble beskrevet som gode.⁴⁶¹ Hun skriver at miljøforandringen skulle forbedre barnas moral.⁴⁶² Risnes skriver at for barnehjemmet i Sogn var et av formålene med sommeroppholdene at barna skulle øves opp i praktisk arbeid, og at dette gikk overens med at mange av landsfamilienes ønsket seg barna som arbeidskraft.⁴⁶³

Söderlind mener at på barnehjemmene var sommeroppholdene ment som et avbrekk i hverdagen for barna, og kan sammenlignes med borgerlige familiers sommerreiser til landet på samme tid. De var ikke ment som et oppdragsprosjekt på samme måte som på feriekoloniene.⁴⁶⁴ Hun sier at når forstanderinnen på oppdragsanstalten skrev at barna hadde badet, sprunget i bakker og skog og omgitt seg med landlige omgivelser generelt skrev hun om akkurat det som ble oppfattet som en god sommer for barn. Barna her ble også tildelt arbeidsoppgaver i ferien.⁴⁶⁵

Det vi ser her er at en ny oppmerksomhet og satsningsområder for barnas helse og smittebekjempelse i forhold til tuberkulose vokste fram rundt århundreskiftet. Flere forskere mener at sommeropphold på landet ble brukt som et middel i denne sammenhengen. Söderlind skiller seg ut her ved å si at oppholdene ikke var ment oppdragende, selv om hun er enig med Lindstrøm i at de var ment som avveksling. Vi ser at feriene for barnehjemsbarn var ment å inneholde arbeid på en annen måte enn feriekoloniene. I dette kapitlet skal jeg ta i bruk omtalene om sommeropphold i mitt materiale for å se hvorvidt de nye helseidealene gjorde seg gjeldene. Jeg har valgt å gjøre dette i stedet for å analysere endringene i de mange sykdomsrapportene som hele tiden ble gitt i beretningene.

Sommeropphold ble tidligst innført på guttehjemmet, i 1890 kunne man lese at: "For første

459 Schrumpf 2003: 79.

460 Ryymin 2009: 116.

461 Weiner 1995: 179.

462 Weiner 1995: 178.

463 Risnes 2008: 102.

464 Söderlind 1999: 176.

465 Söderlind 1999: 177.

gang har alle gutterne iaar tilbragt sommerferierne paa landet. [...] Opholdet var frit og varte omkring en maanedstid."⁴⁶⁶ Barnehjemmet i Sandviken fulgte etter 8 år senere: "Spesielt erindrer vi den imødekommenhed, som for første gang er vist hjemmet af flere baade nærmere og fjernere boende landmænd, ved i sommerferiene at modtage og forpleie 14 af vore børn".⁴⁶⁷ I første omgang ble det ikke gitt noen spesiell utdypning om hvorfor man sendte barna på sommerferie, men i 1893 skrev guttehjemmet: "Glædeligt ville det være, om ret mange hjem ogsaa til sommeren vilde aabne sig for dem; det vil skaffe hjemmet en værdifuld hjælp, gutterne en interessant afveksling og hjemmets betjening en kjærkommen hvilestund"⁴⁶⁸ Målet her var at alle barna skulle sendes ut slik at hjemmet som helhet skulle kunne ta fullstendig sommerferie. Alle barna burde også sendes ut fordi de trengte en avveksling fra bylivet.

Guttehjemmet presenterte gjentatte ganger sommeroppholdets gode sider med å gjøre rede for guttenes entusiasme rundt hendelsen, i 1895 ble det fortalt at: "Alle kom friske tilbake, og alle kappedes i at skildre for hinanden og for os, hvor hyggeligt og godt de havde havt det [...] Det var rigtig som en frisk luftning fra det frie landliv, der fyldte hjemmet ved deres tilbakkomst".⁴⁶⁹ I tillegg til guttenes fornøyelse har man fått framstilt landlivet med sin friske luft som ideelt. I 1900 kom denne beskrivelsen: "Den ferieturen hver sommer er en hel begivenhed for dem. Den er dem et næsten uudtømmeligt samtaleemne baade en tid før afreise og ligesaa efter hjemkomsten"⁴⁷⁰ I stedet for å enkelt konstatere at guttene hadde hatt en god sommerferie valgte man her å gi levende beskrivelser av hvor godt de likte å reise på dem. Det viser at man hadde et ønske om å framstille dette som et tiltak for barnas beste, noe som ikke kun skulle tjene dem i framtiden, men også gi dem umiddelbar glede. Å beskrive oppholdet som en begivenhet for dem og at de hadde slik entusiasme for det kan også stamme fra ideene om at sommeropphold for fattige barn skulle være opplevelseriikt. I 1902 beskrev guttehjemmet fordelene med sommeroppholdet slik: "Det er selvfølgelig forfriskende for dem midt i sommeren at forlade byens kvalme, støvede gater og nyde det friske vekslende landliv i fulde drag i skog og mark, i fjeld og ved fjord."⁴⁷¹ Dette er en framstilling av at barna måtte få nyte livet i naturen, et liv som her ble satt som en god kontrast til det mindre gode livet i byen som de trengte å komme bort fra.

Styret for Anna Jepsen vedtok at de større barna skulle sendes på landet i sommerferien 2.

466 BGÅ 1890: 6.

467 BSÅ 1898: 4.

468 BGÅ 1893: 6.

469 BGÅ 1895: 6.

470 BGÅ 1900: 5.

471 BGÅ 1902: 5-6.

juni 1902.⁴⁷² Det ble satt ut i live samme sommer: "Efter avertissement i aviserne blev i maanedsfrierne flere af børnene modtagne som gratis sommergjæster paa landet i byens omeng, hvor de tildels har gjort nytte som barnepiger og lignende."⁴⁷³ For første gang er det uttrykt at barna skulle være til nytte og arbeide i løpet av ferien. Ideen om at ferien skulle inneholde mer fritid enn hverdagen kommer fram i omtalen av at arbeidet foregikk 'tildels'. Dette kan derimot dreie seg om noen av jentene, heller enn noe av tiden. Muligens var ideen at de eldre jentene skulle ha arbeid også om sommeren, mens de yngre fikk helt fri.

Både Sandviken og Anna Jebsen holdt de yngre barna hjemme i ferien, flere av dem var nok for små til at de kunne delta. Anna Jebsen sørget for å bemerke at: "For de øvriges vedkommende har der i lighed med andre somre i ferierne været foretaget kortere udflugter tildels med jernbane tildels med dampskib til forskjellige steder rundt omkring byen".⁴⁷⁴ Dette viser at det var viktig for dem å få fram at samtlige barn fikk forandring i sommerferien og kom seg ut av byen. Det viste seg også året etter: "Kun et par af børnene vore paa landet i sidste sommerferie, der indkom paa avertissement kun et enkelt tilbud om frit sommerophold. Der blev fra hjemmet i byen foretaget ture og udflugter".⁴⁷⁵ Man viste at når det manglet på tilbud til opphold forsøkte hjemmet å kompensere med utflukter, samtidig som det selvsagt med 'et enkelt tilbud' var ment å understreke at dette ikke var den ideelle ordningen.

Barnehjemmet i Sandviken begrunnet avgjørelsen om å sende barna på landet slik i jubileumsberetningen fra 1904:

Hjemmet er jo beliggende saa landligt som man kan ønske det inden bygrensen. Børnene har kunnet tumle sig efter hjertets lyst i haven og på den tilliggende eng [...] Aligevel fandt man at det ikke var uden betydning for deres udvikling, om de til en afveksling kunde faa opholde sig nogle uger af sin ferie i et godt hjem paa landet. Ogsaa for betjeningen var det ønskeligt at kunde hente nye kræfter ved et ferieophold paa landet, hvilket saa meget tryggere kunde iværksættes, naar en del af børnene sendes bort.⁴⁷⁶

Slik formidlet hjemmet at det allerede kunne oppfylle behovet barna nå ble ansett å ha av landliv og opphold i naturomgivelser. Det ble også presentert en forestilling om at barna behøvde avveksling

472 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 34.

473 AJMÅ 1902: 5.

474 AJMÅ 1902: 5.

475 AJMÅ 1903: 5

476 *Børnehjemmet i Sandviken 1879-1904* 1904: 20.

for å få en god utvikling, og her kom landoppholdet inn. Selv om ikke alle kunne sendes bort, kommer det her fram at dette hjemmet i likhet med guttehjemmet ønsket at sommeren skulle være en ferietid for hjemmet i allmennhet da driften ble trappet ned og de ansatte kunne ha lenger ferie. Landopphold ble framstilt som allment heldig og forfriskende, ikke kun for barna men også for de voksne.

På guttehjemmet ble det en endring i denne praksisen som i andre ting da hjemmet flyttet til Garnes: "Sommerferien har guttene for første gang siden 1890 tilbragt i hjemmet. De goder som et ferieliv kan byde paa, hvoriblant passende arbeide og forædlende adspredelser, er jo tilstede her."⁴⁷⁷ Hjemmet befant seg jo nå på landet og barna kunne ikke sies å ha samme behovet for å sendes ut av byen, men som vi ser var ikke dette med i begrunnelsen hjemmet selv ga. Det er i stedet tegnet et bilde av hvilke elementer ferien skulle inneholde, ting som ikke hadde vært vektlagt før, og konkludert med at man kunne tilby dem disse tingene selv. Selv om guttene mest sannsynlig tidligere måtte delta i gårdsarbeidet dit de kom og at hjemmet så på dette som positivt og naturlig, ble det ikke i forbindelse med sommerferiene som for hverdagen ellers, presisert at barna skulle være nyttige og sysselsettes, det hadde heller blitt framstilt som et avbrekk. Avbrekk skulle de nå få med adspredelser som 'foredlet' dem, det er ikke nevnt noe om frisk luft eller styrkende omgivelser. Som vi har sett knyttet man disse tingene til presentasjonene av arbeidet med jordbruket på gården. Å sende barna fra seg i sommerferien ville bryte opp enheten i oppdragelsen som vi har sett at man talte så varmt for.

Mens sommeroppholdene forsvant fra Garnes fikk de bedre feste på Anna Jepsens Minde. I starten slet man som vist med å få plasser til barna, men tilbudene vokste etterhvert og i 1916 mente man at de 21 man hadde sendt ut det året fylte behovet.⁴⁷⁸ På veien fram dit hadde man i 1912 dette å melde om sommerferien:

flere av barnene, ialt 15, optaget hos forskjellige familier paa landet, hvor de alle har havt det utmerket godt og kom friske og fornøiede tilbake. [...] De barn, som forblev i byen, førte ogsaa i ferierne et friluftsliv, dels ved smaature, dels i hjemmets store have. Alle barn saa derfor utmerket godt ut ved ferienes slutning.⁴⁷⁹

Man har ikke fortalt så detaljert om barnas glede over sommerferien som det tidligere ble gjort på

477 BGÅ 1906: 6.

478 AJMÅ 1903: 5, *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 34.

479 AJMÅ 1912: 5.

guttehjemmet, men det er et klart poeng her at barna hadde hatt det godt og var fornøyd med å ha bodd på landet. I forbindelse med barna som ikke reiste ut hadde framstillingen her endret seg fra å fokusere på at barna skulle få komme seg ut av byen og få avveksling til hvor viktig det var at barna førte et 'friluftsliv', at de skulle være ute. I tillegg er bemerkningen om at barna så 'godt ut' ny. Framstillingene av tiltaket på 1910-tallet gjorde det stadig tydeligere at det var ment å styrke barnas helse. I 1913 ble det derimot også presentert en annen motivasjon: "Vi anser det for et stort gode, at særlig de ældre børn saaledes kan komme paa landet; ikke alene for landluftens skyld, men fornemlig fordi de derved kan lære forholdene og livet paa landsbygden at kjende"⁴⁸⁰ Med denne framstillingen ble ikke landoppholdet bare noe som skulle gi barna frisk luft eller avveksling, men også være lærerikt for dem. Vi har sett at dette også ble presentert som et gode ved hagearbeidet, og sammen kan det knytte seg til en idé om at barn skulle lære og bli kunnskapsrike, helt i tråd med at skolegang ble oppfattet som viktigere i samfunnet.

I 1914 takket man bøndene som "har skaffet våre børn glæden av et sundt og godt landophold".⁴⁸¹ Det fikk fram ideen om at oppholdet skulle være til glede for barna og at det hadde levd opp til sin helsemessige hensikt. En kan se at dette fortsatte med rapporten fra 1919 da man hadde gleden av "at se barnenes fryd ved det deilige sommerophold og deres sunde utseende, naar ferien er forbi".⁴⁸² Tidligere bemerket man at barna så godt ut etter et ferieopphold, men at de kunne ha et spesielt 'sunt utseende' var nytt.

Tuberkulosestrusselen ble ikke behandlet i årsberetningene, men i jubileumsberetningen benyttet Anna Jepsens Minde anledningen til å vise at hjemmet hadde en bevissthet og en bestemt prosedyre rundt sykdommen: "Hvad tuberkulose angaar, saa værger man sig jo derimot saavidt man kan".⁴⁸³ Det fortelles at hjemmet ikke unnlot å ta opp barn fra tuberkuløse familier, og at noen av disse hadde fått sykdomsutbrudd og dødd i løpet av "den sterke overgangen fra barn til voksen".⁴⁸⁴ På bakgrunn av dette sies det at "For saadanne børn, for hvem der næres frygt i saa henseende, har derfor bestyrelsen i den senere tid søkt at skaffe længre landophold og fjeldluft om sommeren".⁴⁸⁵ Dermed viste man at for de barna som ble ansett å være i spesiell smittefare ble utvidet landopphold brukt som forebyggende middel, det kan tenkes at det var ment slik for resten av barna også, men at man for dem satset på at ordinær lengde skulle være nok. Uttalelsen refererte nok til

480 AJMÅ 1913: 5.

481 AJMÅ 1914: 8.

482 AJMÅ 1919: 5.

483 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 35.

484 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 35.

485 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 35.

sommerferieordningen fra 1915 som ble beskrevet slik i årsberetningen: "I sommerferiene har 17 av hjemmets barn været paa landet. Av disse har 2 været paa Mjølfjelds feriekoloni [...] efter hjemmets leges raad burde hun være der saa lenge som mulig [...] disse 2 barn har været svakelige under hele oppveksten og derfor burde være under tilsyn".⁴⁸⁶ Dette er presentert som et helsetiltak som skulle gjøre svakelige barn sterkere på landet, og der legens råd var brukt som et argument. Å sende dem til feriekoloni framfor vanlig landopphold var nok også en del av den bevisste helsemotivasjonen for disse to barnas ferie. Mjølfjell feriekoloni var en ordinær feriekoloni og ikke en spesielt ment for tuberkulose-truede.⁴⁸⁷ At årsberetningen heller ikke nevner ordet tuberkulose kan komme av at de ikke hadde påvist smitte og at man ikke ville skremme folk unødvendig med at dette kunne oppstå på hjemmet.

Vi har sett at sommeropphold, i tråd med resultater fra tidligere forskning etterhvert, ble tatt i bruk på barnehjemmene for at man skulle leve opp til de nye kravene om at bybarn trengte landluft og avveksling i ferien. At barna også skulle gjøre nytte for seg i feriene, slik de gjorde ellers i året, er antagelig stort sett utelatt av framstillingene først fordi det først var så selvsagt, eller fordi arbeidet barn utførte på landet ble sett på som godt og naturlig. I tillegg ble barnas ferie tidvis presentert som nødvendig for å gi personalet på hjemmene et avbrekk. Guttehjemmet sluttet med å sende barna bort fra hjemmet, og Sandvikens uttalelser er sparsomme. I Anna Jepsens Mindes framstillinger kan vi derimot tydelig se at sommeroppholdenes rolle som helsetiltak etterhvert kom bedre fram. Dette gjennom bemerkningene om at barna så forbedret ut og at landluften hadde gjort dem godt. På 1910-tallet ble tuberkuloseproblematikken tatt opp og knyttet til omtalen av sommeroppholdene.

4.4 Ulydighet og straff

På tross av at mitt materiale ikke utdyper barns ulydige oppførsel, og man ikke kan vente omtaler av eventuelle strenge straffer, kan man likevel si noe om synet på barns uønskede oppførsel og reaksjonene på det. Hva var uønsket oppførsel, og hvordan reagerte hjemmene i følge sine egne framstillinger?

La oss første se hva litteraturen indikerte. Rudberg finner at lydighet var et viktig krav i den tidlige borgerlige oppdragelsestradisjonen. Barn skulle føle avhengighet til de voksne, som på sin

486 AJMÅ 1915: 6.

487 Telefonsamtale med Tor-Magnus Lien ved Bergen Byarkiv 12.05.15.

side kunne kreve ubetinget lydighet fra barnet.⁴⁸⁸ Hun skriver at straffen skulle være 'naturlig', og med det mente man at det skulle være sammenheng mellom handling og konsekvens samt at straffen skulle være slik at barna forsto den.⁴⁸⁹ Noen påsto den fysiske straffen ikke ga mening for små barn, mens andre oppfattet den som det eneste språket de forsto.⁴⁹⁰ Mot slutten av 1800-tallet skriver Rudberg at bruken av kritiske blikk, minespill og språk for å vekke frykt og skyldfølelse over å ha skuffet sine foreldre ble foretrukne straffemetoder.⁴⁹¹ Thuen skriver at idealet om det lydige barnet og streng disiplin fulgte med fra tidligere tider langt inn i det 20. århundret. Han sier at fysisk straff mot barn hadde en lang tradisjon som det også skulle ta lang tid å få bukt med. Likevel begynte opposisjon og motstand å oppstå rundt århundreskiftet.⁴⁹² Key fordømte for eksempel foreldre som straffet barna for hardt i *Barnets århundrade*.⁴⁹³

Vik forklarer synet på fysisk avstraffelse innen nypietistisk oppdragelse rundt århundreskiftet med hvordan den ble brukt i kampen for å knekke og bryte ned den egenviljen som bunnet i arvesynden og onde instinkter.⁴⁹⁴ Straffen skulle ikke være noen hevn ovenfor barnet, men en siste utvei for å få det underlagt den moralske loven man søkte å få det lagt inn under.⁴⁹⁵ Her dreide det seg om å lære opp barna til den største dyden, lydighet.⁴⁹⁶ Vik mener det er naturlig at man innen en tankegang der arvesynd og frelse var så viktig opererte med et konsept om 'kjærlig avstraffelse'. Man straffet barnet av kjærlighet og for å hjelpe det til frelse.⁴⁹⁷

Det vi ser er at tidligere forskning har viet mye oppmerksomhet rundt fysisk straff mot barn i perioden og hvordan den ble begrunnet. Ser vi spesielt på barnehjems litteratur, skriver Söderlind at forstanderinnens rapporter om barnas oppførsel som oftest oppga at den var god, mens hun noen ganger ga uttrykk for at det hadde vært problemer. I alle tilfeller kan man ikke vite hva som lå bak rapportene etter som de var så generelle, sier Söderlind.⁴⁹⁸ Bemerkninger om dårlig oppførsel hos barna individuelt var sjeldent i hennes materiale, men enkelte hadde stjålet, rømt og eller blitt ansett for å ha dårlig innflytelse på de andre barna.⁴⁹⁹ Andresen skriver om hvordan barnehjem 'valgte bort barn', og viser at dette ofte dreide seg om å sende fra seg barn med uønsket oppførsel, eksempelvis

488 Rudberg 1983: 100.

489 Rudberg 1983: 101, 102.

490 Rudberg 1983: 103.

491 Rudberg 1983: 115.

492 Thuen 2008: 117.

493 Thuen 2008: 117-118.

494 Vik 2008: 33-34.

495 Vik 2008: 35, 30.

496 Vik 2008: 30.

497 Vik 2008: 36.

498 Söderlind 1999: 211.

499 Söderlind 1999: 212.

til skolehjem.⁵⁰⁰ Söderlind studerer ett eksempel på en jente som stjal penger, rømte fra institusjonen og ble borte i flere dager. Hun fikk komme tilbake igjen og bodde på hjemmet et halvt år i etterkant, til tross for at styret ønsket henne utplassert. Til sist ble hun sendt først til sykehus og så tilbake til 'utackorderingsbyrån' (kontor i Stockholm for utplassering av barn).⁵⁰¹

Thuen skriver at på oppdragelsesanstalten Toftes Gave var straffepraksisen for "dagligdagse brudd på normen for 'god' oppførsel" at formaning skulle prøves først, før man tok til riset.⁵⁰² For mer alvorlige forseelser som tyveri, rømning og ildspåsettelse var straffen verre.⁵⁰³ Her kunne barn bli politianmeldt og nødt til å sone fengselstraff.⁵⁰⁴

Utvising er den eneste formen for straff som kom fram i årsberetningene, og derfor er det dette jeg først og fremst skal ta for meg her. Barnas oppførsel i det foregående året ble nesten alltid ført inn i årsberetningene, som oftest var bemerkningene positive og sa bare kort at barna hadde oppført seg bra. En slik framstilling gjorde at hjemmet framsto som i stand til å holde kontroll på barna, samt at det kunne vise at barna trivdes og ikke gjorde større opprør. I denne delen skal jeg trekke fram noen av de enkelttilfellene der man ikke ga en utelukkende positiv rapport. Selv om disse tilfellene ikke er representative, er dette de eneste som kan si noe om holdningene til barnas ulydighet.

På 1870-tallet omtalte man barnas oppførsel som deres 'moralske forhold' og i 1873 ble det fra Anna Jepsens Minde sagt: "Hvad børnenes moralske forhold angaar, da vil der blandt saa mange altid være et og andet, som maa ønskes anderledes".⁵⁰⁵ Med dette framstilte man barnas uønskede oppførsel det siste året som en uunngåelig konsekvens av at de bodde så mange sammen og som relativt triviell ved å omtale det som 'et og annet'. Når det ble presentert som oppførsel man kunne ønske seg annerledes, gir det også et bilde av at man ikke hadde gjort stort for å motarbeide tendensene, men slo seg til ro med at det var en naturlig del av hverdagen på barnehjem.

I 1875 foretok Anna Jepsens Minde sin første utvising, beretningen forteller: "da hendes forholde vare mindre godt, og man frygtede for, at hendes exempel kunde virke skadeligt paa de øvrige børn, blev hun udsat paa landet hos brave pleieførelde, hvor hun har opført sig tilfredsstillende".⁵⁰⁶ Hensynet til de andre barna ble framstilt som årsaken til at jenta ikke lenger

500 Andresen 2006: 155.

501 Söderlind 1999: 221.

502 Thuen 2001: 416.

503 Thuen 2001: 416, 417, 422.

504 Thuen 2001: 420.

505 AJMÅ 1873: 5.

506 AJMÅ 1875: 5.

kunne bo på hjemmet, vi så i kapittel 3 de framtrede ideene om hvor lett barn lot seg forme og påvirke av andre og sine omgivelser. Notisen om at hun hadde oppført seg bedre hos sine gode pleieførelde framstilte hjemmet som ansvarsfullt og avgjørelsen som den riktige.

I en fotnote til listen over barna som oppholdt seg på Anna Jebsen i 1887 kan man lese at en jente "forlod gjentagende hjemmet uden tilladelse og negtedes gjenoptagelse."⁵⁰⁷ Plasseringen i årsberetningen samt den korte setningen tilsier at dette ikke var noe man ønsket å utdype, å ha hatt en jente som tydeligvis ønsket seg bort fra hjemmet var jo heller ikke et heldig tilfelle å fortelle om. Hendelsen er presentert som at et barn viste ulydighet og at hjemmet svarte med straff. Å si at hun ble nektet å komme tilbake, impliserer at jenta eller hennes foresatte hadde et ønske om dette.

I 1890 skrev guttehjemmet om barnas oppførelse: "Forresten har der, som rimeligt er blandt saamange, af og til været upasselighed af mindre alvorlig art"⁵⁰⁸ Dette ligner på uttalelsen fra Anna Jebsen i 1873, som vi så over. Her vises også ideen om at uønsket oppførelse alltid ville forekomme i en større flokk og hendelsene man refererte til er framstilt som relativt trivielle, ting man måtte ta høyde for om man skulle oppdra en større flokk med barn.

I 1892 skrev guttehjemmet den lengste bemerkningen i noen av beretningene om en gutt som hadde blitt straffet med utvisning:

I slutningen av aarets løb rømte en af gutterne fra hjemmet. Hans opførelse havde forresten i det sidste været saa slet, at det var besluttet, han skulde bortvises. Det var ikke paa selve hjemmet, men udenfor han bar sig daarlig ad. Han benyttede enhver leilighed til at komme til byen, hvor han kunde træffe slette kamerater. Han er nu paa Ulfnæsøen opdragelsesanstalt. De øvrige gutters opførelse har idethele været meget god. Det var glædeligt at se deres aabenbare uvilje mod den ovennævnte kamerats slethed, uagtet denne var en gutt med evne til at gjøre sig gjeldende blandt jevnaldrende.⁵⁰⁹

Hjemmets frykt for guttenes selskap og opphold på gata er her blitt rettfærdiggjort med et faktisk eksempel på hvor uheldig dette var for guttene. Det var disse omstendighetene som fikk skylden for guttens dårlige oppførelse i og med at hjemmet sier seg å ha vært i stand til å tøyse han så lenge han oppholdt seg der. Hjemmet ble framstilt som bra for utviklingen hans, men at det ikke klarte å holde han borte fra gata der alt ble brutt ned igjen. Her finnes ikke begrunnelsen vi så fra Anna Jebsen om at gutten ble fjernet av hensyn til de andre barna, de ble i stedet framstilt som i stand til å forstå at

507 AJMÅ 1887: 6.

508BGÅ 1890: 5.

509BGÅ 1892: 5.

denne gutten var så uskikkelig at man burde ta avstand fra ham. At gutten rømte fra hjemmet er ikke framstilt som en årsak til utvisingen, men heller som et bevis på at han var vanskelig å kontrollere.

Barnehjemmet i Sandviken utførte etter det som er oppgitt i årsberetningene å dømme ytterst få utvisninger i det hele. I 1894 opplevde hjemmet derimot en slags krise i driften:

Under hendes [bestyrerinnens] sykdom, da børnene ikke var under det sædvanlige tilsyn, synes derimod en egenraadig og opsætsig aand at have indsneget sig blandt de ældre børn [...] trods hendes [den nye bestyrerinnens] alvorlige bestræbelser for at vinde bugt med den, slog ud i aabenbar ulydighed og andre udyder, der efterhaanden tog en saadan overhaand, at det viste sig nødvendigt at udvise 5 af børnene og overgive dem til deres forrige forsørgere, vedkommende fattigkommissioner.⁵¹⁰

Dette er framstilt som et spesielt tilfelle. Det er brukt mange ord for å tydeliggjøre at barnas oppførsel hadde vært spesielt ille. Oppførselen og ulydigheten er framstilt som så uoverkommelig å hanskes med at den ble årsak til utvisning. At barn ikke adlød voksne er framstilt som uønsket og uakseptabelt, oppførselen deres er også grunnlagt med mangelen på voksen tilsyn. Det underbygger ideen om at barn var avhengige av de voksne. Når man fraskrev seg ansvaret for disse barna ved å gi dem tilbake til fattigvesnet, gjorde hjemmet det klart at barna deres måtte holde seg innenfor visse grenser av oppførsel for at de skulle få bo der.

Guttehjemmet kunne sende slike barn til Ulfnesøen oppdragsanstalt, men det fantes enn så lenge ingen tilsvarende anstalt for jenter. I 1900 skrev Anna Jebsen slik om to jenter med uønsket oppførsel:

2 af børnene, 14 aar gamle, over hvem der saavel fra skolen som fra forstanderinden var bleven ført gjentagne klager for bestyrelsen for opsætsighed og dovenskab, uro og uskikkelighed i det hele, maatte man tilsidst af hensyn til de øvrige børn faa fjernet fra børnehjemmet og udsat paa landet hvor de, saavidt vi ved, er komne til gode pleieforældre, og hvor ialfald den ene allerede synes at have bedret sig.⁵¹¹

Disse jentene er framstilt som alvorlige tilfeller, det finnes ikke noe lignende i Anna Jebsens beretninger der man har brukt så mange negative ord for å beskrive barns atferd. At man her viste til

510BSÅ 1893: 4.
511AJMÅ 1900: 5.

både skolens og forstanderinnens klager ga autoritet og rettferdiggjorde avgjørelsen. Med bruken av ordet 'tilsist' ga man inntrykk av at barna hadde blitt gitt flere sjanser og at utvisning var siste utvei, etter at man hadde forsøkt å forbedre dem. Igjen er hensynet til resten av barna framstilt som den avgjørende faktor. En hel gruppes behov for beskyttelse mot dårlig påvirkning ble satt foran forbedring av enkelttilfeller. Som på 1870-tallet ble barna utsatt på landet, denne gangen har man ikke presentert dette som en utelukkende god løsning på samme måte som tidligere da det ikke kan fastslås at de hadde forbedret seg. Slik det står skrevet her kan det tolkes både som en mangel på informasjon, eller som nok et bevis på at disse var spesielt ulydige tilfeller. Anna Jepsens Minde ønsket ikke å hankses med ulydige barn på hjemmet, men det fraskrev seg ikke ansvaret for barna da de betalte for oppfostringen deres på landet.⁵¹²

Da guttehjemmet oppga status over hjemmets barn i jubileumsboken 1903 sto det at: "12 er blevet bortvist paa grund af gjentagende og vedholdende slet opførsel baade af dem selv og ofte ogsaa af deres nærmeste slegt".⁵¹³ Her er påvirkningen utenfra igjen framstilt som både avgjørende og utenfor hjemmets kontroll. Det var ikke bare snakk om ulydige barn, men ulydige voksne. Det finnes flere eksempler på at utvisning ble grunnlagt med voksnes påvirkning. I 1904 ble en gutt sendt på landet for at han skulle holdes borte fra bestemorens innflytelse.⁵¹⁴ At man sendte disse guttene bort fra hjemmet gir et inntrykk av at det ikke var ment for 'slike' gutter og at man ikke tok ansvar for de voksnes oppførsel, men heller sa fra seg deres barn om den ble for brysom. Etter at hjemmet flyttet til Garnes ble praksisen en annen. I jubileumsboken fra 1928 står det at ingen hadde blitt utvist de siste 23 årene.⁵¹⁵ Ettersom hjemmet lå på landet kunne ikke byguttene treffe slektninger med dårlig innflytelse eller havne i dårlig selskap på gata, som vi har sett ble oppgitt som årsak til guttenes uønskede oppførsel og påfølgende utvisning.

Barnehjemmet i Sandviken kom seg i følge årsberetningene fort på bena igjen etter hendelsene i 1893, i 1894 ble barnas oppførsel rapportert som god.⁵¹⁶ I 1907 skrev hjemmet: "Børnenes opførsel har i det store og hele været god. At en og anden uregelmessighed forekommer i en saadan børneflokk, vil ingen forundre sig over. Til gjengjeld har der hos flere kunnet spores en merkelig fremgang i lydighed og flid".⁵¹⁷ Som tidligere er 'uregelmessigheter' framstilt som naturlig i sammenheng med stor en flokk barn. Det var vanlig i beretningene at barn fikk ord på seg for

512 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 31.

513 *Bergens guttehem 1878-1903* 1903: 23.

514 BGÅ 1904: 5.

515 *Bergens guttehem gjennom de første 50 år* 1928: 55.

516 BSÅ 1894: 4.

517 BSÅ 1907: 3.

generelt god oppførsel, men ikke en slik utpreget komplimentering av gode egenskaper og lydighet. En slik framstilling kan bunne i et ønske om å understreke at trass i at barn kunne være brysomme, viste de også framgang og utviklet seg godt mens de bodde på hjemmet.

Til sist i dette kapittelet skal jeg se på tre sitater som omtaler straff og barnas oppførsel som er utenom det vanlige i beretningene og sier dermed litt mer om synet på dette. I 1891 skrev guttehjemmet dette om oppførselen det siste året: "Gutternes opførsel har været meget god; de har i det hele taget udvist villig lydighed. Her undtages, hvad der hænder i ethvert hjem, de allerbedste iberegnet, at der nu og da falder ting, som der maa tiltales og revses for".⁵¹⁸ Her ble det presentert en idé om at barn som kunne beskrives som jevnt over lydige, det man først og fremst ønsket de skulle være, samtidig ville vise uønsket oppførsel og trenge irrettesettelse. At det heter 'tiltales og refses for' skulle tilsi at en skjennepreken ikke ble regnet som refsing eller straff og at dette da betydde fysiske straffemetoder, men at den ble brukt sammen med, muligens i etterkant av muntlig straff. Sammenligningen med praksis i et familiehjem spilte på ideene om hjemmets autoritet og kjernen i en god oppvekst som vist tidligere.

Fra barnehjemmet i Sandviken kom det ikke fram noe om praksisen, men i beretningen av 1901 hadde de denne refleksjonen:

Også i børneopdragelsen, som her i vort hjem, maa løsenet 'sandheden tro i kjærlighed' vise veien. Riset maa være ved siden af æblet, som Luther siger. Uden troskab mod sandheden, der aabner børnenes øine for deres pligter og deres synder, inderlig forenet ved den kjærlighed, der 'fordrager alt, tror alt, haaber alt, taaler alt', vil løgnen og egenkjærligheden i deres forskjellige arter tage overhaand.⁵¹⁹

Her er 'riset' nevnt og knyttet til den kristne oppdragelse hjemmet identifiserte seg så sterkt med. Riset er omtalt i mer billedlig enn praktisk forstand, men en slik framstilling med Luther som autoritet vil også tjene til å rettferdiggjøre bruk, om ikke nødvendigvis av ris, så noen form for fysisk avstraffelse. Dette er knyttet til kjærlighet og sannhet i forholdet mellom både foreldre og barn og mellom gud og mennesker og bærer preg av en nypietistisk tankegang.

I 1910 skrev Sandviken også at "Der kan jo være uskikkelige barn, som vil forlange, ja befale i stedetfor at bede og lyde og da maa jo forstandige forældre lade dem forstaa feilen heri saa

518 BGÅ 1891: 6.

519 BSÅ 1901: 4.

de erkjender sin afhængighed til deres godhed"⁵²⁰ Formuleringen om å 'lade dem forstå feilen' forteller om barns oppførsel som måtte ippetsettes og korrigeres. Her er intet middel oppgitt eller hintet til, sitatet viser kun til en forestilling om at barns ulydighet måtte få konsekvenser og at det foreldre gjorde for barna sine ble gjort i godhet.

I dette kapitlet har vi sett hvordan utvisning fra hjemmet var en straffemetode som gjorde seg gjeldene i materialet og at den ble brukt av samtlige hjem. Vi har sett at lydighet mot de voksne, slik tidligere forskning viser, var viktig. Mens Anna Jebsen forklarte utvisninger med at de andre barna måtte beskyttes, ble det på de to andre hjemmene presentert som en løsning på problemene med de barna hjemmet ikke anså seg egnet til å hanskes med. I begge tilfeller kan praksisen, i tillegg til en straffemetode overfor barna, sies å ha vært en måte for hjemmene å frasi seg uønskede barn på. Utvisninger avtok etterhvert for samtlige hjem. På guttehjemmet var dette forårsaket av at man gikk over til en mer oppdragelsesanstaltlignende praksis med å beholde og straffe barna selv slik som på Toftes Gave. Pikehjemmene kan ha blitt mildere med årene, og begynt å ligne mer på slik Söderlind beskrev pikehjemmene i Stockholm der utvisning var en sjeldenhet. Andre metoder som ikke ble omtalt i beretningene ser ut til å ha erstattet utvisning når man mente jentenes oppførsel måtte straffes.

4.5 Lek

Som vist over var mye av barnas tid konsentrert rundt arbeid, og mye av informasjonen om barna i beretningene er knyttet til arbeid. I denne delen skal jeg se på hvordan beretningene behandlet det vi i dag forbinder så sterkt med barndommen, tiden for lek og moro.

Kari Blom skriver om barnas fritid, og betegner dette som et tvetydig begrep. Hun skriver at fritid er brukt om tiden som ikke går med til ulike typer arbeid og at det forbindes med frivillighet og fornøyelse, men at disse følelsene også kan oppleves i sammenheng med arbeid.⁵²¹ Blom sier at så vidt man vet har barn på forskjellige måter lekt til alle tider, samtidig med at lydighet, plikt og nytte var viktig i oppdragelsen. Hun sier at først etter 1900 fikk man en "bevisst og uttrykt forståelse" om at barn hadde behov for tid til lek.⁵²² Likevel var det mange arbeiderbarn som fikk lite av dette på grunn av deres plikter i hjemmet eller lønnet arbeid.⁵²³ Blom skriver at i erindringsbøker om barndom er det lagt mye vekt på utendørs lek og turer.⁵²⁴ Hun mener livet på

520 BSÅ 1910: 2.

521 Blom 2004: 123.

522 Blom 2004: 124.

523 Blom 2004: 129.

524 Blom 2004: 130.

landet ble sett på som naturlig og spesielt egnet for barn, selv i en tid da et økt antall barn bodde i byen og måtte leke på gata.⁵²⁵ Andresen sier at fram mot 1920 ble det etablert klare forestillinger om at barndommen skulle romme lek og samvær med andre barn.⁵²⁶

Risnes skriver at på barnehjemmet i Sogn foregikk barnas lek i hovedsak på uteplassen.⁵²⁷ I sine studier av pikebarnehjem i Stockholm finner Söderlind at det var lagt opp til fritid for barna der de kunne lese bøker og spille spill i tillegg til ulike former for lek ute og inne.⁵²⁸ De ble også jevnlig tatt med på utflukter.⁵²⁹ Hun mener at utfluktene ofte gikk til historiske plasser slik at barna skulle få kulturhistorisk kunnskap.⁵³⁰ Å lese bøker med det riktige innholdet ble ansett som en del av god oppdragelse i følge Söderlind; jentene på oppdragsanstalten i Stockholm hadde god anledning til å anvende institusjonens bibliotek og bestyrerinnen synes det var bra at barna leste, både som underholdning og for moralsk og ideologisk læring.⁵³¹ Söderlind mener hennes kilder viser at barnehjemsbarnas barndom ble påvirket av tidens endrede barndomsideal og at lek og adspredelse fikk større betydning fram mot 1920.⁵³² Andresen mener barnehjemsbarn antagelig ikke hadde mye å glede seg med i fritiden. Hun sier lek fram til andre verdenskrig ble omtalt som en begivenhet, fysisk fostrende idrett, utflukter eller 'hyggekvelder'.⁵³³

Tidligere forskning sier at bevisstheten rundt barnas behov for lek vokste fram i begynnelsen av 1900-tallet og at det da ble viktigere å sørge for at barna fikk tid og mulighet til dette. Om lek på barnehjem er det uenighet blant forskere om hvor raskt de nye idealene fikk innpass her.

Omtalene av lek i beretningene er få og vage, i 1891 brukte barna på guttehjemmet tiden "til forskjellig slags leg", når de var ferdig for dagen med skole, arbeid og lekser.⁵³⁴ Det er ikke mye man kan trekke ut av denne ubestemte beskrivelsen enn at lek ble nevnt, medregnet i oppramsingen over hva barnas dager besto av. Med tanke på den lange listen med arbeidsoppgaver og undervisning som fylte dagene, må leken ha foregått kun der det ble tid til overs. Det var arbeid man satte av tid for hver dag. I omtalen av 25-årsjubileumsfesten som fant sted på Anna Jepsens Minde i 1891 står det at: "Senere trakteredes (servertes) børnene og fornøiede sig med sang og

525 Blom 2004: 125, Ertresvaag 1982: 606.

526 Andresen 2006: 84.

527 Risnes 2008: 95.

528 Söderlind 1999: 163-164, 168.

529 Söderlind 1999: 166.

530 Söderlind 1999: 166.

531 Söderlind 1999: 163.

532 Söderlind 1999: 174.

533 Andresen 2006: 160.

534 BGÅ 1891: 6.

leg".⁵³⁵ Med tanke på hvor sjelden omtalen av lek var ellers ligger det nok her en forestilling om at barn skulle få god mat og more seg når det var fest. Ordet sang ble også brukt i forbindelse med lek i et tidligere brukt sitat fra barnehjemmet i Sandviken om: "naar i hører deres glade sang og muntre leg".⁵³⁶ Det kan tenkes at det referer til sangleker, at sang i seg selv ble sett på som lek, eller at ordet er brukt mer som beskrivende på lyden blant barna når de lekte heller enn som å beskrive faktisk sang.

På 1880-tallet begynte Anna Jepsens Minde å takke for gratis togreiser for barna: "Børnene fik nemlig fri fart til Haukelands Station med retur om aftenen, ligesom de ifjor fik en lignende udfulgt til Nestun. En bestyrerinde af børnehjemmet lod i anledning af sit sølvbryllup børnene ligeledes få en jernbanetur."⁵³⁷ Utflukten året før til Nestun ble ikke nevnt i denne beretningen, altså kan utflukter ha foregått i flere år før man begynte å nevne dem, eller at mangelen på takk til jernbaneverket i beretningen første året var en glipp man måtte gjøre opp for så fort som mulig. Ved å skrive at barna 'fik' en utflukt presenteres det ikke som noe barna hadde krav på, men noe de var så heldige å få.

Første noteringen om utflukter på Guttehjemmet var i 1893, der det står at hjemmet hadde hatt to utflukter denne sommeren.⁵³⁸ I 1895 ble årets utflukt beskrevet slik: "drog vi afsted til 'Ulrikkens top' og her tilbragtes hele dagen med at synge, lege, løbe omkap og bade i de friske fjellvande".⁵³⁹ Her er utflukten framstilt som en dag satt av helt og fullt til at barna fikk være i fri aktivitet i naturen, i kontrast til hverdagen beskrevet som fastsatt og full av bestemte oppgaver. I likhet med sommerferiene tok guttehjemmet med guttenes reaksjoner og opplevelse av turene i beskrivelsen. Om utflukten til Folgefonna i 1896 het det at: "Under nedstigningen fra bræen var jubelen blandt gutterne stor, og deres sang blandede sig med fuglenes kviddren fra de grønne lier i den deilige sommernat. Enkelte udrød: 'En saa tidig tur har vi aldrig havt'"⁵⁴⁰ Her er turen framstilt i meget idylliske vendinger. En slik beskrivelse viser at det var viktig å få fram at turen var til glede for barna. Vi ser i begge foregående sitat at sang og lek er omtalt sammen. Var det slik at barna sang når de lekte eller at de lekte når de sang?

I 1899 var hjemmet på tur til Løvestakken: "Alle var meget interesserede for at vise hverandre i hvilken retning deres ferieoppholdssted laa, hvor de reiste osv., eller at faa fuld visshed

535 AJMÅ 1891: 4.

536 *Børnehjemmet i Sandviken 1879-1904* 1904: 20.

537 AJMÅ 1886: 5.

538 BGÅ 1893: 6.

539 BGÅ 1895: 6.

540 BGÅ 1896: 5.

herom hos forstanderen – topografisk geografi i det frie altsaa. Forresten gik dagen [...] med bærplukning og forskjelligslags lege".⁵⁴¹ Dermed er utfluktene presenterert både som lærerike, og som en anledning der barna fikk muligheten til å leke. De to foregående årene hadde de blitt tatt med til Ulven eksersisplass og et fabrikkanlegg, slik at de fikk se hvordan disse fungerte. Etterpå fikk de tid til å leke.⁵⁴² I løpet av 1890-tallet ble utflukter jevnlig omtalt av guttehemmet i 1898 skrev man at: "Som ifjor har vi ogsaa i aar, kun faaet istand én længre udflugt for gutterne."⁵⁴³ Dermed skaptet det et bilde av utfluktene som påkrevd for barnas vel og at det helst skulle være flere av dem i løpet av et år.

De idyllisk beskrevne utfluktene i skog og mark der guttene fikk springe omkring og leke forsvant etter 1900 da anlegget på Garnes ble framstilt som å fylle dette behoveth'. I 1911 gikk det i stedet en utflukt til et fabrikkanlegg, og det hadde sin klare begrunnelse: "Vi søker saa vidt mulig paa enhver maate at gjøre dem kjendt med det praktiske livs forskjellige arbeidsfelter og de derav følgende krav til den enkelte arbeider for at kunne bli et godt og agtet samfundsmedlem."⁵⁴⁴ Denne utflukten var derfor ment å ha sin oppdragende verdi i at guttene lærte enda mer om arbeidslivet som ventet dem, og forhåpentligvis ble mer ivrige etter å tre inn i det. Fremdeles inkluderte man en beskrivelse av guttenes positive reaksjon i omtalen av utflukten: "Det var morsomt at se, hvor ivrig de søkte at faa greie paa alle de indviklede maskiner, som rastløst og sikkert utførte sit arbeide".⁵⁴⁵ Her er barna framstilt som entusiastiske og interesserte i det de fikk se og det ga et inntrykk av at de var godt fornøyde med turen, selv om det denne gangen ikke var skrevet noe om at den ga mulighet for fri lek.

Barnas lek og fornøyelse knyttes i det hele tatt til utendørsaktivitet. Foruten utfluktene var det snakk om hagen på hjemmet. Allerede i 1867 skrev Anna Jepsens Minde at "haven afgiver en behagelig legeplads for de smaa."⁵⁴⁶ Ved innflyttingen på Garnes i 1905 omtalte man 'legepladsene' som var anlagt på visse områder av eiendommen.⁵⁴⁷ Begge sitatene presenterte en idé om at uteområder var steder barna kunne leke på og at det var et gode for barnehjemmet å ha slike. Mens det i 1867 var helt unevnt hva slags lek som skulle foregå på plassen skrev man i 1905 at:

Eiendommen byder paa rig anledning til det for gutter saa friske, yndede og velgjørende friluftsliv

541 BGÅ 1899: 5.

542 BGÅ 1897: 6, BGÅ 1898 5.

543 BGÅ 1898: 5.

544 BGÅ 1911: 5.

545 BGÅ 1911: 5.

546 AJMÅ 1867: 7.

547 BGÅ 1905: 8.

under arbeide og leg [...] Strandlinje med sandstrande, nes, viker og holmer vil navnlig i sommerhalvaaret være smaagutter til megen fryd ved den gode anledning til badning, fiskeri og 'sjøfart' med selvlavede farkoste. Om vinteren er der god anledning at fornøie sig paa ski og kjælke.⁵⁴⁸

Her skapes det et bilde av at det var et stort gode, og viktig at det fantes nok av muligheter for guttene til å leke, fryde og fornøye seg og at dette skulle foregå utendørs. Ideen om at frisk luft og uteaktivitet var godt for dem som vi har sett tidligere lå også til grunn her. At man påpekte friluftslivet som 'for gutter' så yndet og velgjørende kan vitne om en idé om at friluftsliv ikke var like påkrevd for jenter, eller at gutter hadde spesielt godt av det.

En inneaktivitet barna drev med på fritiden som ble beskrevet på guttehemmet var lesing, det var nemlig slik i 1891 at:

mange av guttene har megen læselyst og bruker en stor del av sin fritid til læsing af forskjellige bøger, naturligvis fordemeste bøger med fortællende indhold. Men det er desværre ikke mulig, ikke tilnærmedesvis engang, at imødekomme alle gutternes anmodninger om at 'faa laane en bog'⁵⁴⁹

Lesing ble dermed presentert som en ønsket aktivitet for barna som de selv tok initiativet til og ville ha mer av. Dette blir underbygget i uttalelsen fra året etter: "Forat tilfredsstille den læselyst, som endel af gutterne har, er der forsøgt dannet et lidet bibliothek for guttehemmet".⁵⁵⁰ Dette var et ønske og et behov fra barnas side som hjemmet søkte å tilfredsstille. Omtalene om lesing og biblioteket forekom derimot aldri igjen i beretningene.

På Anna Jebsen fortelles ingenting om lesing, de hadde en annen inneaktivitet de ønsket for barna: "Som et opmuntrende middel for børnene har sangen været benyttet i ikke ringe grad. [...] ti sangen har en meget betydelig opdragende evne, og virker derhos forfriskende og opmuntrende paa børnene."⁵⁵¹ Dette dreide seg selvsagt om undervisning og ikke fritid, men kan vel heller strengt tatt ikke betegnes som arbeid. Det beskrives heller ikke som nyttig eller sysselsetting, men som noe som skulle virke 'oppmuntrende' for barna, hva man nå la i det. Sangundervisningen pågikk fra 1870-tallet til ut på 1910-tallet, så lenge man hadde noen til å drive undervisningen, ut i fra det

548 BGÅ 1904: 7.

549 BGÅ 1891: 6-7.

550 BGÅ 1892: 8.

551 *Barnehemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 33.

jubileumsboken sier.⁵⁵² I følge Dokka ble sangundervisning oppfattet som et viktig fag å inkludere i folkeskolens pensum, blant annet fordi den ble oppfattet å ha "stor verdi" for oppdragelsen.⁵⁵³ Hjemmet var derfor ikke alene om å tro på sangens 'oppdragende evne'.

I 1917 gikk "leken og lekende arbeide med liv og lyst uten- og indendørs" på Garnes.⁵⁵⁴ Her er leken fremdeles vagt omtalt og det er fremdeles viktig å presentere barnas arbeid, ikke leken. Vi har likevel sett fra pikehjemmenes jubileumsberetninger at det på 1900-tallet ble viktig å understreke at arbeidet ikke tok opp for mye av barnas tid og at guttehjemmet presenterte hagearbeid som lek i større grad mot slutten av perioden.

Dette kapitlet viser at filantropenes oppmerksomhet rundt barnas lek var liten og ikke noe som ble prioritert å skrive om, her var arbeidet mye viktigere å få fram. På en annen side kan leken ha blitt utelatt fordi den ble oppfattet som så selvsagt og unødvendig å beskrive. I den eneste forbindelsen det skrives mye om lek er når guttehjemmet jevnlig skrev om utflukter på 1890-tallet. Dette gjør at barnas lek er framstilt som en begivenhet slik Andresen mener den artet seg på barnehjem. At lek forekom som begivenheter i beretningene kan på en annen side skyldes formatet, at det var nettopp begivenheter man skrev om og ikke hverdagslige ting som gikk av seg selv. Til tross for tidligere forsknings funn om at det ble mer oppmerksomhet rundt at barna skulle leke etter 1900 var ikke dette noe man begynte å rapportere om i beretningsmaterialet. Selv om barna sikkert lekte seg på egenhånd slik Blom skriver de har gjort til alle tider, ble det altså ingen endring i de voksnes tiltak og oppmerksomhet rundt dette ut i fra det de skriver i beretningene. Endringene i synet på arbeid og helse gjorde seg mye mer gjeldene i så måte. Noe som stemmer godt med tidligere forskning er at lek for barn stort sett var noe som foregikk utendørs, enten det var på hjemmets uteplass eller på tur.

4.6 Etter barnehjemmet

En viktig oppgave for barnehjem var å overføre barna til samfunnet utenfor. Jeg finner at utgangen som regel skjedde i forbindelse med konfirmasjon og med overgangen til selvstendig arbeidsliv.

Birgitte Svennevig skriver at etter konfirmasjonen endret barnas liv seg fullstendig, det var da de fleste var ferdige med skolen og forlot hjemmet for å greie seg selv. Hun mener at fram til 1950-årene var det et overgangsritual fra barndom til voksenlivet.⁵⁵⁵ Fram til konfirmasjonsloven av

552 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 33.

553 Dokka 1967: 260.

554 BGÅ 1917: 6.

555 Svennevig 2011: 196.

1911 da denne ble frivillig i Norge, måtte det konfirmasjon til for at man skulle kunne gifte seg, reise ut av sognet og bli ansatt til voksent arbeid.⁵⁵⁶ Som Svennevig sier kunne det ikke bli noe voksenliv uten konfirmasjonen.⁵⁵⁷

Ida Blom skriver om hvordan oppdragelsen skulle forberede gutter og jenter til helt ulike oppgaver som voksne. Jenter skulle læres opp til å virke i hjemmet, guttene i samfunnet og det offentlige.⁵⁵⁸ Jenter skulle forberedes på rollen som mødre og hustruer og pedagogene mente at også jenter fra velstående familier måtte oppdras til å mestre praktisk husarbeid.⁵⁵⁹ Blom skriver at både borgerlige og sosialistiske kvinner på 1890-tallet begynte å jobbe for innføringen av skolekjøkken for jenter. En rekke kurs og husstelskoler ble etablert for å dekke over for det som ble oppfattet som mangelfull opplæring av jentene i skolen.⁵⁶⁰

Oppdragelsesanstalten i Stockholm ønsket seg husholdningsskole for pikene på 1880-tallet.⁵⁶¹ Söderlind finner at pikene i Stockholm til en viss grad fikk god grunnleggende opplæring i de arbeidsoppgavene de ville møte som tjenestepiker, og at den derfor var forberedende for voksenlivet.⁵⁶² Hun mener barnehjemmene kan ha fungert nesten som byråer der de som ønsket seg tjenestefolk kunne henvende seg.⁵⁶³ Söderlind skriver at bestyrerinnen var redd for å slippe ut jenter på 14-15 år da de befant seg i den 'farlige alderen' og at kan det ha vært redselen for at jentene skulle bli prostituerte, eller gravide utenfor ekteskap, som lå bak.⁵⁶⁴ Söderlind finner også at jenter holdt kontakt med hjemmet i form av brev og besøk, og at kontakten gikk utover dette da hjemmet hjalp dem med ulike problemer i etterkant, spesielt i arbeidssammenheng. Slik viste hjemmet seg i stand til å skape varige relasjoner og et slags virkelig hjem for barna.⁵⁶⁵

Vi skal se at et av hjemmene i Bergen begynte å tilby tjenestepikeutdanning for barna fra 1901, tidligere forskning viser at dette var aktuelt for jenter i tiden generelt og på andre barnehjem. Etter konfirmasjonen skulle man forsørge seg selv.

Fram til 1900 ble jentene på Anna Jebsen tjenestepiker rett etter konfirmasjon. Enkelte fikk stilling på hjemmet og fortsatte å bo der, men de fleste flyttet rett ut for å jobbe for andre.⁵⁶⁶ I 1901

556 Haraldsøe 1986: 39-40. Svennevig 2011: 197.

557 Svennevig 2011: 197.

558 Blom 1984: 41.

559 Blom 1984: 41, 42.

560 Blom 1984: 45.

561 Söderlind 1999: 238.

562 Söderlind 1999: 152.

563 Söderlind 1999: 268.

564 Söderlind 1999: 238.

565 Söderlind 1999: 280-281.

566 Se for eksempel AJMÅ 1876: 5 og AJMÅ 1900: 5 om jenter som ble tjenestepiker på hjemmet.

fikk hjemmet et legat av Sophia Jebsen som skulle gå til å gi barna videre utdanning som tjenestepiker etter konfirmasjon. Det sies at hjemmet fikk "en storartet hjelp til sin oppdragergjerning, likesom hun [fru Sophia Jebsen] derved viste en sjelden forståelse av hvad der trængtes for helt ut at dygtiggjøre de utgaaende børn for deres gjerning".⁵⁶⁷ Her blir det framstilt at gaven skulle gjøre jentene ekstra godt rustet til arbeidet som tjenestepiker. Selv om det ikke hadde vært antydning noe ønske om eller streben etter noe slikt i tidligere beretninger hadde barnehjemmet stort behov og nytte av det.

Tjenestepikeskolen man valgte å samarbeide med var drevet av Foreningen til vern for enligte stillede kvinder som i 1901 drev en toårig tjenestepikeskole og i tillegg et herberge der unge kvinner kunne bo til de fikk seg fast bosted og arbeid i byen.⁵⁶⁸ Tjenestepikeskolen hadde også et eget tilhørende pensjonat der elevene kunne bo og ble forsørget av foreningen.⁵⁶⁹ Det var ment som et tilbud til kvinner av arbeiderklassen, for å unngå at disse havnet på gata eller måtte ty til prostitusjon.⁵⁷⁰ Det var først og fremst et forebyggende tiltak, og er framstilt som et omsorgstiltak i årsberetningen.⁵⁷¹

Barnehjemmets mål var at samtlige piker skulle begynne på tjenestepikeskole etter konfirmasjon. I 1902 hadde 3 gått over til skolen, men 1 hadde tatt tjeneste i byen "efter eget og moderens ønske".⁵⁷² I 1905 valgte 2 konfirmanter å ta tjeneste i byen "til trods for at der fra hjemmets side gjordes alt muligt for at bevæge ogsaa disse til at gaa ind paa værnehjemmet".⁵⁷³ Det var altså ikke helt lett å virkeliggjøre dette målet. Flere av jentene hadde nok et ønske om å bli selvstendige og tjene penger så raskt som mulig, mens for de som hadde familie å komme tilbake til kunne det være nødvendig å hjelpe dem økonomisk. Det kan også tenkes at å flytte til vernehjemmet ikke ble sett på som særlig attraktivt, at jentene og deres foreldre ønsket at de skulle slippe ut av institusjonstilværelsen og komme tilbake til og knytte seg sterkere til familien sin. Ellers kan det ha blitt oppfattet som nedverdiggende å bli sendt til og tatt vare på av en slik forening der man kan ha følt seg oppfattet som potensiell prostituert. Hjemmets frustrasjon over situasjonen kom på trykk slik:

beklageligvis er det endnu ikke gaaet op hverken for alle forældre eller børn, den store nytte og

567 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 31.

568 Foreningen til vern for enligte stillede kvinder årsberetning 1901: 3.

569 Foreningen til vern for enligte stillede kvinder årsberetning 1901: 4, 5.

570 Holdt 1885: 4, 10-11.

571 Holdt 1885: 10-11, Foreningen til vern for enligte stillede kvinder årsberetning 1901: 4.

572 AJMÅ 1902: 4.

573 AJMÅ 1905: 4.

velsignelse der ligger deri, at samtlige børn har adgang til værnehjemmet til fortsat uddannelse for sin gjerning. Ved at benytte sig af denne ret vilde overgangen fra barn til voksen kunne ske mere gradvis, noget der visselig ma erkjednes at ville være av største betydning for børnenes fremtid.⁵⁷⁴

Slik ble det framstilt at videre utdanning var til barnas beste og at de som ikke så verdien i den, ikke skjønnte at unge piker hadde best av en gradvis overgang til voksenlivet. Dette er en ny forestilling om barn som kom til uttrykk i forbindelse med denne ordningen, at overgangen til å bli voksen måtte skje varsomt. Vernehjemmets årsberetning presenterte samme tankegang som Anna Jebsens, at pikene som gikk ut i tjeneste derfra i 17-18års alderen fortsatt var så unge at de måtte tas spesielt hensyn og ikke stilles for mange krav til.⁵⁷⁵ Da vernehjemmet hadde blitt nedlagt i 1914 og man måtte finne et annet alternativ til videre utdanning het det at

det følte som et stort gode og betryggelse at kunne sende de unge, nykomfirmerede piker fra hjemmet over til vernehjemmet, saa overgangen til det strengere arbeidsliv og den større frihed ikke blev for brat [...] man kan sende børnene hen til utdanning, paa samme tid som man vet dem under en sikker og god veiledning.⁵⁷⁶

Ideen om at livet på barnehjemmet var så beskyttet at møtet med livet utenfor kunne bli ekstra vanskelig for dem så vi tidligere i forbindelse med offentlig skolegang. Nå gjaldt det også de eldste pikene. I det hele tatt listet man her opp alle fordelene dette hadde for barna, at de fikk lenger utdanning, en smidigere overgang i livet og god veiledning. Bakenfor lå det nok en frykt for at de utenfor barnehjemmets beskyttelse og kontroll ikke var i stand til å stå i mot dårlige miljøer og i verste fall ende opp i prostitusjon. Tiltaket er presentert som å være til barnas beste, og med disse tankene var det jo også oppriktig ment slik. I tillegg kommer hjemmets motiver om å utdanne bedre kvalifiserte tjenestepiker til sin egen stand, og at institusjonen ble mer velsett når den var i stand til å gjøre barna ekstra arbeidsdyktige. Som nevnt over var ikke videre utdanning for arbeiderbarn vanlig på denne tiden, og kanskje måtte leserne også overbevises om at det var rett å bruke mer tid og penger på barnehjemsbarna før de ble i stand til å tjene samfunnet med sitt arbeid.

En ny løsning for pikenes videre utdanning etter nedleggelsen av vernehjemmet måtte til.⁵⁷⁷

Det ble vedtatt at man skulle ta individuelle avgjørelser for hvert barn, og forsøke å skaffe plasser

574 AJMÅ 1905: 4.

575 Foreningen til vern for enlig stillede kvinder årsberetning 1901: 4.

576 AJMÅ 1913: 6.

577 *Barnehjemmet 'Anna Jebsens Minde'* 1916: 31.

på forskjellige husmors-, kjøkken- eller tjenestepikeskoler.⁵⁷⁸

Etter 1910 later det til at hjemmet lykkes i å få alle brakt inn på videre utdanning og at jentene eller familiene deres sluttet å nekte. Fra jenta som var "absolut uvillig til at gaa ind paa værnehjemmet" i 1910, til "De ønsker begge at utdanne sig til barnepiker og er derfor indmeldt på spædbarnhjemmet til halvårsutdanninge"⁵⁷⁹ i 1919. En slik utvikling kan ha kommet av at økt profesjonalisering ble krevd av de som ansatte tjenestepiker, eller at dette ga høyere lønn. Husholdningsskoler ble vanligere og det ble vanskeligere å konkurrere på markedet uten å ha gått den. At vernehjemmet forsvant kan også ha betydd noe, at pikene heller ønsket seg på rene utdanningsinstitusjoner ikke verneforeningens.

Endemålet med oppdragelsen for hjemmets del kom når barna ble konfirmert. I guttehjemmets jubileumsberenting fra 1903 står det: "Naar gutterne er konfirmerte, udskrives de af guttehjemmet. De søges da saavidt mulig anbragt i det for dem passende arbeide [...] der betales saalidet for deres arbeide i læretiden, at de ikke kan skaffe sig det nødvendige til livsophold. Det er så ulige lettere at faa dem ud til sjøs."⁵⁸⁰ I kapittel to så vi at hjemmet hadde vanskeligheter med å få guttene utplassert, noe av grunnen var altså at lønnen til lærlinger var for liten til å greie seg på. Sendte man dem til sjøs fikk de kost og losji, og i jubileumsberetningen blir dette framstilt som en yrkesvei mange av guttene selv ønsket seg "I en sjøfartsby som Bergen er det ganske naturlig at gutternes tanker er meget optat av sjølivet, som gjerne fremstiller sig for dem i rosenskjær", men at flere ble skuffet og gikk på land igjen.⁵⁸¹ Da var det bra at de fleste "hadde lært noget de kunde falde tilbake på".⁵⁸² Det virker å ha vært en oppfatning om at det beste og tryggeste for guttene var å få gode stillinger på land. Mange hadde så sterkt ønske om å komme til sjøs, samtidig som det forsørget dem, at man ikke kunne si nei.

Beretningen noterte en gutt som hadde blitt straffet og noen som var "mindre varsomme i sin vandel".⁵⁸³ De fleste kunne derimot bevise et "meget godt resultat af guttehjemmets gjerning. Det er en ikke ubetydelig flok brave arbeidsmennesker!".⁵⁸⁴ Det var dette man ønsket av de utgåtte konfirmantene, at de skulle bli gode arbeidsfolk som kunne forsørge seg selv. Konfirmerte gutter ble alltid ført opp i årsberetningene med hvilken stilling de hadde fått, slik at det gikk klart fram at

578 *Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde'* 1916: 32.

579 AJMÅ 1919: 6.

580 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 27.

581 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 27.

582 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 27.

583 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 27.

584 *Bergens guttehjem 1878-1903* 1903: 28.

de gjorde nytte for seg.

Dette lå nok også bak de årvisse bemerkningne om at konfirmantene hadde gått i tjeneste som fantes i Anna Jepsens beretninger. Det betydde ikke alltid at de flyttet ut av hjemmet: "3 ældre børn, som nu ere confirmerede og ere tjenestepiger i børnehjemmet".⁵⁸⁵ Barnehjemmet hadde også behov for tjenestepiker, men de aller fleste jentene ble sendt ut. Når man beholdt dem kan det ha vært på grunn av vanskeligheter med å skaffe stillinger akkurat på dette tidspunktet. I 1914 skrev Anna Jepsens Minde om en jente som måtte avslutte sin undervisning i vernehjemmet "paa grund av sykdom, som gjorde hende uskikket til utdannelse i husgjerning. Hun fik derfor utdannelse i søm , og har derved senere kunnet ernære sig".⁵⁸⁶ Målet var at hun skulle bli tjenestepike, men det viktigste var at hun ble i stand til å forsørge seg selv og at hjemmet hadde klart å få til dette til tross for hennes sykdom. Unntaksvis kan man lese om konfirmanter som ikke gikk ut i arbeid. I 1903 sto det om en konfirmant at hun "tog hjem til sin moder for at hjælpe hende".⁵⁸⁷ Å hjelpe moren i hjemmet ble for en jente ansett som en nyttig og forståelig syssel, derfor er ikke dette videre kommentert i beretningen.

Jordbruket skulle ikke bare være et oppdragende middel så lenge guttene bodde på hjemmet, det var også ment å bli deres yrkesvei når de flyttet fra hjemmet på Garnes.

Det er ubetinget det heldigste for mange av dem i de første aar ialfald. De fortsætter da sin harmoniske utvikling baade til legeme og sjæl under jevne, enkle forhold. Paa den maatte skaffer de sig snarest kontante penger, saa de om to-tre aar kan koste sig selv i nogenslags haandverkslære eller paa en billigere skole.⁵⁸⁸

Slik ble jordbruket framstilt som den beste måten å starte arbeidslivet på, om det så bare skulle bli med det, en start og senere en karriere innenfor noe annet. Det kan hinte til at jordbruksarbeid ikke ble oppfattet som det mest attraktive av guttene og familiene deres som vist i delkapitlet om arbeid over. Det var det beste arbeidet å starte med fordi det fremdeles var nødvendig for deres utvikling, her ligger det en ny idé om at utvikling og god påvirkning også var viktig etter konfirmasjonsalder selv om den ikke ble tatt hånd om av hjemmet. Guttene gikk fortsatt ut i mange varierte yrker, i 1918 står det i beretningen at en tredjedel til halvparten av guttene hadde fått jobb i landbruket.⁵⁸⁹

585 AJMÅ 1876: 5.

586 AJMÅ 1914: 5.

587 AJMÅ 1903: 4.

588 BGÅ 1918: 5.

589 BGÅ 1918: 5, konfirmanter utskrevet til flere ulike yrker se for eksempel BGÅ 1916: 7-8.

Det var dette hjemmet jobbet for: "vi vil gjerne faa dem [...] ut til gode husbondsfolk paa landet til at begynde med".⁵⁹⁰ På bakgrunn av dette presenterte man altså landbruksarbeid som det beste arbeidet for disse barna. Flere tok likevel fremdeles jobb i byen, mange av guttene ønsket seg nok tilbake dit der de kom fra etter konfirmasjonen.

Om utplasseringen av guttene i ulike yrker skrev hjemmet i 1918 at "Vi kan ikke skaffe gutter til alle som vil ha".⁵⁹¹ Sitatet fra hjemmet skaper et bilde av en stor etterspørsel etter guttene som arbeidskraft, som nevnt fortalte jubileumbøkene en litt annen historie, men det kan selvsagt ha gått opp og ned i perioder.

I guttehjemmets og Anna Jepsen Mindes beretningener er hjemmets forhold til tidligere konfirmanter flere ganger omtalt. Da Anna Jepsens Minde fylte 25 år i 1891 skrev hjemmet at:

Det er umulig at kunne uttale sig med nogen absolut sikkerhed om, hvorledes de piger, der har forladt hjemmet som konfirmerede, har artet sig; men saa vidt vi har erfaret, har paa 7 nær, de øvrige, hvoraf 8 er gifte og opført sig bra og flere har faaet særdeles rosende vidnesbyrd, fra de steder de har tjent.⁵⁹²

Det framgikk her at det viktige å vite om tidligere beboere var hvorvidt de hadde oppført seg bra eller ei. Påstanden om at man ikke kunne uttale seg med sikkerhet kan bunne i mangel på informasjon, noe de sikkert mente var tilfellet for flere. Det kan også ha kommet av at man kun hadde andrehåndsinformasjon om jentene som man ikke kunne presentere med samme sikkerhet som sine egne rapporter. Syv nevntes som å ha oppført seg dårlig uten noen som helst dveling ved dette. At jentene hadde blitt gift kan ha blitt oppfattet som bevis på at de hadde klart seg godt, dette ble aldri nevnt om guttene.⁵⁹³ Å kunne si at hjemmets barn hadde fått 'særdeles rosende vitnesbyrd' av arbeidsgivere gjorde seg godt ved et jubileum.

I 1894 skrev guttehjemmet at: "Flere af de tidligere udgaaede gutter, som opholder sig i Bergen, har været flittige til at besøge hjemmet. Det er glædeligt at se, at de mindes dette sit hjem saaledes, at de gjerne vil færdes her."⁵⁹⁴ Dette viste at man skapte bånd og holdt kontakten med guttene som flyttet ut. At de kom tilbake på besøk er framstilt som guttenes initiativ og noe som ble satt pris på. Slik fikk man fram at barn som hadde bodd der ble knyttet til hjemmet. Dette gjorde at

590 BGÅ 1911: 8.

591 BGÅ 1918: 10.

592 AJMÅ 1891: 7.

593 Se også for eksempel AJMÅ 1886: 5.

594 BGÅ 1894: 6.

hjemmet levde opp til idealet om å fungere som et erstatningshjem som omtalt i kapittel 3.

Barnehjemmet i Sandviken kommenterte ikke tidligere beboere i beretningene sine, men i jubileumsberetningen fra 1904 het det at: "Gjerningen er heller ikke uden sine glæder. Navnlig har de allerfleste af vaare konfirmanter gaaet ud fra hjemmet som velopdragne og brave piger og har hidtil, saavidt bekjent, ikke gjort barnehjemmet nogen skam".⁵⁹⁵ Som på Anna Jebsens Minde i 1891 var det viktigste å få fram at barna hadde oppført seg bra og la de motsatte tilfellene forbigå i stillhet. Her er derimot barnas oppførsel knyttet i mye større grad til barnehjemmets suksess og rykte. Barn som har gått ut fra barnehjemmet er blitt til representanter for institusjonen de hadde vokst opp på.

I 1891 virket Anna Jebsen tross alt å være ganske godt informert om utgatte konfirmanter, dette virket det å ha vært verre med i 1916:

En ting skal dog sies, ikke forties, at paa et punkt synes det som hjemmet endnu ikke fuldt ut har forstaaet at magte sin opgave, den nemlig at knytte børnene saa fast til hjemmet, at de ikke kom det strax avsyne, naar de forlot det. [...] Men beklageligt er det; ti det vilde visselig især de første 3 à 4 aar være en god ting, om de utgaaede børn fremdeles følte sig saa knyttede til hjemmet [...] at de der søkte hen for at faa hjælp og raad i de vanskelige ting, der møtte dem i livet.⁵⁹⁶

Omtalen av tidligere beboere dreide seg nå mer om hvordan jentene hadde hatt det generelt, enn bare hvordan de hadde oppført seg, som ved forrige jubileum. Her er ideen om å etterligne et virkelig hjem som barna var knyttet til enda tydeligere framstilt enn i sitatet fra guttehjemmet over. Det var ideelt å få barna knyttet til hjemmet, og man sier seg altså ikke fornøyd med dette. Her er de unge jentene framstilt som å trenge oppfølging etter at de kom ut i arbeid og ble ansett som voksne. De var velkomne til å søke støtte fra barnehjemmet også i denne alderen. Et ønske om å ha kontakt med jentene kan også ha dreid seg om at hjemmet ønsket mer oversikt og kontroll over barna de hadde investert så mye i. Det kommer ikke fram det samme ønske om kontroll på guttehjemmet. Kanskje fordi man bare skrev annerledes der, eller kanskje fordi man ikke var så redde og beskyttende overfor guttene som for jentene. Tiltaket med å få dem overført til vernehjemmet og en ny institusjon der de ble tatt vare på kan også ha vært et tegn på en slik tankegang. I 1918 het det ved Garnes at: "De ved konfirmationen utskrevne gutter staar vi uteder aarene saavidt mulig i forbindelse med. Det gaar dem i det hele tat bra; de blir i forskjellig grad dygtige arbeidere i hvert

⁵⁹⁵ *Børnehjemmet i Sandviken 1879-1904* 1904: 10.

⁵⁹⁶ AJMÅ 1916: 9.

sit fag".⁵⁹⁷ Slik fikk man fram at man var i kontakt med og viste videre interesse for de som gikk ut av hjemmet. På Garnes var det avsatt sengeplass til tidligere gutter som kom og overnattet.⁵⁹⁸ I årsberetningen kunne man dra nytte av den kontakten man hadde med guttene til å forsikre om at de artet seg bra. Her er tilfellene der guttene ikke hadde oppført så godt dysset helt ned, i motsetning til jubileumsberetningen der man hadde gjort nøyere rede for dem.

I dette kapitlet har vi sett at hjemmens prosedyre for utgående barn var å få dem ansatt og i stand til å forsørge seg selv. Etter 1900 ble både Anna Jepsens Minde og Garnes mer opptatt av å kontrollere barnas yrkesvalg og profesjonalisere dem for et bestemt yrke. Særlig Anna Jepsen presenterte da at dette skulle gjøre overgangen fra barn til voksen mer skånsom, noe som var et nytt syn. Vi har også sett at begge hjemmene ga uttrykk for at de verdsatte kontakten med tidligere beboere. I beretningene kunne en slik kontakt vise at barna oppfattet barnehjemmet som sitt virkelige hjem og at barn som hjemmet hadde oppdratt klarte seg bra. Barna ble oppdratt til kjønns spesifikke yrker, og jentenes opplæring til tjenestepiker skulle nok samtidig gjøre dem skikket til å stelle et eget hjem i framtiden. Likevel skulle begge kjønn først og fremst oppdras til å arbeide utenfor hjemmet.

4.7 Konklusjon

I dette kapitlet har vi sett at endringer i oppdragelsen etter århundreskiftet kom til syne på barnehjemmene på mange områder, selv om guttehjemmet etter omlegging av sin drift også på flere områder kan sies å ha stagnert. At guttene og jentene ble oppdratt forskjellig var på enkelte områder så tydelig at det allerede har blitt diskutert. De hadde ulike arbeidsoppgaver som skulle trene dem til ulikt arbeid og virke som voksne, men det var for begge viktig at de ble sysselsatt og senere kom i arbeid. Uteaktivitet ble mer framhevet som godt for guttene, men pikehjemmene kom godt etter og viste at også jentene hadde behov for landluft og avveksling i feriene. Ut i fra omtalemengde ble arbeid framstilt som viktigere for barna å holde på med enn lekeaktiviteter. Utvisning på bakgrunn av dårlig oppførsel ble også brukt som straffemetode for begge kjønn, etterhvert avtok denne praksisen, som vi har sett ut i fra ulike årsaker for guttehjemmet i forhold til pikehjemmet. Når det gjelder alder var dette som vi har sett i likhet med kjønn en viktig faktor med hensyn til barnas arbeidsoppgaver. De yngste ble holdt hjemme om sommeren og eldre barn ble behandlet mer som voksne. Generelt sett er oppdragelsestiltak beskrevet først og fremst for barn fra skolealder og oppover, før den tid ble ikke barna oppdratt så mye som de bare ble tatt vare på.

⁵⁹⁷ BGÅ 1918: 10.

⁵⁹⁸ *Bergens guttehjem gjennom de første 50 år 1928*: 24.

KONKLUSJON

Hvordan kan vi se at oppfatingene filantropene hadde om barn la grunnlaget for oppdragelsen de ga dem?

Hele barnehjemsdriften under ett var tuftet på ideen om at barn trengte et godt hjem å vokse opp i. Vi så at ideene om det formåbare barnet som Thuen presenterte var meget gjeldene, og dette gjorde oppdragelsen meningsfylt.

Oppfatningene om barnas utvikling som sto på spill knyttet seg først og fremst til barn i skolealder, det viste seg ved at det var når de kom i denne alderen at virkelige oppdragelsesmetoder ble satt i gang for dem. Å presentere barn som hjelpeløse og avhengige dreide seg mest om de yngste barna, for dem handlet det også mest om å kun ta vare på dem, formingen begynte ikke helt ennå. Det fantes samtidig tilfeller der denne tankegangen gjorde seg gjeldene for de eldre barna. Vi så bekymringne presentert rundt å sende jentene på offentlig skole, eller ut av barnehjemmet som konfirmerte. Guttehjemmet brukte det at barna fortsatt utviklet seg og trengte en litt varsom start på arbeidslivet som argumentasjon på 1910-tallet for at barna burde starte dette i jordbruket. Slik viste det seg en idé om at barndommen, den beskyttede, avhengige perioden i livet var utvidet.

Oppfatningene om barn som trussler som måtte reddes for samfunnet og frykten for at utviklingen deres ville gå dårlig førte til bruk av disiplin og mye arbeid, etterhvert isolasjon, på guttehjemmet. Pikehjemmene brukte på samme måte arbeid for at jentene skulle bli nyttige, gode samfunnsmedlemmer. At det var viktig at de gikk på skolen og passet sitt skolearbeid kan også knyttes til ideen som vokste fram etterhvert at barna representerte et håp for framtiden som kunne komme fram med rett forming. Vi så at frykten for dårlig påvirkning på gata for guttene førte til at hjemmet flyttet på landet, før dette utviste man de som ikke kunne reguleres skikkelig. Frykten for at jentene skulle ende på gata og bli prostituerte gjorde at hjemmet ønsket å sende dem til vernehjemmets tjenestepikeskole, eller at de skulle holde tett kontakt med hjemmet etter at de flyttet ut.

Når det gjelder synet på barnas onde tilbøyeligheter kan vi se spor av at dette knyttet seg til ideene om straff, men her var presentasjonene i årsberetningene sparsomme.

Oppfatninger om barn som dannet basisen for at de trengte lek og sommeropphold viste seg ikke. Dette var fordi i oppfatningene om barn som ble presentert kom ikke de nye barndomsidealene fra etter 1900 så veldig godt til uttrykk, de viste seg bedre i forhold til praksisen, selv om barnas behov for lek fremdeles var nedtonet emne. 1900-tallets nye helseidealer ble på en annen side

etterhvert tydelig i forhold til det man skrev om praksisen. Her skilte Anna Jepsens Minde seg ut med måten landoppholdene ble presentert som helsetiltak og hvordan man forebygget tuberkulose på hjemmet.

Vi har sett i begge kapitlene at i det store og det hele var oppfatningene filantropene presenterte i samsvar med tidens ideer for barn og idealer for barneoppdragelse. Den store vekten på religion i framstillingen av barn var, slik jeg fant det, lite dekket i tidligere forskning, selv om den nok ikke var utypisk for tiden.

Presentasjonene av oppfatningene om barn bar tydelig preg av at de var skrevet fra et filantropisk ståsted og at man snakket spesifikt om barn som trengte filantropisk hjelp. Enten det dreide seg om oppfatningene om dem som hjemløse, forlatte og trengende av det hjemmet barnehjemmet kunne tilby, var uskyldige offer for forsømmelse og trengte omsorgen man ville gi, eller var under dårlig påvirkning på vei til å bli en farlig eller unyttig voksen og dermed trengte at noen oppdro dem på riktig måte. I alle tilfeller var denne vinklingen tilstede.

I bruken av og omtalene om arbeidet i oppdragelsen kan vi se oppfatninger om at barn på barnehjem hadde andre behov enn de utenfor. Som vist var dette en periode da det var vanlig og nødvendig at barn arbeidet og gjorde nytte for seg. Likevel ble det på barnehjemmene aktivt sørget for at barna nesten hele tiden var sysselsatt og at dette var viktigere å få fram i beretningene enn at de lekte. Jeg har vist hvordan arbeidsoppgaver barna utførte på hjemmet ble omtalt i sammenheng med skolegang og definert som undervisning. Samtidig som hjemmene tilpasset seg til folkeskolen og dens plass i barnas hverdag, ble barnas praktiske arbeid presentert som supplerende undervisning. Noe som viste til en forestilling om at disse barna trengte mer av dette enn det folkeskolen kunne tilby. På guttehjemmet sa man eksplisitt at for "sådanne gutter" hadde man behov for å regulere deres praktiske og teoretiske arbeid, og bruke kroppsarbeid for å disiplinere dem. Anna Jepsens Minde forsvarte barnas arbeidsmengde med at den trengtes for å gjøre disse jentene til gode tjenestepiker og at de hadde behov for den, fordi de ville stå alene og være mer utsatt enn andre unge jenter etter å ha blitt utskrevet fra barnehjemmet.

Ved hjelp av tidligere forskning har jeg vist at oppfatningene filantropene presenterte om barn og oppdragelse sammenlignet godt med oppfatningene som fantes om dette i tiden generelt. Oppfatningene om barn er synlig beskrevet ut i fra et filantropisk ståsted, men innenfor den generelle tidsånden av oppfatninger. Oppdragelsens metoder og rammer er gjenkjennelige for og endret seg i takt med tiden ellers. Kun bruken av og presentasjonen av arbeid kan vise at barn på barnehjem krevde noe litt annet enn andre barn.

TRYKTE KILDER OG LITTERATUR

Andresen, Astri. 2006. *Hender små – Bortsetting av barn i Norge 1900-1950*. Bergen: Fagbokforlaget.

Anna Jepsens Minde 1867-1919. Årsberetninger. Hordaland Fylkesarkiv/Bergen Offentlige Bibliotek.

Barnehjemmet 'Anna Jepsens Minde' i 50 aar – 25.oktober 1866-25.oktober 1916. 1916. Utgitt ved bestyrelsens formann, Wessel Joys. Bergen. Universitetsbiblioteket i Bergen, Humaniora.

Barnehjemmet i Sandviken 1880-1919. Årsberetninger. Bergen Offentlige Bibliotek.

Barnehjemmet i Sandviken gjennom 50 år: 1879-1929. 1929. Bergen. Bergen Offentlige Bibliotek.

Bergens guttehjem, (Garnes) 1879-1918. Årsberetninger. Bergen Offentlige Bibliotek.

Bergens guttehjem 1878-1903. Bergens guttehjem i de første 25 aar. En kort oversigt ved Gutorm Vatndal, forstander. 1903. Bergen. Bergen Offentlige Bibliotek.

Bergens guttehjem gjennom de første 50 år. En kort oversikt. 1928. Utgitt av styret ved Gudtorm Vatndal, styrer. Bergen. Universitetsbiblioteket i Bergen, Spesialsamlingene.

Blom, Ida. 1984. "Barneoppdragelse". I *Barn av sin tid. Fra norske barns historie*, redigert av Bjarne Hodne og Sølvi Sogner, 37-48. Oslo: Universitetsforlaget.

Blom, Kari 2004. *Norsk barndom gjennom 150 år. En innføring*. Bergen: Fagbokforlaget.

Børnehjemmet i Sandviken 1879-1904: 25 aars beretning. 1904. Utgitt av bestyrelsen ved dens formann, Flood. Bergen. Universitetsbiblioteket i Bergen, Humaniora.

Chartier, Roger. 1988. *Cultural History. Between Practices and Representations*. Oversatt av Lydia G. Cochrane. Cambridge: Polity Press.

Cunningham, Hugh. 1996. *Barn og barndom. Fra middelalder til moderne tid*. Oversatt av Kari Marie Thorbjørnsen. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Dahl, Tove Stang. 1978. *Barnevern og samfunnsvern: om stat, vitenskap og profesjoner under barnevernets oppkomst i Norge*. Oslo: Pax Forlag.

Danielsen, Egill, 1979. "*Catharineborg*" *Barnehjemmet i Sandviken 1879-1979*. Bergen.

Dokka, Hans-Jørgen. 1967. *Fra almueskole til folkeskole*. Bergen: Universitetsforlaget.

Ertresvaag, Egil. 1982. *Bergen bys historie III. Et bysamfunn i utvikling 1800-1920*. Bergen, Oslo, Tromsø: Universitetsforlaget.

Foreningen til Vern for enligte stillede Kvinder 1901. Årsberetning. Bergen Offentlige Bibliotek.

Hall, Stuart (red.). 1997. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*.

London: Sage Publications.

Haraldsøe, Brynjar. 1986. "Konfirmasjonen i den norske kirke i 250 år". I *Konfirmasjonen i går og i dag*, redigert av Brynjar Haraldsøe, 14-46. Oslo: Verbum.

Hendrick, Harry. 1994. *Child Welfare – England 1870-1989*. London and New York: Routledge.

Hendrick, Harry. 2014. "Age as a category of analysis in the history of childhood". I *Children, childhood and Irish society, 1500 to the present*, redigert av Maria Luddy og James M. Smith, 389-413. Dublin: Four Court Press.

Holdt, Vilhelm. 1885. *Hvad kan der gjøres for vore unge enligt stillede kvinder? Foredrag i missionshuset 11te December 1885*. Bergen: Griegs bogtrykkeri.

Jordansson, Birgitta. 1998. *Den goda människan från Göteborg. Genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framvaxt*. Göteborg: Arkiv forlag.

Lov om behandling af forsømte børn, 6. juni 1896.

Lindstrøm, Johan. 2006. "Det gode liv på landet". *Bergens Tidende*. 06.07.2006.

Luddy, Maria. 1995. *Women and philanthropy in nineteenth-century Ireland*. Cambridge: Cambridge University Press.

Løkke, Anne. 1998. "Philanthropists, mothers and doctors. The philanthropic struggle against infant mortality in Copenhagen, 1860-1920". I *Charitable Women – Philanthropic Welfare 1780-1930*, redigert av Birgitta Jordansson og Tinne Vammen, 137-161. Odense: Odense University Press.

Piper, Christine. 2005. "Moral campaigns for children's welfare in the nineteenth century". I *Child welfare and social policy: an essential reader*, redigert av Harry Hendrick, 13-29. Bristol: Policy Press.

Norges Offentlige Utredninger (NOU) 2004: 23. *Barnehjem og spesialskoler under lupen: nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep I barnevernsinstitusjoner 1945-1980*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.

Pollock, Linda. 1983. *Forgotten children. Parent-child relations from 1500 to 1900*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rudberg, Monica. 1983. *Dydige, sterke, lykkelige barn. Ideer om oppdragelse i borgerlig tradisjon*. Oslo: Universitetsforlaget.

Risnes, Kjerstin. 2008. "'Det er makt i de foldede hender...!' Ein studie av Sogns Barneheim frå 1891-1950 med utgangspunkt i den religiøse filantropien". Upublisert masteroppgave. Universitetet i Bergen.

Ryymin, Teemu Sakari. 2009. *Smitte, språk og kultur. Tuberkulosearbeidet i Finnmark*. Oslo:

Scandinavian Academic Press.

Schiøtz, Aina. 2003. *Folkets helse – landets styrke 1850-2003*. Oslo:Universitetsforlaget.

Schrumpf, Ellen. 1999. "Foran barnets århundre". I *Norge anno 1900: Kulturhistoriske glimt fra et århundreskifte*, redigert av Bjarne Rogan, 190-206. Oslo: Pax.

Schrumpf, Ellen. 2003. "Det hygieniske barnet. Oppdragelsesidealer ved overgangen til 'barnets århundre'". I *Den mangfoldige verden. Festskrift til Anne-Lise Seip*, redigert av Edgeir Benum, Per Haave, Hilde Ibsen, Aina Schøitz og Ellen Schrumpf, 75-90. Oslo: Gyldendal.

Schrumpf, Ellen. 2007. *Barndomshistorie*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Seip, Anne-Lise. 1994 [1984]. *Sosialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740-1920*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Seip, Anne-Lise. 1998. "Social work - A space for women". I *Charitable Women. Philanthropic Welfare 1780-1930*, redigert av Birgitta Jordansson og Tinne Vammen, 47-61. Odense: Odense University Press.

Svennevig, Birgitte. 2011. *Børneliv i hundrede år*. Svendeborg: Forlaget Harald.

Söderind, Ingrid. 1999. *Barnhem för flickor. Barn, familj och institutionsliv i Stockholm 1870-1920*. Linköping: Stockholmia Förlag.

Söderlind, Ingrid. 2009. "När slutar barndomen? Några aspekter på ålder och statens ansvar med den sociala barnvården som eksempel". I *Barn, barndom och föräldraskap*, redigert av A-M Marström, M Simonsen, I Söderlind og E Änggård, 17-29. Stockholm: Carlssons.

Thuen, Harald. 2001. *I foreldrens sted. Barneredningens oppdragelsesdiskurs 1820-1900. Eksempelet Toftes Gave*. Ph.D.avhandling. Universitetet i Oslo.

Thuen, Harald. 2008. *Om barnet. Oppdragelse, opplæring og omsorg gjennom historien*. Oslo: Abstrakt forlag.

Thuen, Harald. 2009. "Danning eller disiplinering? Barnearbeid i barnevernsinstitusjonen - et historisk perspektiv." *Barn*. 27 nr. 3-4: 91- 108.

Tveit, Knut. 1986. "Konfirmasjonen og skolen". I *Konfirmasjonen i går og i dag*, redigert av Brynjar Haraldsøe, 47-65. Oslo: Verbum.

Vammen, Tinne. 1998. "Ambiguous performances: Women in Copenhagen philanthropy, c. 1849-1915". I *Charitable Women – Philanthropic Welfare 1780-1930*, redigert av Birgitta Jordansson og Tinne Vammen, 91-133. Odense: Odense University Press.

Vik, Bjørnar Mortensen. 2008. "Mellom vitenskap og tradisjon - Kunnskap om barneoppdragelse og familie i Norge 1890-1950". Upublisert masteroppgave. Universitetet i Bergen.

Vik, Bjørnar Mortensen. 2014. *For barna og samfunnet. Psykologi, barneoppdragelse og sosialpolitikk i Norge, ca. 1900-1975*. Ph.D.avhandling. Universitetet i Bergen.

Weiner, Gena. 1995. *De räddade barnen. Om fattiga barn, mödrar och fäder och deras möte med filantropin i Hagalund 1900-1940*. Linköping: Hjelms.

Åberg, Ingrid. 1998. "Revivalism, philanthropy and emancipation. Women's liberation and organization in the early nineteenth century". I *Charitable Women – Philanthropic Welfare 1780-1930*, redigert av Birgitta Jordansson og Tinne Vammen, 16-44. Odense: Odense University Press.

UTRYKTE KILDER

Enkens Skjervs Børneforpleining, 1876-1918. Styreprotokoll. A-0320 A:1. Bergen Byarkiv.
Personlig kommunikasjon med Tor-Magnus Lien ved Bergen byarkiv på telefon 12.05.15.

INTERNETTKILDER

Bibelsitater hentet fra <http://www.bibel.no/Nettbibelen>.

Funcke, Otto. "Hvor Herrens Ånd er, der er frihet," *Det Gamle Evangelium* (hjemmeside redigert av Einar Kristoffersen). Sist lest 04.05.2015. <http://www.ekris.net/dgev/andakten/11til20/18.htm>.

Rudi, Inga Berntsen. "Middelskole," *Kildenett*. Sist lest 14.05.2015.

<http://www.kildenett.no/artikler/2007/1184145704.15>.

Store Norske Leksikon, s.v. "Faredag." Publisert 14.02.2009 <https://snl.no/faredag>.

Store Norske Leksikon, s.v. "Ole Irgens." Sist oppdatert 15.02.2009 https://snl.no/Ole_Irgens.

Store Norske Leksikon, s.v. "Otto Funcke." Publisert 14.02.2009 https://snl.no/Otto_Funcke.

Wikipedia, s. v. "Folkskola." Sist oppdatert 21.02.2014 <http://sv.wikipedia.org/wiki/Folkskola>.

Wikipedia, s. v. "Gesell." Sist oppdatert 01.04.2014 <http://no.wikipedia.org/wiki/Gesell>.